KISKANÇLIK

Psikanalitik Dersler

Paul-Laurent Assoun

Çeviren: Sinem Güvenir

ENCORE

KISKANÇLIK

Paul–Laurent ASSOUN

~

KISKANÇLIK

Psikanalitik Dersler

Çeviren: Sinem Güvenir

ENCORE

ENCORE PSİKANALİTİK DERSLER SERİSİ 2

Fransızca orijinali *La Jalousie,*
Economica tarafından yayınlandı (2014).
La Jalousie©Paul–Laurent Assoun
Kıskançlık©Encore, Şubat 2026

Encore Yayınları
Tekrar Yayıncılık Bilişim ve Tic. Ltd. Şti.
Sertifika No: 29423
Ağaççileği Sok. Kamerhatun Mah.
No: 4A 34430 Beyoğlu İstanbul
ISBN: 978-605-5239-19-0
iletisim@encorekitap.com
www.encorekitap.com

Dizi Editörü: Umut Özen
Yayıma Hazırlayan: Mehmet Öznur
Kapak: Orçun Altun
Baskı: Asya Basım Yayın Sanayi Tic. Ltd. Şti
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli - Bağcılar - İstanbul
Tel: 0212 693 00 08

Sertifika No: 52508

İÇİNDEKİLER

EDİTÖRÜN NOTU 9
GİRİŞ 11
Psikanaliz Bağlamında Kıskançlık 11
"Kıskançlık": Sözcük ve Olgu 14
Kıskançlık ve Sahip Olma Arzusu 19
Eifersucht'un Anlamsal Alanı:
Semptomlarda Ortaya Çıkan Gayret 20
Kıskançlık Sendromu 23
Patolojik Kıskançlıktan
Kıskançlık Semptomuna 27
Freud ve Kıskançlık 28
Lacan'ın Kıskançlık Kavramı 32
Bilinçdışı Kıskançlığın İzinde 36

I.BÖLÜM
KISKANÇLIĞIN MORFOLOJİSİ:
REKABET, DIŞA YANSITMA VE SANRI

Ders I – Normal Kıskançlık 42
Kıskançlık Duygulanımı ya da
"Kıskançlık Sancıları" 43
Yas Olarak Kıskançlık 45
Narsistik İncinme Olarak Kıskançlık 47
Saldırganlık Olarak Kıskançlık 48
Suçluluk Olarak Kıskançlık 49
"Aşırı–Duygulanım":
Kıskançlığın Metapsikolojisi 51
Kıskanç Ödipus: Erken Evre Kıskançlık 52
Biseksüellik ve Kıskançlık 54

Ders II– Dışa Yansıtma Kıskançlığı 56
Dolaylı Kıskançlık 56
Dışa Yansıtma, Düğüm Noktası Olan Süreç:
Kıskançlığın Metapsikolojisi 58
Haset Boyutu Taşıyan Kıskançlığın
Yansıtmalı Doğası 61
Dışa Yansıtmadan Sanrıya 63

Ders III – Sanrı Olarak Kıskançlık 66
Bastırılmış Homoseksüel Arzunun
"Fermantasyonu" Olarak Kıskançlık 67
Yorumlayıcı Sanrı: Aldatan Öteki 69
Prometheusvari Bir Acı: İşkence Eden Kıskançlık 74
Eylemden Sonra Ortaya Çıkan Kıskançlık:
Kontrolün Yitirilmesi Yoluyla Özdeşleşme 75
Anne, Kadın ve Fahişe 77
Rüya ile Uyanıklık Arasında Kıskançlık 78
İşaretlerin Deliliği: "İlişki Sanrısı"
ve "Kıskançlık Paranoyası 82

II.BÖLÜM
KISKANÇLIĞIN ÖZNEL DİNAMİĞİ: HASET, KARDEŞLİK VE ÖDİPAL BOYUT

Ders IV– Beşikte Kıskançlık: Ayna Evresi 84
Acıdan Kaygıya: Kıskançlığın İlkel Evresi 84
Kıskançlığın Oluşum Evresi: Hasetli Bir Başlangıç 86
Bakışa İlişkin Travma ya da Kıskanç Beden 88
Anne ve Acı 89
Versagung: "Yoksunluk"tan Hasete 92
Haset ile Açgözlülük Arasında Kıskançlık:
Lacan ve M. Klein 94
Bakış Kaynaklı Hasarlar: Kıskançlığın Kötücüllüğü 95
Haset Yüklü Hayal Düzleminden Arzu Nesnesine 96
İş Başındaki Haz: *Jalouissance*'tan İmgelemin
Ötesindeki Kıskançlığa 98

Ders V – Kardeş Kıskançlığı 101
Çocukluk Kıskançlığı ya da Aile İçindeki Yabancıya Duyulan Korku 102
"Kırmızı Başlık": Kıskançlık Duygusuyla Geri Alma İsteği 103
Fantezinin İşleyişi: Kardeşler Arası Sadomazoşizm 106
Kıskançlık Kaynaklı Nefretten Aynı Cinsten Aşka: Kardeşlik Kompleksi ve Homoseksüellik 108
"Kabil Kompleksi" ya da Reddedilen Nesne 111

Ders VI – Ödipal Kıskançlık 113
Annenin Zaman Çizelgesi 114
Kıskançlığın İlk Sahnesi: Mazoşistik Haz 117
Kıskançlıkta Bilme Arzusu ya da Kıskanç Uyarılma 119
Kıskançlıkta Eril ve Dişil 120
Kadın ya da Kıskanç Tür 122

III.BÖLÜM
KISKANÇLIĞIN SORUNLARI VE YÖNELİMLERİ: SEMPTOM, YAZI, TOPLUM

Ders VII – Kıskançlık Nevrozu ve Sapkın İşleyişi 133
Özdeşleşme Kaynaklı Kıskançlık 134
Histerik Kıskançlık: "Öteki Kadın" 135
"Kıskançlık İhtiyacı" ya da Kompulsif Aşk 137
"Yeni Gelen"e Dair Kuşku: Kıskançlığın Fobik Aurası 139
Obsesif Kıskançlık ya da İmkânsızı Arzulama 143
Kıskançlığın Pervers Niteliği 145
Aktarıma Özgü Kıskançlık 148

Ders VIII – Kıskanç Psikoz *150*
Kıskançlık ve Paranoya 150
Alkolizm Bağlamında Görülen "Kıskançlık Sanrısı" 152
Kadınlarda Kıskançlık Sanrısı: Ayırmadan Psikoza 154
Kıskançlığın Davranışta Ortaya Çıkması 158
Kıskançlığın Ötesi: Erotomani 165
Yansıtımdan Sanrıya: *Verwerfung* ve Etkisi 167
Kıskançlık Deliliği: Paranoya ve Melankoli 169

Ders IX– Yazılı Kültürde Kıskançlık 171
Othello ya da Trajik Kıskançlık 172
"Muhteşem Aldatılan Koca" ve
Paroksismal Kıskançlık 176
Albertine ya da Kıskançlık Sanatı 184
Duygudan Arındırılmış Kıskançlık:
Lol V. Stein Örneği 190

Ders X – Kıskançlık, Toplumsal Bağ ve Simgesel Düzen 194
Sınıfsal Çekim: Kıskançlıkta Ayrışma 195
"Frérocité"den Toplumsal Bağa 197
Kıskanç Özne ya da İlkel Baba 200
Kıskançlık ve Kitleler 205
Kurumsallaşmış Kıskançlık:
Kadın Değiş Tokuşundan Evliliğe 208
Güç ve Kıskançlık 211
Suça İten Kıskançlık 213
Kıskançlık Kaynaklı Nefret ile "Öteki Sevgisi":
Dinî Panzehir 215
Kıskanç Tanrı: Mutlak Tek'in Kıskanç Tutkusu 217

SONUÇ

Kıskançlığın Metapsikolojik Değerlendirmesi 222
Kıskançlığın "Dünyası" 224
Aldatmanın Hazzı 225
Kıskançlığın Çıkmazı: Arzu ve Haz 228
Kadın Kıskançlığının Ötesi: Medea Örneği 230
Yas Kaynaklı Kıskançlık: Hamlet Örneği 231
Nesneye Yönelmiş Aşktan
Mutlak Sahiplenme Deliliğine 232
Kıskançlığın Etik Boyutu: Aktarım Kıskançlığı 234
Kendini Kıskanan Özne:
Kıskançlığın Karanlık Nesnesi 235

NOTLAR 237

EDİTÖRÜN NOTU

Ruhun çocuğu kıskançlıktır ama psikanalizde kıskançlığı temel kavram olarak bulmayız. O sadece bir duygudur, o kadar tanıdıktır ki tıpkı soluduğumuz hava gibi artık onu algılamıyor oluruz. Kıskançlık dişlerini gösterdiği ana kadar bize eşlik ettiğinin farkında olmayız. Gizli ve açık arasında katmanlı, garip bir duygulanım, karmaşık bir deneyimdir. Karmaşık olmasının bir veçhesi hem acı verici olması hem de arzuyu doğurmasıdır. Lacan buna *Jalouissance* adını veriyor: jaluzi perdenin ardında rakibini sürekli gözetleyen bir kıskanç. Freud'da yer yer *Urvater* (Kurucu Baba) denen ilkel sürünün babasının kıskançlığı olarak her şeyi kendisine isteyen birini buluruz.

Aşka tutulmuş biri kıskançlıktan kaçamaz denir lakin kıskançlığın nasıl bir işlevi olduğunu sorduğumuzda buna dair bilgiyi psikolojide davranış paterni ekseninde görürüz. "Kıskançlığı azalt!" veya "eşini kıskandır!" Böylesi pop yorumlardan farklı olarak kıskançlık nesne ilişkisi bağlamında Freud'dan sonra edebiyatta özellikle Proust'un da etkisiyle farklı bir boyut kazanır. Kıskançlığı yorumlamak hayli güç bir işti, lakin edebiyatçıların, genel olarak sanatın açtığı yolu psikanaliz toparladı ve onu yorumladı. Şimdi Proust'un nasıl oldu da kıskançlığın kitabını

yazdığını hem onun yaşam öyküsünden hem de romanından yorumlayabiliyoruz. Kıskançlık yorumlanabilir olmak için zorlu bir süreçten geçti. Freud'u okuyanlar fark eder ki aşk yaşamının kilit kavramı zaten kıskançlıktır.

Kimisi kıskanamadığında arzu duyamaz, kimisi kıskanılacak kişinin konumuna göre arzusunu tanımlar. Hayli güç tarafları, patolojik denilen sanrılı boyutu da mevcuttur. Öylesi etkili bir şey ki ilişkinin dinamosudur. Yatakta uzanan bir çiftin jaluzi perdelerinin arasından sızan üçüncü olarak söylemde yerini alır. Üçüncü bu konumunda yerini alamazsa arzuyu da bulmakta zorlanır mıyız? İllaki bu üçüncü gerekli mi? Cinsel arzunun uyanması için kıskançlığın uyarıcı bir etkisi mi var? Peki olmayana dair arzumuzu kıskançlık nasıl şekillendirir? Bizi kıskananlar ne kadar zarar verici olabilir? İlkel bir duygudan mı bahsediyoruz? Gücü tamamıyla kendinde isteyen bir babadan ne görebiliriz? Çiftin arasında salladığı bir salıncaktan mı bahsediyoruz, birinin sürekli salıncağı veya tahterevallide gücünü uyguladığı bir oyun mu?

Okuyucu Paul-Laurent Assoun'un arkeolojisinde derin iç çekmelere, kimi zaman yaşadığı deneyimleri yorumlamaya ve kendi kıskançlığıyla karşılaşmaya çağrılıyor. Okurken acınızın arasında keyifle salınabilirsiniz.

Umut Özen

GİRİŞ

"Bu... kıskançlıktır ki, bana göre, olağan olduğu kadar patolojik düzeyde de psişik hayatın en derin çözümlemesine olanak tanıyabilir."

Freud'un bu görüşü, özellikle kıskançlığın başlangıç aşamasındaki sanrısını incelerken ortaya çıkar.[1] Ancak kıskançlık, ona aynı zamanda "olağan duygusal tepkiler"den biri olarak da görünür; öyle ki, "bir erkeğin karakterinde ve davranışlarında kıskançlık gözlemlenmiyorsa, bu onun güçlü bir bastırma süreci yaşadığını ve kıskançlığın bu nedenle bilinçdışı psişik yaşantısında çok daha etkili bir rol oynadığını düşündürür".[2] Bu da kıskançlığın bilinçdışı düzeydeki kapsamını ve önemini gözler önüne serer.

Psikanaliz Bağlamında Kıskançlık

Kıskançlığın hem olağan duygusal tepkiler hem de patolojik bir semptom olarak ele alındığı bu iki yönlü değerlendirme, insan "davranışı" ve "karakteri"yle özdeşleşmiş bu yapının psikanalitik bir yaklaşımla incelenmesini anlamlı ve gerekli kılar.

Bir yandan, psikanalizin kurucusu, kıskançlığı hem "olağan" hem de "patolojik" psişik yaşantının bir

tür Şibbolet'i* haline getirir; yani bastırılmış olan doğru biçimde ifade edildiğinde bilinçdışının işleyişine dair temel bir kavrayış mümkün olabilir. Öte yandan Freud, kıskançlıktan bütünüyle azade bir ölümlünün varlığını ihtimal dışı görür gibidir; ona göre kıskançlık, dışarıdan bakıldığında yokmuş gibi görünse bile aslında oradadır... Bilinçdışının sahne arkasında yer alır ve oradan çok daha güçlü bir biçimde etkisini sürdürür. Onun izini sürmek ve hastanın arzularını ve onları bastırma biçimlerini dikkate alarak, kıskançlığın nasıl şekillendiğini ve işlediğini çözümlemek mümkündür. Öte yandan kıskançlığın psişik yaşamda kapladığı yerin genişliği göz ardı edilemez. Nitekim Marcel Proust'un ironik gözlemiyle, kıskançlık tıpkı nezle gibi çok farklı şekilde ortaya çıkabilir. Ama nasıl ki soğuk algınlığının türlü hallerinden bütünüyle kaçınmak mümkün değilse, âşık olduğunda da hiçbir ruhun bu duygudan bütünüyle kaçamayacağı söylenebilir.

Freud'un, neredeyse hiçbir insanın kıskançlığın azaplarından azade olamayacağına ilişkin iddiası ayrıca ele alınmayı hak eder; fakat şu aşamada kesin olan, kıskançlığın psişik yaşamda belirgin bir

* Şibbolet, *Eski Ahit*'te geçen ve bir grubun üyelerini o gruba ait olmayanlardan ayırt etmek için kullanılan dilsel bir parola, telaffuz biçimi veya kültürel göstergedir. (Ç.n. Bundan sonraki tüm dipnotlar da çevirmene aittir.)

konuma sahip olduğudur. Bu derslerin amacı da tam olarak bu yaygınlığın ardındaki anlamı tüm genişliğiyle ortaya koymaktır. Oysa kıskançlık, kendi başına bakıldığında, özünde "psikanalitik" bir kavram değildir. Herkesin yaşamında deneyimlediği, etkilerini hissettiği, başkalarında özellikle de aşk ilişkilerinde gözlemlediği kadar açık bir olgudur. Bu açıdan, hem halk sağduyusunda hem de felsefi tutku kuramlarında kendisine zaten yer bulmuş temel bir duyguya işaret eder. İçsel deneyim (*Erleben*) olarak, edebiyatta, psikolojide ve ardından psikopatolojide çokça betimlenmiştir. "Aşk hastalığı"nın gölgesini andıran bu semptom, sanki Psyche ile Eros'un zayıf bünyeli çocuğu gibidir. Bu dolaysızlığı ve duygusal şiddeti nedeniyle, kıskançlığın çözümlemesine girişmek çoğu kez göz korkutucu görünür. Ancak tam da bu noktada psikanaliz devreye girer. Kıskançlığı oluşturan yüzeysel görünümleri çözümleyerek, yaşanma biçimlerinin ardında işleyen dinamikleri görünür kılar. Bu duygunun bireysel olarak nasıl yaşandığını dikkate alırken; aynı zamanda bu deneyimin neleri gizlediğini ve hangi süreçleri örtük hale getirdiğini de ortaya koyar. Kıskançlığın en belirgin görünümleri tersyüz edildiğinde, bilinçdışının bilgisi onun gerçek anlamını göstermeye başlar. Derinlere inildikçe bu duygunun karmaşıklığı ortaya

çıkar ve kıskançlığın psişik yaşamda bir tür kavşak işlevi gördüğü anlaşılır. Freud'un formülü oldukça radikaldir. Kıskançlık, "psişik" (*Seelenleben*) yaşamın tam merkezine açılan ayrıcalıklı bir kapıdır. Montaigne'in "insan ruhlarını sarsan en boş ve en çalkantılı hastalık" diye adlandırdığı şey aslında hiç de "boş" değildir; her ne kadar aşkı bir tür "*vanité*"; yani bir boşluk ve gösteriş havası ile renklendirse de, yine de bir hakikati açığa vurur. Bu hakikat, ancak öznenin içsel çatışması devam ettiğinde "çalkantılı" bir hal alır.

"Kıskançlık": Sözcük ve Olgu

Fransızca *jalousie* (kıskançlık) sözcüğünün ve Roman dilleri içindeki çağrışımlarının ele alınmasıyla başlamak gerekir.

Fransızca *jaloux* (kıskanç) sözcüğü, halk Latincesinde "gayret gösteren", "hırs ve yarışma duygusu taşıyan kişi" anlamlarındaki *zelosus* kelimesinden gelir. *Jalousie* (kıskançlık), *jaloux* (kıskanç) olan kimsenin durumu olarak XI. yüzyılda, *jalouser* (kıskanmak) ise XIV. yüzyılda ortaya çıkar. XVI. yüzyıldan itibaren *jalousie*, aynı zamanda dışarıyı görmeyi sağlayıp içeriyi görünmez kılan ve aralıklı panellerden oluşan "kepenk" veya "panjur" gibi ahşap ya da demir kafeslere verilen bir ad haline gelir. Bu durum

kıskançlık ile *bakış* arasındaki bağı somut biçimde gösterir. Nedenini ilerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, kıskanan kişi durmaksızın bakar, kıskandığı nesneyi ve rakibini bir an bile gözden kaçırmaz, adeta sürekli "gözü üzerlerinde"dir. Hatta onlar yokken bile onları "gözünde canlandırır"; tıpkı Gyges* gibi, kendini göstermeden onları görme arzusu taşır.

Sözcüğün Roman dillerindeki ve Fransızcadaki tarihine bakmak[3] oldukça açıklayıcıdır. Latincede vurgu "rekabet" (*aemulans, aemulatio*) üzerinde durur ve bu, Yunanca zelotypus ve zelotypia terimleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla kıskançlık, kelimenin tam anlamıyla "kendine özgü bir *zèle* (çaba)" anlamına gelir. *Zélote* (Zelot) ise Tevrat'ta Tanrı'ya ve Tora'ya duyduğu tutkulu bağlılığıyla öne çıkan, bu uğurda bizzat kendini ve hayatını ortaya koymaya hazır Yahudi yurtseverdir. Sözcük, 1135–1150 yılları arasında Trubadurların† *Oksitanca* şiirlerinde ilk kez görülür; ardından yaklaşık 1160 tarihli Eneas Romanı'nda‡ karşımıza çıkar. İlk olarak Fransızca, sonrasında ise

* Gyges, Platon'un *Devlet* adlı eserinde geçen bir figürdür. Gyges'in bulduğu büyülü yüzük takanı görünmez kılar; böylece başkalarını görürken kendisi görünmez olur.

† Trubadur, 12-13. yüzyıllarda özellikle Güney Fransa'da lirik şiirler besteleyip söyleyen saray şair ve müzisyenleridir.

‡ *Enéas* Romanı, yaklaşık 1160 yılı civarında kaleme alınmış, anonim bir Eski Fransızca roman. Vergilius'un *Aeneis*'ini aşk, şövalyelik ve saray kültürü ekseninde yeniden yorumlar.

İtalyanca ve İspanyolca ("*los celos*" biçiminde) dillerinde rastlanır. Kıskançlığın, "*amour courtois*"nın* yükselişiyle eş zamanlı olarak kullanımının yayıldığı düşünülür. Fransızca jalousie sözcüğündeki "a" harfinin ise "jal" sözcüğüne; yani "horoz"a gönderme olarak eklendiği düşünülür. Horoz, kıskançlığın totemik bir simgesidir. Gururlu tavrıyla ve kümesindeki "erkeklik tekelini" amansızca savunmasıyla tanınan bu hayvan, kıskançlığın tipik bir metaforu haline gelmiştir...

Şimdiyse sözcüğün bütün anlam alanlarını birlikte ele alalım.[4]

Kıskançlık, her şeyden önce kişinin "gönlünde yer eden şeye" duyduğu "yoğun ve huzursuz bir bağlılığı" ifade eder. Bu bağlılık doğal olarak bir tür "gayret" içerir, zira bu bağlılık kişiyi harekete geçirir... hatta fazlasıyla harekete geçirir! Öyle ki "bir mal veya bir avantaja güçlü ve kararlı bir bağlılığın" eyleme geçirme etkisi XVII. yüzyıl tragedya kahramanlarında sıkça görülür; örneğin Corneille'in, "onuruna kıskançlıkla bağlı" olduğu için aynı zamanda "asil" sayılan kahramanlarında olduğu gibi. Burada söz konusu olan, öznenin en değerli, hatta kimi zaman en kutsal "malı"na yönelik meşru bir kıskançlıktır; onu dişiyle

* *Amour courtois*, Orta Çağ Avrupa edebiyatında, soylu ve saray çevresine özgü, kurallı ve çoğu kez evlilik dışı idealleştirilmiş aşk anlayışını ifade eder.

tırnağıyla savunmaya iten de budur. Bu tür kıskançlık, aslında bir sebat biçimidir; dolayısıyla karakterinin asaleti gereği kendine bunu "görev addeden" kişinin belirgin bir erdemidir.

Kıskançlığın bir diğer anlamı ise, "ötekinin yeni bir bağ kurmasının ya da eski bağlarını sürdürmesinin gölge düşürmesinden; yani bu bağların varlığından rahatsızlık duyan aşırı derecede sahiplenici bir sevgi ya da dostluk biçimi"dir. Günlük dilde çoğunlukla bu ikinci anlam öne çıkar ve "yalnızca kendine ait olmasını isteme arzusu" anlamına gelir. "Gölge düşürmek", diğerinin (rakibin) gölgesinin sevilen kişi üzerine düşüp orada uygunsuz bir karanlık yaratmasını çok iyi ifade eder. Kıskanan kişi, en yakın olduğu sevgiliyi bile bir yabancı gibi görmeye başlar; onda karanlık noktalar, kendisinden gizlenen duygular ve davranışlar olduğundan şüphe eder. Kıskançlık, sahip olmak arzusunu yansıtır ve âşık olan kişinin aslında "paylaşmayı bilmeyen biri" olduğunu görünür kılar. Aynı zamanda bu kişi, istediği o sahip olma halini sürdüremez: Sevdiği kişinin ona artık ait olmadığı, ötekinin onu arzulayabileceği ve hatta elde edilebileceği düşüncesi zihnini sürekli meşgul eder. Bu da onu bu kez daha fazla şey öğrenmeye iten bir bilme güdüsüne sürükler.

Güncel kullanımda kıskançlık, "sevilen kişinin

sadakatsiz olabileceğine dair duyulan korku ya da bu sadakatsizliğin kesinliği karşısında yaşanan öfke ve keder" anlamına gelir. Bu anlam, XII. yüzyıldan itibaren karşımıza çıkar; Chrétien de Troyes'in *Perceval* adlı eserinde *jalosie* (sic), "sevilen kişinin sadakatine ilişkin duyulan endişe" olarak tanımlanır. Kıskançlığın en belirgin kullanımı aşk ilişkisi bağlamında görülür. Dilbilimsel olarak da bu duygunun, daha önce belirtildiği gibi, *courtois* dil (saray dili) içinde belirgin bir biçim kazanması hiç de şaşırtıcı değildir. Bu bağlamda kıskançlık, önce idealize edilen sevgi nesnesiyle, ardından o nesnenin "kirlenmiş olabileceği" şüphesiyle ortaya çıkar. Bununla birlikte kıskançlık yalnızca aşk alanıyla sınırlı değildir; güç ilişkilerine de sirayet eder. Bu durumda, ötekinin sahip olduğu maddi ya da manevi bir şeyi istemekten doğan acı ve öfkeyi, yani ötekinin iyiliğini ya da mutluluğunu kendine istemeyi ifade eder. Burada kıskançlık, çoğu zaman "arzu" kavramıyla birlikte görülür ve onunla eşanlamlı hale gelir. Kıskanan kişi, ötekini doğrudan bir "mal" gibi ele alır.

Bu anlamların ortak noktası, "öznenin yalnızca kendisine ait olmasını istediği bir nesneyi ötekiyle paylaşmak ya da onu ötekine kaptırmak zorunda kalmaktan korkma duygusu"dur. Dolayısıyla kıskançlık, yapısında her zaman bir rekabet düşüncesi barındırır.

Bu etimolojik ve anlam tarihinden, psikanalitik okuma açısından belirleyici olacak iki eksen çıkar: nesnenin kendisine yönelen arzu ve haset ilişkisi ile ötekiyle kurulan rekabetçi ilişki.

Kıskançlık ve Sahip Olma Arzusu

Kıskançlık da haset gibi, başkasının sevincini fark etme ya da hayal etme karşısında duyulan bir acı hissini içerir. Bu yönüyle, başkasının sevincine onunla birlikte sevinmeyi ifade eden sempatinin tam karşısında yer alır. Almancada Neid, "ötekinin daha fazla şeye sahip olmasından ya da daha başarılı olmasından kaynaklanan hoşnutsuzluk (*Missgunst, Missgönnen*) ya da olumsuz bir duygu" anlamına gelir. Burada söz konusu olan, başkasının hazza erişimine yönelik köklü bir karşı-duygulanımdır. Öteki, haset edenin kendisine ait saydığı bir "malı" elinde tutan kişi olarak görülür ve bu mal, haset duyan kişiye adeta "acı verir". Nitekim ötekini güçlendiren ya da yücelten her şey, hasetle kıskanan kişide bir eksilme duygusu yaratır. Bu durum, Spinoza'nın nefreti tanımlayışıyla büyük ölçüde örtüşür: Nefret, dışsal bir nesneye (ya da ötekine) ilişkin düşünceyle bağlantılı olarak, varlıkta ya da varlık gücünde bir azalma duygusu anlamına gelir. Buna karşılık aşk, varoluşu güçlendiren bir etki taşır.

Haset (*invidia*), kıskançlığın ayrılmaz bir parçasıdır; çünkü kıskançlık, başkasının sahip olduğu varsayılan ve arzu edilen bir şeye dayanır. Kıskançlık kişilere ilişkindir, haset ise mallara. Gündelik dilde "birini kıskanmak" deriz, ama Lagache'ın da belirttiği gibi, daha yerinde olan ifade "birine haset etmek"tir... Burada söz konusu olan, onun sahip olduğu varsayılan değerli bir maldır; hatta kimi zaman, ne olduğu ya da ne değer taşıdığı bilinmeyen bir mal bile olabilir (Lacan). Haset, başkasının refahının (içsel ya da dışsal olarak) görülmesiyle birlikte keder ve nefrete dönüşür. Aynı zamanda açgözlülükle bağlantılıdır. Lagache'a göre, "gayret olarak kıskançlık" ile "rekabet olarak kıskançlık" arasında ayrım yapmak gerekir. Kıskançlık, üç kişi arasında kurulan (özneler-arası) bir ilişkiyi varsayar; haset ise, başkasının sahip olduğu varsayılan bir nesneyle kurulan (*objectal*) ilişkiye dayanır. Ancak bu iki yapı birlikte düşünüldüğünde, kıskançlığın nesnesinin merkezinde haset yüklü bir çekirdek aramak gerekir...

Eifersucht'un Anlamsal Alanı: Semptomlarda Ortaya Çıkan Gayret

Freud'un dilinde kıskançlığı karşılayan Almanca sözcük *Eifersucht*'tur. Bu terim, kelime anlamıyla "birinin sevgisini yitirme ya da onu başkasıyla paylaşmak

zorunda kalma karşısında duyulan, kışkırtılmış ve tutkulu korku"yu ifade eder. Aynı zamanda, "bir şeyden (bir avantajdan ya da bir haktan) vazgeçmek zorunda kalma korkusu" anlamını da taşır ki bu da onu... kıskançça savunmayı içerir. Terimin bizzat yapısı daha da fazlasını açığa vurur. *Eifersucht*, gayreti, hırslı çabayı ifade eden *Eifer* ile patolojik çağrışımları olan tutkulu bir yönelimi, bir tür "hastalıklı tutku"yu imleyen *Sucht* sözcüklerinden oluşur.[5] Bu bileşim, "hastalıklı biçimde artmış bir gereksinime" (*krankhaft gesteigertes Bedürfnis*) işaret eder; öyle ki, kimi zaman bu terimi "bağımlılık" ile eşanlamlı görmek dahi mümkün olmuştur. Gerçekte *Sucht*'ta söz konusu olan, yoğun biçimde doyuma ulaşmak isteyen bir gereksinimdir. Bu gereksinim, kendisini tatmin edebilecek nesneyi amansızca aramaya (*suchen*) yönelir ve giderek güç kazanarak istilacı, patolojik bir boyut edinir. Freudcu kullanımdaki *Sucht* terimi, bu yönüyle, belirli bir nesne etrafında odaklanan dürtüsel iştahın (*Wunsch, Verlangen*) altını çizer. Bu şekilde oluşturulan terim, anlamsal olarak *Rivalität* (rekabet) kavramına da yaklaşır. Nitekim "bağımlı" olan kişi, bağımlı olduğu maddeyle son derece kıskançça sahiplenici bir ilişki kurar.

Kıskanan kişi, her şeyden önce aşırı "gayret gösteren," ölçüyü kaçıran ve bu durumun arkasında "aşırı

bağlanma" olan kişidir. Bu nedenle, Roman ve Cermen dillerinde kıskançlığın anlamsal merkezinde yer alan "zèle" (gayret) kavramını incelemek gerekir.

Günlük kullanımda "gayret" denildiğinde, gerekenden fazlasını yapmak ve bunu görünür biçimde sergilemek anlaşılır. Ancak burada, alışılmadık ya da aşırı bir gayretten söz edilir. Ancak sözcük asıl anlamıyla, bir kişiye ya da bir şeye yönelik coşku, acelecilik ve adanmışlığı, yahut bir işi yerine getirme sürecindeki yoğun çabayı ifade eder. Bu anlamda gayret, inanç ve bağlılık boyutu da taşır; öyle ki bu gayrette, kimi zaman "körleşen", hatta neredeyse "akılsızlaşmaya varan" bir yön sezilir. Gerçekten de gayret, beraberinde abartı ve aşırılık fikri taşır; bu nedenle "fanatizm"[6], onun tamamlanmış, uç noktaya varmış biçimi olarak görülebilir.

O halde *Eifersucht*'tan söz etmek, kıskançlığı açıkça "bağımlılık" düzlemine; yani patolojik bir bağlanma (*Sucht*) alanına yerleştirmek anlamına gelir. Nitekim kıskanç kişi, sevdiği nesneye yönelik "ölçüsüz" bir gayret sergiler. Onun peşini bir an olsun bırakmaz, düşüncelerini, davranışlarını ve kaygılarını sürekli ona göre düzenler. Bu bağ, çekim ile bastırılmış olumsuz bir duygulanım arasında gidip gelen çelişkili bir ilişki olarak yaşanır.

Kıskançlık hem semptom düzeyinde hem de bir "karakter" özelliği olarak ortaya çıkar; kimi zaman tekil ve anlık eylemlerle kendini gösterir, kimi zaman kökleşmiş bir eğilim olarak süreklilik gösterir. Bu nedenle son derece tanıdık olan klinik tabloyu fenomenolojik bir taslak çerçevesinde yeniden ele almak gerekir.

Her şeyden önce kıskançlık bir duygulanımdır; öfke ile, yer yer öfke patlamasına varan bir hiddetin karışımıdır. Sözel ya da fiziksel şiddet biçiminde dışa vurulabildiği gibi, engellenmiş bir duruma eşlik eden hırçın bir sessizlik, kaygı ve huzursuzluk halinde de ortaya çıkabilir. Bir duygulanım olarak kıskançlık, bedeni yoğun biçimde etkiler. Kıskanç kişi, rakiple ve sevilen kişiyle aynı anda kurduğu bu ikili gerilimli ilişki içinde adeta midesinin düğümlendiğini hisseder, hem düşmanlık beslediği hem de acı verici bir yakınlık duyduğu bu iki kişiyi birlikte düşünmek zorunda kalır. Bu gerçek bedensel semptomdan hareketle, düşüncelerini ve davranışlarını sevilen kişinin ya da en azından libidinal olarak ilgi yüklenmiş olan kişinin düşünce ve eylemleri çevresinde sürekli olarak biçimlendirir; zira kıskançlığın ne ölçüde âşık olma durumunun bir göstergesi sayılabileceği sorusu burada şimdilik askıya alınmalıdır. Kıskanç kişi, onun nerede bulunduğuna, nasıl hareket ettiğine, duygusal

tepkilerine, kimlerle görüştüğüne; kısacası zamanını nasıl kullandığına aşırı bir dikkatle odaklanır. Sevilen bu kişinin düşünce ve davranışlarını kendisine yabancı bir alanın, baştan çıkarıcı olasılıklarla yüklü bir çevrenin etkisi altında düzenleyebileceğinden kuşkulanır. Orada, entrikalarını tasarladığını varsaydığı sinsi bir baştan çıkarıcıyla karşılaşılabileceğine inanır.

Kıskanç kişi için mesele, "yalancı görünümleri" açığa çıkarmaktır; kısacası, gerçek aşk gibi sunulan "aşk komedisini" ifşa etmek ve bu oyunun sahte niteliğini açığa çıkarmaktır. Dolayısıyla kıskançlıkta, gizlenmiş bir şey olduğu ve bunun soruşturulması gerektiği düşüncesi yer alır. Bu da karşı tarafın zihninin ve "libidinal yöneliminin" içine girmeyi, onu sürekli bir gizleme hali içinde varsaymayı ve davranışlarına ilişkin bir dizi varsayım kurmayı gerektirir. Kıskançlık bir tür spekülasyondur; "olasılıklar dünyasının" sonu gelmeyen bir keşfidir (Proust). Kıskanç kişi, elindeki tüm imkânları kullanarak (bu konuda oldukça mahirdir) sevilen kişinin çevresinde neler olup bittiğini ve bu kişi-nesnenin neler tasarlayabileceğini bilmek ister; çünkü bu eylemlerin kendi çıkarlarını derinden zedeleyebileceğinden kuşkulanır. Burada kıskançlık, kolaylıkla kuşkucu bir doğrultuya yönelir: Kıskanç kişi, "kendisinden gizlenen bir şeylerin yaşandığından" emindir, üstelik bu

düşmanca ve müstehcen haz imgelerini zihninde bizzat kendisi üretir ve besler. İhanet düşüncesi sadakatsizlik varsayımı üzerinden onu sürekli meşgul eder. Bu ihaneti, ilişkili olduğunu düşündüğü yalanlar, ondan saklananlar ve üstü kapalı söylenenler içinde yakalamaya çalışır. Kısacası kıskanç kişi, "zihinsel olarak" başkasının yaşamına aşırı biçimde odaklanmıştır; düşünceleri, neredeyse halüsinatif bir canlılığa ulaşan yoğunlukla onu kuşatır.

Varsayılan suçun itirafı, kimi zaman Proust'un "araştırıcı sohbetler"[7] diye tanımladığı dolaylı yollarla; kimi zamansa kıskançlık öfkesinin yükseldiği anlarda yürütülen sert sorgulamalarla elde edilmeye çalışılır. Amaç, karşısındakini zorlayarak itiraf etmesini sağlamaktır. Paul Bourget'nin "akut kıskançlık nöbetleri"[8] diye adlandırdığı durum tam da budur. Bu bitmeyen yargılama sürecinde "niyet" üzerinden yürütülen bir yargılama söz konusu olsa bile –zira burada niyet doğrudan suç yerine geçer– amaç, suçu itiraf ettirmektir. Asıl suçlama ise, arzunun artık başka bir şeye karşı olduğunun varsayımıdır. Ancak bu son derece sorunlu bir noktadır; çünkü suçlanan kişinin –kadın ya da erkek– kendi arzusunun ne olduğunu zaten bildiğini varsaymayı gerektirir... Sonuçta kıskanç kişi, karşısındakine gizli duygularını gösterdiğini düşünür; onu sorgulayıcı

bir üslupla, gerçekte ötekine yöneldiğine inandığı arzusunu kabul etmeye zorlamayı amaçlar.

Dolayısıyla, sahiplenici hakimiyet ile bu sahiplenmenin güvencesizliği birlikte düşünülmelidir. Kıskanç kişi, "sahip olduğu" şeyin aslında ne kadar "geçici ve her an yitirilebilir" olduğunu hissettiği ölçüde, daha otoriter ve buyurgan davranır. Kıskançlıkta, kişinin duygusal olarak yoksun bırakıldığına duyduğu içsel kesinlik ile, onu kemiren belirsizlikten beslenen kuşku hali yan yana durur. Bu patolojik hazzın doruk noktası, doğrulama anıdır: "Biliyordum!" Kıskanç kişi "suçüstü yakalama" peşindedir; ama aynı zamanda başına gelen felaketi ortaya çıkarmaktan herkesten çok korkar; ki bu da "suçüstünden" bir "sanrısal duruma" geçişin kapılarını aralar...

Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki kıskançlık, yalnızca bir duygulanıma indirgenemez; doğrudan doğruya verilen sözün geçerliliğini yitirmesini hedef alır. Kıskanç kişi, artık sözüne güvenemediği bir başkasıyla karşı karşıyadır; açıkça dile getirilmiş olsun ya da olmasın, sadakat vaadi artık geçerliliğini yitirmiştir. Bu bakımdan kıskançlık, aldatmayı sözle ilişkili bir eylem olarak hedef alır. Kıskanç kuşkuyu besleyen bu güvensizlik halinde, "*défiance*" (güvensizlik) sözcüğü kulağa *dé-fiance* (bağın çözülmesi) gibi de çarpar; başka bir deyişle, sevilen kişiyle

kurulan bağlılığın artık çözüldüğü duygusu kendini hissettirir...

Patolojik Kıskançlıktan Kıskançlık Semptomuna

Kıskançlık, ölçüsüzlüğü nedeniyle erken dönemden itibaren patolojik bir tutku olarak ele alınmış; Esquirol'ün "duygulanımsal monomani" kavramı ekseninde düşünülmüştür. Psikiyatrik literatürde Bariod'dan itibaren (*Étude sur les monomanies instinctives*, 1852) bu şekilde yer alır. Zamanla "kıskançlık monomanisi"nden (Berthier, 1873) ve "kıskançlık deliliği"nden (Moreau de Tours, 1877) söz edilmeye başlanır.

Buna paralel olarak kıskançlık, alkolizmle yakın bir ilişki içinde ele alınır. Marcel'den (*De la folie causée par les boissons alcooliques*, 1847) Krafft-Ebing'e (*Traité clinique de psychiatrie et Médecine légale des aliénés*) uzanan çalışmalar bu bağlamda tartışılır. Freud'un meseleyi ele almaya başladığı dönemde, Lagache'ın da belirttiği gibi, "patolojik kıskançlık" en yaygın biçimde tartışılan kavramlardan biri haline gelmiş ve çok sayıda tezin konusu olmuştur. Bu yönelim özellikle 1889-1901 yılları arasında doruğa ulaşır; Mairet'nin çalışması (*La Jalousie: étude psychophysiologique, clinique et médico-légale*, 1908) bu birikimi özetler niteliktedir. Adli tıp boyutunun tekrarlı olarak gündeme geldiği

görülür. Kıskançlık, "suça iten etken" olarak kriminoloji tarafından da ele alınmış; Étienne de Greef (1935) ise "tutku suçu" çerçevesinde incelemiştir.

Kıskançlığı bir "durum"la sınırlı bir olgu olarak ele almaktan çıkartan ve onu bir "süreç" olarak düşünmeyi öneren Jaspers'tir. Jaspers, *Le Délire de jalousie: développement de la personnalité ou processus* (1910) adlı çalışmasında, kıskançlığı psişik bir süreç çerçevesine yerleştirir. Bu bakımdan kıskançlık, sıradan bir tepki değil; orantısızlığıyla ancak bir psişik süreç içinde anlaşılabilecek bir tepki olarak görünür. Minkowski'nin temel çalışması *Jalousie pathologique sous forme d'automatisme mental* (1929) Lacan üzerinde kayda değer bir etki bırakacaktır. Freud'un kıskançlık üzerine dönüm noktası niteliğindeki çalışmasıyla hemen hemen aynı dönemde, Clérambault'nun *Les délires passionnels. Érotomanie, Revendication, Jalousie* (1921) adlı çalışması da yayımlanır. Böylece kıskançlık, psikiyatride patolojik bir inceleme konusu haline getirilir; psikanalize düşen görev ise, onda bir bilgiyle temellendirilmiş semptomun ne olduğunu yeniden sorgulamaktır.

Freud ve Kıskançlık

Önce gösterene, ardından onun tarihine yönelmek, psikanalitik kullanıma giriş için elverişli bir yoldur;

çünkü psikanaliz, bir bakıma dilin bu işleyişini izlerken, aynı zamanda önceki yaklaşımlardan kendiliğinden ayrılır.

Freud kıskançlığı başlı başına ele aldığı bir metin kaleme almamış olsa da bu olgu çalışmalarında tekrar eden bir sorun alanıdır.

Bu merkezin kuşkusuz ki odağında, Freud'un kıskançlık üzerine küçük bir inceleme niteliğindeki "Kıskançlık, Paranoya ve Homoseksüellikte Bazı Nevrotik Mekanizmalar" (1922) isimli çalışması yer alır. Bu çalışma, adından da anlaşılacağı üzere, kıskançlığı tek başına ele almaz; onu bir üçleme içinde konumlandırır. Böylece kıskançlık, bir yandan paranoyak psikoz sorunsalıyla, öte yandan homoseksüel konumlanmayla ilişkilendirilir; bu iki alan arasındaki geçişler daha sonra incelenecektir. Freud burada, özdeşleşme ve homoseksüellik üzerine geliştirdiği çözümlemeler, *Kitle Psikolojisi ve Ego Analizi* (1921) adlı çalışmasında ortaya koyduğu yakın dönem katkılara dayanır. Her ne kadar kıskançlığı semptom üzerinden sorgulasa da Freud bu noktada psikiyatrinin "patolojik kıskançlık" ya da "tutkusal sanrı" başlığı altında topladığı çerçeveye yerleşmez; onun yerine, bilinçdışı nedensellik üzerinden, psişenin kıskançlığı harekete geçiren işleyişi sorgular.

Bu dönüm noktası sayılabileçek metinden önce

de kıskançlığın Freud'un çalışmalarında farklı biçimlerde ele alındığı görülür; her şeyden önce bilinçdışı oluşumlar bağlamında, rüya ve gündelik yaşamın psikopatolojisinde kendine bir ifade yolu bulur.

Kıskançlık, *Cinsellik Üzerine Üç Deneme* (1905) adlı metinde de ele alınır ve çocukluk dönemine özgü bir bileşen olarak kabul edilir. Ancak bu kuramsal çerçevenin arka planını asıl olarak Ödipal durum oluşturur.

Freud için kıskançlık, erken dönemde dürtüsel deneyimin kişilerarası boyutunda beliren bir olgudur. Küçük Ödipus, tipik bir çocuk kıskançlığı figürüdür; buradan da belirli bir yoğunluğa ulaşan her kıskançlığın Ödipal bir dramı yeniden devreye soktuğu kuşkusu doğar. Nitekim Ödipal trajedi, bir kıskançlık dramı olarak ortaya çıkar; her kıskançlık dramı da Ödipal bir trajedinin ve "ilkel sahne"nin izini taşır. Buna paralel olarak kıskançlık, kardeşlik ilişkilerinin de temel bir bileşenini oluşturur; hatta tam anlamıyla burada bütün boyutlarını açığa vurur. Bu durum, kıskançlığın "Aşkın Psikolojisi" (1910) içinde, onun bilinçdışı yüzü hesaba katılarak konumlandırılmasını zorunlu kılar. Son olarak, mantıksal olarak da kıskançlık, "sevgi nesnesinin seçimi" çerçevesinde belirginleşir. Burada artık yalnızca aşkın bir sonucu değil, aynı zamanda zorunlu bir "gereksinim" olarak ortaya

çıkar. Kıskançlık, sevgi nesnesinin seçimine gelmeden önce, öznenin en erken bağlanma deneyimleri içinde haset boyutunu alır. Bu erken haset biçimi, psikanalitik kuramda daha sonraki gelişim aşamalarında farklı adlar altında ele alınır. Bu nedenle "haset" (Almanca *Neid*) kavramı, kıskançlığın kökenini anlamak açısından belirleyicidir.

"Bir Çocuk Dövülüyor" (1919) adlı metinde fantazinin yazımı üzerine yapılan inceleme, kıskançlığın bu fantazideki belirleyici rolünü ve ona temelinden yerleşmiş olduğunu gösterir.

Totem ve Tabu'da (1913) söz edilen ilkel sürü babasının ayırt edici bir özelliği olarak canavarca bir kıskançlıkla karşılaşılır. Bu figür, deyim yerindeyse "rakipsiz"dir, çünkü kıskançlığın en saf, en şiddetli ve en kör biçimini o temsil eder.

Son olarak, cinsel farklılığın incelenmesi Freud'u, kıskançlığın eril ve dişil üslubu arasında bir ayrım bulunduğunu öne sürmeye götürür; özellikle kıskanç tutkunun bir kadında ortaya çıktığında taşıdığı kendine özgü yoğunluğu vurgular.

Kıskançlık, bu çeşitli biçimleriyle dürtüsel çatışmayı tutkulu bir dram düzeyine taşır. Bu nedenle, Freud'un bu drama ilişkin analizinde ele aldığı unsurların her biriyle yolumuzun yeniden kesişmesi kaçınılmazdır.

İlginç bir biçimde, kıskançlığın psikanalitik incelemesine bir "dönüş" kaçınılmaz görünmektedir. Freud'un katkılarının zenginliğine rağmen, kıskançlık belli ölçüde psikanalizin dışında kalmış; Karl Jaspers'in (yukarıda bahsedilen) öncü çalışmasıyla birlikte fenomenolojinin alanına dahil edilmiştir. Daniel Lagache, alan için bir referans kabul edilen *Aşkın Kıskançlığı* (1947) adlı kitabında[9], klinik örnekler bakımından zengin bir çerçeve sunar. Bu çalışmada vurgu sürekli olarak "betimleyici psikoloji" perspektifine yapılır; Freud'un katkısı ise bütünüyle ihmal edilmemekle birlikte, dikkate değer biçimde geri planda bırakılmıştır.

Jacques Lacan, 1932'de Freud'un kıskançlık üzerine olan temel metninin Fransızca çevirisini yayımlar.[10] Doğruluk ile üslupsal yeniden yazımı bir araya getiren ve burada yararlanacağımız bu çeviri, aynı yıl yayımlanan ve kıskançlık patolojisiyle doğrudan ilişkili olan paranoid psikoz üzerine tez çalışmasının bağlamında ortaya konur; böylece Freudcu katkının önemini yeniden vurgular. Kıskançlık, Lacan'ın kuramsal görüşlerinde sürekli bir biçimde varlığını sürdürür; bu nedenle, onun özgülleştirdiği Freudcu kıskançlık tasvirine dahil edilmesi zorunlu hale gelir. Lacan kıskançlıkla, kuramsal yolculuğunun

henüz başında, Freud'un kıskançlığa ilişkin çekirdek kuramı ve "paranoyak" olarak tanımlanan kişilik bağlamında karşılaşır. Bu karşılaşma, "Aimée vakası" bağlamında somutlaşır ve zulüm sanrısı eşliğinde ortaya çıkan kıskançlığın ardından bir aktrise yönelik saldırıyla doruğa ulaşır.

Kıskançlık, Seminer'in tamamına yayılır; özellikle ilk yedi seminerde belirgin biçimde merkezi bir yer tutar. Bu durum, Lacan'ın kuramını, iki on yıl önce çevirdiği öncü metin etrafında yapılandırdığı izlenimini verir. Bu nedenle söz konusu yorumları, Freudcu açılımları tamamlayıcı ve onlarla ilişkili biçimde ele almak gerekir.

İlk olarak kıskançlık, *Seminer I*'de (*Freud'un Teknik Yazıları*, 1954), "memedeki öteki çocuk" figürü aracılığıyla ortaya çıkar. Bu figür, Proust'a yapılan bir gönderme eşliğinde, tutkulu ve imgesel boyuta işaret eder. Böylece ilk kuramsal ilerleme, kıskançlığın öznede nesnenin oluşumuyla ilişkili olduğunu ortaya koyar (*Seminer II, Freud'un Kuramında ve Psikanaliz Tekniğinde Ben,* 1954). Bu ifade, Freud'da özgül nesne seçimine bağlı kıskançlık sorununu çağrıştırıyor gibi görünür; ancak speküler farklılık ile "küçük öteki"yle (imgesel) kurulan ilişkinin dikkate alınmasıyla yeni bir anlam kazanır. Bu durum, iletişimle kurulan bağda öznenin kendi içsel

çatışmalarını karşısındakine yansıtması, kadın ve erkek konumlarının imgesel düzeyde yer değiştirmesi (1955) ve böylece normal düşünce ile sanrılı düşünce arasındaki sınırın belirmesiyle açıklık kazanır. Lacan bu sınırı, "kesinlik" sorunu olarak ele alır (1956). Lacan'ın bu çalışmaları, Melanie Klein'ın kıskançlık sorunuyla kesişen haset ve açgözlülük kuramını geliştirdiği dönemde gerçekleşir (*Haset ve Şükran*, 1957). Klein'ın kuramsal çerçevesinin Lacan'ın teorisinde etkileri görülecektir.

İkinci aşamada ise kıskançlık, nesne ilişkisine yeniden bakış çerçevesinde özgül bir boyut kazanır. Bu bağlamda, genç homoseksüel vakası (*Le Séminaire, Livre IV: La relation d'objet, 1957*) ile, babanın kastrasyon karmaşası içinde imgesel düzeyde sınırlayıcı bir figür olarak belirdiği Küçük Hans vakası, birlikte ele alınır.

"Arzu grafiği" çerçevesinde kıskançlık, kadın ve erkekte, yoksunluk, hayal kırıklığı ve kastrasyon karmaşası arasında kurulan diyalektik düzen içinde konumlanır (*Le Séminaire, Livre V : Les formations de l'inconscient,* 1958). Bu bağlamda sanrı, "Öteki'ne atfedilen arzu" olarak kavramsallaştırılır. Özellikle arzunun bir merci olarak öne çıkarılması, kaçınılmaz Augustinus'un betimlediği "küçük çocuk" figürü aracılığıyla "küçük öteki" (*Le Séminaire, Livre*

VI: Le désir et son interprétation, 1959) ile kurulan ilişkinin yeniden sorgulanmasına yol açar (bkz. aşağıda, *Kıskançlığın Oluşum Evresi: Hasetli Bir Başlangıç*). Hamlet'te karşımıza çıkan "yasın kıskançlığı" ise arzu diyalektiği içinde tam kapsamına ulaşarak dikkati yeniden kadına ve nesneye yöneltir. Bu çözümleme, J(A)* formülüyle özetlenir (*Le Séminaire, Livre VII : L'éthique de la psychanalyse*, 1960).

Kıskanç çocuk, arzunun kurucu bir imgesi olarak yeniden ortaya çıkar (*Le Séminaire, Livre IX: L'identification*, 1962). Bu bağlamda altta yatan aritmetiğe de gönderme yapılır: "cinsel kıskançlık, öznenin saymayı bilmesini gerektirir". Bu durum, hasetle kıskançlık arasında net bir ayrım yapılmasını zorunlu kılar (*Seminer XI, Psikanalizin Dört Temel Kavramı*) ve sorunun nihai olarak "kıskanç nefret" ile *jalouissance* başlıkları altında yeniden gündeme gelmesine yol açar (*Seminer XX, Yine/Hâlâ*). Seminerde kıskançlık meselesine ilişkin son ifade, "bir kadının doğasında kıskanç olmak vardır" önermesi etrafında kurulur (*Le Séminaire, Livre XXI: Les non-dupes errent*, 1976). Kısa ve keskin bu ifade, görüleceği üzere, önceki tüm diyalektiğin ışığında anlam kazanır.

* J(A) formülünde; J "*jalousie*"yi (kıskançlık), A ise "*Autre*"u (Öteki) ifade eder.

Önceki tartışmaların bütünü, bilinçdışı yaşamın genel çerçevesi içinde kısmen çözümlenmiş ve görünmez hale gelmiş olan kıskançlık sorununa Freudcu bir geri dönüşü gerekli kılmaktadır.

Kıskançlık, bilinçdışı düzeyde neyi ifade eder? Öznenin kıskançlığı, ister geçici nöbetler halinde ister kalıcı bir tutum (*habitus*) olarak ortaya çıksın, neyi dile getirir?

Kıskançlık, cinsel farklılığa, yani kıskançlığın eril ve dişil "üslubuna" ilişkin olarak neyi açığa vurur?

Kıskançlığın, rekabet boyutu içinde, hem Ödipal hem de kardeş ilişkileri bağlamında ötekiyle kurulan ilişkiye dair öğrettiği şey nedir?

Kıskançlık, uyarılma[11] aracılığıyla arzu ve hazla kurduğu ilişki bağlamında, aşka dair ne söyler?

Bu son derece dramatik olay, nevrotik ve psikotik görünümleriyle ve toplumsal kaderine uzanan boyutuyla nasıl yazıya dökülür; kıskançlığı, "toplumsal duygular"ın matrisi kılan yapı nedir?

İlk olarak, kıskançlığın, özellikle vektörel biçimlerinin morfolojisi incelenecektir. Bu inceleme, bir sınıflama yapmaktan ziyade, yapısal bir arkitektonik önermeyi hedeflemektedir (birinci bölüm).

Daha sonra kıskançlık, benliğin bu adla adlandırılmasından başlayarak öznenin ötekiyle ilişkisi

içinde kendini yapılandırdığı ana kadar, öznel dinamiği içinde ele alınacaktır (ikinci bölüm).

Son olarak, kıskançlık olgusunun barındırdığı sorunlar, klinik psikopatolojiden kolektifin üretici boyutuna dek uzanan bütün bir düzlem üzerinde yeniden okunacaktır. Bu inceleme, kıskançlığın ayrıcalıklı bir tema olarak belirdiği edebi yazını da kapsar (üçüncü bölüm).

Beşikten toplumsal bağa uzanan süreçte kıskançlık, böylece semptomdan yazıya kadar uzanan bir boyut kazanır. Kısaca söylemek gerekirse, hem psişik yaşamın en temel unsurlarından biri hem de derinlemesine psikopatolojik bir olgu olan kıskançlık, bu nedenle ayrıcalıklı bir düğüm noktası oluşturur. Bu durum, incelemenin kardeş bağlarından[12] aşka[13] uzanan önceki tartışmaları sürdürmesini mümkün kılarken, fantezi[14] ekseninde ve aktarım[15] içinde yeniden kurulan eril-dişil ilişkisini[16] de görünür kılar. Kıskançlık, böylece söz konusu bağların en ince diyalektiklerini bir araya getiren, farklı psişik alanlara bütünlüklü bir perspektif sunan bir mercek işlevi görür.

I. BÖLÜM

KISKANÇLIĞIN MORFOLOJİSİ: REKABET, DIŞA YANSITMA VE SANRI

Kıskançlık üzerine olan bu başvuru metninin ilk bölümü, "psişik süreçlerin" nasıl işlediğini; yani belirli bir işleyiş düzenine göre gelişen psikolojik süreçleri incelemeye yöneliktir. Kıskançlık burada hem normal hem de patolojik bir psişik *süreç* olarak ele alınır ve bir psikopatolojik olgu olan paranoid psikoz ile norm dışı bir cinsel "nesne seçimi" olarak görülen homoseksüellikle aynı çerçevede değerlendirilir. Sevilen kişinin yalnızca kendisine ait olmasını isteme arzusunun yarattığı acı verici duygu ile perseküsyon sanrısı ya da kendi cinsinden bireylere yönelik cinsel çekim arasında nasıl bir ilişki olabilir ki? Ayrıca burada kastedilen, bu olguların kendilerine *özgü* yapıları değil; bu olguların *içinde işleyen* süreçlerdir. Gerçi bu süreçler, söz konusu olguları belirleyen temel etkenler olarak ortaya çıkacaktır.

Kıskançlık öyledir ki, kendi iç işleyişi sayesinde

aydınlanır: Bu iç işleyiş genel olarak nevrotik bir nitelik taşır. Bu da kıskançlığın bir bakıma kendi başına işleyen bir bilinçdışı süreç oluşturmasına yol açar. Felsefe kıskançlığın özünü sorgular. Psikanalitik açıdan bakıldığında ise kıskançlığı bir bakıma kendi başına işleyen "bilinçdışı bir düzen" olarak düşünmek gerekir.

Bunun yanı sıra Freud, kıskançlık olgusunun yapısını bir bakıma bize dayatan üçüncü bir tipoloji daha sunar. Freud, tipolojik bir sunuma başvurduğu her durumda olduğu gibi –ki bu sunum biçimi sanki bir sınıflandırma ve envanter çıkarma gereği varmış izlenimi yaratır– burada da diyalektik bir değer taşıyan bir ayrım ortaya koyar. Bu noktada, "katmanlaşma"dan (*stratigrafi*) söz etmek daha yerinde olacaktır. Dolayısıyla bu üç 'katmanı' ya da 'aşamayı' incelemek gerekecektir. *Schichte* terimi, üzeri kaplanmış ya da başka bir şeyi örten, düz ve bütünlüklü bir kütleyi ifade eder; yani bir "katman"dır. *Stufe* ise bir gelişimin belirli bir evresini ifade eder; yani bir "aşama" ya da "evre"dir. Dolayısıyla bu üç kıskançlık biçimini, kıskançlığın üç ayrı katmanlaşma basamağı olarak, ama aynı zamanda onun oluşumunun üç farklı evresi olarak düşünmek gerekir. Birinci biçim, ikinci ve üçüncü biçimlerin koşuludur; üçüncü evre, birinci evre olmadan var olamaz. Böylece bu, hem

dinamik bir nitelik taşır hem de oluşumuna ilişkin bir tipolojidir.

Freud böylece "kıskançlığın" biçimsel şemasını üç "katman" ya da "evre" ayırt ederek sunar: a/ rekabetçi ya da normal; b/ yansıtılmış; c/ psikotik nitelikli. Burada düşünülmesi gereken, *zaman içinde katmanlaşarak oluşan* bir yapı fikridir. Başka bir deyişle, bunlar yalnızca "kıskançlık" türünün üç ayrı çeşidi değildir; aynı zamanda kıskançlığın diyalektiğini oluşturan üç evredir.

DERS I
Normal Kıskançlık

(Kıskançlık) esas olarak şu öğelerden oluşur: kaybedildiğine inanılan sevgi nesnesinin yol açtığı yas, acı ve buna eşlik eden narsistik incinme; (...) yerine geçildiği düşünülen, sevilen kişinin yöneldiği rakibe yönelen düşmanca duygular ve son olarak, aşkın yitirilmesinden benliği sorumlu kılmak isteyen, az ya da çok yoğunlukta bir özeleştiri payı.[1]

Freud'un kıskançlığa ilişkin yaklaşımı, bunun normal; yani yaygın bir duygu olduğunu belirtmesiyle başlar. Bu saptama, Freud'un kıskançlık tanımının nasıl kurulduğunu görme olanağı sunar; ancak fark etmek gerekir ki bu tanım, Lacan'ın daha sonra "assise" (temel) ve "degré" (aşama) diye çevireceği ilk "katman" (*Schichte*) ya da "evre"den (*Stufe*) ibarettir. Bu ilk evre, daha sonraki karmaşık ve türevsel fenomenlerde kendi gelişimini ve anlamını bulacaktır.

"Normal kıskançlık"tan söz etmek, onu sıradanlaştırmak ya da herhangi bir norm içine indirgemek değildir; aksine, onu patolojik kıskançlığın (bkz. yukarıda, *Patolojik Kıskançlıktan Kıskançlık Semptomuna*) psikiyatride uzun süre kullanılmış olan o "geniş ve ayırt edici olmayan" kategorisinden ayırmak, fakat aynı zamanda aşırı biçimde ortaya çıktığında

patolojik boyutu tarafından doğrulanacak olan biçimsel özelliklerini belirginleştirmektir. Bu yaklaşımıyla Freud, kıskançlığı bir hastalığa indirgeme eğiliminden –ki bu bakış açısı temelde "adli-tıbbi" bir çerçeveye bağlıdır– gerçekten uzaklaşır. Böylece halkın yaşantısıyla akademik söylem arasındaki ayrımı aşar ve kıskançlığı, psişik yaşamın merkezine, *Seelenleben*'in en belirgin unsurlarından biri olduğu konumuna yeniden yerleştirir. Freud aynı zamanda kıskançlığın bileşenlerini çözümler; bunu, onun psişik dinamik içindeki yerini yeniden sorgulamaya açan bir hatırlatmayla birlikte yapar – çünkü kıskançlık bu dinamiğin hem "ilk katmanı" hem de "ilk evresi"ni oluşturur. Kıskançlık adı verilen bu karmaşık bütün içinde, unsurların nasıl bir araya geldiğini, Freud'un en başta onu normal bir duygu olarak tanımlamasının ışığında belirginleştirmek gerekir.

Kıskançlık Duygulanımı veya "Kıskançlık Sancıları"

Her şeyden önce, kıskançlık gerçekten de bir "duygulanım durumu"dur (*Affektzustand*). Onun normal bir duygu olarak görülmesi, kıskançlığın baştan itibaren psikopatolojinin bir bölümü olarak değerlendirilemeyeceği anlamına gelir. Onun bir duygulanım olduğunu söylemek, bir dürtüyle bağlantılı

bir duygu dışavurumu olduğunu ve buna eşlik eden –ancak burada belirgin olmayan– bir zihinsel öğe bulunduğunu[2] ifade eder. Kıskançlık, bir yanı bilinçte, bir yanı bilinçdışında kalan bir histir (*Gefühl*). Kişi kıskançlığını son derece doğrudan bir biçimde yaşar (hatta tüm yoğunluğuyla hisseder), ancak bu duygunun altında yatan bilinçdışı olayı fark etmez.

Freud meseleyi daha açık biçimde ortaya koyar: Kıskançlık duygusu yokmuş gibi görünüyorsa, bunun nedeni bastırılmış olmasıdır. Dolayısıyla kıskançlıktan tümden yoksun bir insan fiilen yoktur; kıskançlık mutlaka bir noktada kendini gösterir. Burada şu soru ortaya çıkar: Bilinçte hiçbir duygu olarak belirmeden kıskançlık hangi biçimde kendini gösterir? Çünkü kıskanç kişi, kıskandığının farkındadır; büyük bir korku ve dehşet atmosferinde hissedilen yoğun kaygı halini ifade eden bu "kıskançlık sancılarını" bilinçli olarak yaşar.

Bastırılmış bir "kıskançlık", yani bilinçte kıskançlık olarak yaşanmayan bir kıskançlık, nasıl bir şeydir? Göreceğimiz üzere bu, kör bir duygulanım olabilir; öyle ki kişi kendini kıskanç *hissetmese* bile, bunun etkileri *davranışlarında* kendi farkında olmadan ortaya çıkabilir. Belki de en tehlikeli olan, dışarıdan belli olmayan bu soğuk kıskançlıktır; kimi zaman en aşırı davranışların nedeni haline gelebilir.

Bu betimlemede ilk göze çarpan şey, kıskançlık ile *yas hali* arasındaki yakınlığın (hatta melankolik bir boyut ihtimalinin) kurulmuş olmasıdır. Ayrıca görülür ki; Freud kıskançlığı ele alırken başlangıçta korkuya, güç veya hakimiyet arzusuna ve yaygın biçimde onunla ilişkilendirilen sahipleniciliğe değinmez. Kıskançlığın bir sahiplenme yönü taşıdığı doğrudur; ancak öncelikle, kişinin duygusal olarak bağlandığı birini gerçek ya da hayali bir *kayıp* tehdidiyle ilişkilendirdiğinde ortaya çıkan bir *tepki*dir. Her şey, kaybolduğuna inanılan sevilen varlığın (*verlorengeglaubte Liebesobjekt*)[3] yarattığı o sarsıcı hal ile başlar; bir bakıma kişi için "artık yok" sayılır. Sevilen varlık, onun açısından "bir başkası tarafından elinden alınmış ve sanki ölmüş gibi" görülür; kıskançlıktaki yas deneyimi böyle biçimlenir.

Kıskanan kişi yalnızca melankolik değildir (birazdan kıskançlığın paranoyak yönünü de göreceğiz), ama tam da bu yoğun kayıp hissine, duygusal bir haksızlığa uğradığı düşüncesine dayanabilmek için kıskançlık haline tutunur. Nesneyle kurulan ilişki olarak kıskançlık, yası andıran bir tepkidir. Kişi, kendisine ait olduğunu sandığı bir şeyin aldatılarak elinden alınmış olduğuna inanır. Yas da kıskançlık da kayba verilen normal; hatta bir anlamda içgüdüsel tepkilerdir. Ancak aralarında

bir fark vardır: Yas, kaybın ardından gelir; kıskançlık ise kaybı *önceden hisseder*. Yas tutan kişi, artık geri dönüşü olmayan biçimde yitirilmiş bir nesneyle karşı karşıyadır; kıskanç olan ise sürekli beliren bir kayıp ihtimaliyle yaşar ve bu ihtimali kimi zaman kendi davranışlarıyla da besler! Bu nedenle kıskançlıkta doğal olarak bir kaygı yönü bulunur, ama bu kaygı özellikle, kişinin davranışlarının yol açabileceğini düşündüğü "yıkıcı" bir kayıp ihtimali üzerinde yoğunlaşır. *Kayba doğru iten bu yönelim*, birazdan görüleceği gibi, kıskançlığın yapısına özgüdür. Bu durum, yası kaygıyla yüklü bir beklentiye dönüştürür; böylece yasın alışıldık anlamı da değişir. Kıskançlıkta göze çarpan rekabet duygusu ise aslında ikincil olabilir; çünkü her kıskançlık yükseldiğinde kişi, sevdiği kişiyi sanki bir kez daha kaybediyormuş gibi yoğun bir duygu yaşar.

Yasın ölümle ya da sadakatsizlikle bağlantılı olduğunu hatırlamak gerekir.[4] Kıskanan kişi, olabileceğini düşündüğü bir kayba tepki verir; hem gerçek hem de hayali bir yas üretir. Ve çoğu zaman bu yas duygusunu (tıpkı bazılarının arzularını gerçek sanması gibi) gerçekliğin kendisiymiş gibi yaşar! Kıskançlığın temelinde bir hüzün ve incinmişlik duygusu bulunur; fakat bu duygu, kıskançlığın suçlayıcı ve saldırgan yönüyle çoğu zaman örtülür. Kıskançlığın merkezinde aslında bir sitem yer alır. Kişi, önemsenmediğini, bir kenara

itildiğini, yerinin bir başkasına bırakıldığını düşünür. Bu sitem, bir bakıma "muhatabı belirsiz bir yakınma" biçimine bürünür.

Narsistik İncinme Olarak Kıskançlık

İkinci olarak, kıskançlık ancak narsisizm, yani benlik sevgisiyle ilişkilendirildiğinde tüm anlamını kazanır. En azından ikincil narsisizmin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Kıskançlıkta benlik yaralanmış durumdadır; bu yaşantı bir aşağılanma olarak deneyimlenir ve beraberinde değersizleşme ile güçsüzlük duygularını getirir. Freud ayrıca, "narsistik yaralanma"nın nesnenin yitirilmesinin benlikte meydana getirdiği etkiden neredeyse ayırt edilemeyeceğini özellikle belirtir; bunlar bir bakıma iç içe geçmiştir. Ancak burada vurgulanmak istenen, nesne kaybının benlik üzerindeki etkisidir. Ovidius'un anlattığı[5] Narcissus'un kendisi de aslında kimseyi kıskanmaz; çünkü kimseye âşık değildir. Onun kıskançlığı, yalnızca kendi imgesine yönelmiş, onu koruyan ve sahiplenen bir "bağlılık" anlamı taşır. Şayet kendisini bir başkası yerine koyabilseydi, kendini kıskanması mümkün olurdu. Ne var ki sevmeye yöneldiği anda, bir ihanet onu yeniden, incinmiş benliğine çekilmek zorunda bırakır. Kıskançlık tam da bu yüzden, sevmenin ya da birine bağlanmanın beraberinde getirdiği riskin benlikteki karşılığıdır.

Bu durumda kıskançlık kendine acıma halidir. Kıskanan kişi uğradığını düşündüğü zararı yüksek sesle dile getirir[6] ve bu duyguyu temellendirmek için durmaksızın gerekçeler üretir. *Nesnenin fiilen çekilmesinden önce zaten var olan* bu incitici kayıp duygusuyla gerçekliği uyumlu hale getirmeye çalışır. Lacan'ın da hatırlatacağı üzere, ihanete uğrasa bile cezalandırmadan sineye çekebilen kahramanın aksine, kıskanan kişi talihsizliğini haykırır; tıpkı yarası iltihaplanmış birinin inlemesi gibi. Yaralanmış bir Narcissus'tur bu.

Saldırganlık Olarak Kıskançlık

Ama dahası da vardır –üçüncü ve en açık özellik olarak– kıskanan kişi öfkesini ötekine yöneltir; çünkü öteki, onun nesnesini hileyle elinde tutan ve bu yarayı açan kişi olarak görülür. Nitekim öfke, kıskançlık duygusunun merkezinde yer alır. Kıskançlığın nefrete ve hınç duygusuna açılan yüzü budur.

Sevilen nesnenin kendisi bile zamanla nefret edilen birine dönüşebilir. Kıskançlık, nesneyle kurulan bu derin ikiliği açığa çıkarır: Kişi sever, ama aynı anda nefret de eder; hatta kimi zaman tam da sevdiği için nefret eder. Nitekim kıskançlığın merkezinde gerçekten de nefret yer alır. Burada hatırlatmak gerekir ki nefret, "benlik dürtüleri"ne; sevgi ise nesne dürtülerine aittir.[7] Lacan'ın adlandıracağı biçimiyle

bu "kıskançlık kaynaklı nefret", benliğin zedelenmiş çıkarları karşısında kendini savunma biçimini ifade eder. Kıskanan kişinin sürekli kendini haklı çıkarma çabası, kendi davasını savunur gibi konuşması da buradan kaynaklanır.

Kıskançlığın bu şiddetli yüzü, saldırganlığın, hatta sözde tutku cinayetinin bile tohumunu taşır (bkz. aşağıda, *Suça İten Kıskançlık*). Burada "suça iten" şeyin, sahip olunanın elden alınmasına duyulan öfke olduğu görülür.

Suçluluk Olarak Kıskançlık

Ama dördüncü ve son bir özellik daha vardır; kuşkusuz en gizli olanı ve gözden kaçırılmaması gerekeni: Kıskançlığın pençesindeki kişi, haksızlığa uğramış ve ihanete maruz kalmış olsa bile, içten içe bu talihsizlikte kendisinin de payı olabileceğinden kuşkulanır. Dışarıda ötekini acımasızca suçlar; ama iç dünyasında, bu felakette "kendisinin de payı olduğunu" kabul eder.

Başka bir deyişle, kıskançlığın içinde kendini suçlama payı (*Selbstvorwurf*) da vardır; bu da onun yas haliyle olan yakınlığını ayrıca doğrular. En azından söz konusu olan bir özeleştiridir (*Selbstkritik*)[8]: "Doğrusu, içten içe bunu kendin istedin, kabul et!" ("Ya da en azından, engellemek için elinden geleni yapmadın!").

Bu duygu, kişi farkına varmadıkça daha çok acı

verir. Kıskanan kişi, işin içinde kendisinin de payı olduğunu kabullenmek istemez; gözünü daha çok karşı tarafın sözde hatalarına diker. Böylece kendi suçluluk duygusunu bastırır; bastırıldıkça da içten içe daha çok canı yanar. Hatta daha da ileri gidilebilir: Suçlamayı asıl besleyen, kişinin farkında olmadığı bu *kendine dönük suçluluk duygusu*dur. (Kendi) bilinçdışı suçluluğu, (başkasını) bilinçli olarak suçlarken arka planda büyür.

Freud'un sözünü biraz daha ileri götürürsek; kıskanan kişi, sadakatsiz ötekine acı çektirirken aslında kendini de acıya sürükler. Hem kendisini hem de ötekini aynı eziyetin içine çeker. Bu bakımdan kıskançlık, bağı koparmaktan çok güçlendirir; ama bunu acı üzerinden, sadomazoşist bir biçimde yapar. Bu bakımdan kıskançlık, bazı çiftlerde bağı kurmanın en etkili mazoşist yolu haline gelebilir. Kıskançlıktaki bu gönüllü kabullenişte, acıdan haz alma hali olan *Lust am Schmerz* açıkça hissedilir; yani acı çekmekten duyulan bir zevk söz konusudur. Bu durum, süperegonun etkin biçimde devrede olduğu, "ahlaki mazoşizm" diye adlandırılan boyuta işaret eder[9]. Burada söz konusu olan, benlik üzerinde suçluluk duygusunun baskısını artıran süperegodur. Üstelik bunu yaparken, dürtülerin kaynağı olan "id"i de gözden kaçırmaz. Kıskançlıktaki bu "özeleştiri" tam da

buradan doğar. Nitekim kıskançlığın buyurgan ve ısrarcı yapısı da aynı nedensel çizgiye dayanır; kendi içinde tutarlı ve belirgin bir katılık gösterir.

"Aşırı-Duygulanım": Kıskançlığın Metapsikolojisi [1]

Kıskanan kişi bu nedenle aynı anda yas tutan, hayal kırıklığı yaşayan, hırçın ve depresif bir ruh hali içindedir. Bu özelliklerin her biri farklı bir odağa yönelir: yas nesneyle, düşmanlık ötekiyle, incinme benlikle, suçluluk ise öznenin kendisiyle ilgilidir. Böylece bu yaşantının ne kadar bileşik bir yapı taşıdığı anlaşılır. Ancak bütün bu öğeler, tek bir duygusal durumda birlikte yaşanır ve çelişkili yönleriyle bir arada ortaya çıkar.

Bu, bir bakıma son derece kapsayıcı bir psişik durumdur. Bu yüzden kıskanan kişinin aynı anda her hali yaşaması şaşırtıcı değildir. Bir yandan nesnenin kaybından dolayı acı çeker; ama aynı anda hem o nesneden hem de onu elinden alan kişiden nefret eder. Üstelik bütün bunlar olurken, kendisini adeta benliğinin merkezinden yaralanmış hisseder. Son olarak, örtük kaldıkça daha da içten içe yıpratıcı hale gelen bir suçluluk duygusu, acıyı ve saldırganlığı daha da artırır. Bu suçluluk, ötekine yönelmiş saldırganlıkla narsistik incinmeyi besler ve şiddetlendirir. (Böyle çok katmanlı bir duygunun son derece farklı

düzeylerde *dramatik sonuçlara yol açabilmesi* şaşırtıcı değildir. Bu sonuçlar bazen ağır ve yıkıcı, bazen daha hafif; ama yine de çarpıcı olabilir) (bkz. aşağıda *9. Ders: Yazılı Kültürde Kıskançlık*).

Bu nedenle, temel kıskançlığı oluşturan bileşim göz önünde bulundurulmalıdır; bu bileşim, kıskançlığın temel yapısına dair bir "tablo" sunar:

1. Gerçekten yitirilmiş sanılan (*verloren-geglaubt*) sevilen nesnenin yol açtığı yas ya da acı;
2. Kişinin, bir başkası aracılığıyla ötekinden koparılmış olmayı kabullenmek zorunda kalmasını ifade eden narsistik incinme (*narzisstische Kränkung*);
3. Tercih edilmiş rakibe (*bevorzugter Rivale*) yönelen düşmanca duygular;
4. Benliğin, sevginin kaybından kendisini sorumlu tutarak kendi kendine yönelttiği suçlama olan sessiz bir özeleştiri (*Selbstkritik*).

Kıskanç Ödipus: Erken Evre Kıskançlık

Bu şekilde tanımlanan kıskançlığın, bilinç düzeyinde ona yol açan anlık "durumlardan" "akılcı" bir biçimde türetilemeyeceğini özellikle belirtmek gerekir; her ne kadar kıskançlık nöbetleri, ilk bakışta içinde bulunulan koşullara doğrudan bağlıymış gibi görünse de. Her kıskançlık, kaynağını ilkel bir kıskançlıktan alır; yani çocuklukla, çocuksu olanla bağlantılıdır.

Nitekim Freud'un da belirttiği gibi; "Seven kişinin kıskançlığı, her zaman çocukluğa uzanan bir temele sahiptir; ya da en azından çocuklukta güçlenmiştir."[10] Başka bir deyişle, kıskanan kişi bir yanıyla çocuktur; tıpkı çocuğun da kıskanç olması gibi.

Bu anlamda "normal" denilen kıskançlık, herkes için geçerli olan ama her bireyde farklı biçimde yaşanan bir deneyime, yani Ödipal süreçten geçmiş olmaya dayanır. Buna karşılık, aşırı kıskançlık çoğu zaman Ödipal sürecin yeterince aşılmadığını düşündürür. *Tersten* bakıldığında ise, *kıskançlık duygusu* geliştiremeyen kişilerde bir Ödipal eksiklikten kuşkulanmak mümkündür (bkz. aşağıda, *Kıskançlığın Ötesi.*)

Lacan'ın sözünü ettiği Ödipal "guignol"*; yani yoksun bırakılma deneyimini hem trajik hem de komik yönleriyle içerir; bu da onun kendine özgü dramatik niteliğini açıklar. Kökenine bakıldığında ise, kıskançlık duygusunun çocukluk yaşamına dayandığı görülür. Nitekim Freud, *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'de şunu hatırlatır: "Çocuk, sevgi yaşamına ait psişik edimlerin çoğunu gerçekleştirebilir; (şefkat gösterebilir, bağlanabilir ve *kıskançlık* duyabilir)" (*Vurgu bize aittir*).[11] Kıskançlık bu nedenle erken dönemde yaşantılanır ve gerçekten de ilkel duygulardan biridir. Yoğunluğu ve

* *Guignol* terimi Lacan'da öznenin yoksunluk ve kayıp deneyimini hem ciddi hem de gülünç, abartılı ve karikatürize bir biçimde yaşadığı öznel bir yapılanmayı ifade eder.

etkisi, kökeninin çok eskiye uzandığını gösterir.

Kıskançlık, sözde yetişkin psişik yaşamı etkisi altına aldığında, bunu ilkel bir duygunun sertliğiyle yapar; kökeni de ebeveyn figürlerine bağlanan "ilk rakibe" uzanır. Dolayısıyla, çocuklukta bile gerçek kıskançlığın acısını yaşayabiliriz. Çocuğun kıskançlığı, sözde bir kıskançlık değildir; kıskançlığın bizzat kendisidir ve ileriki dönemlerde yeniden alevlenmeye yatkındır. Aynı şekilde, yetişkin kıskançta ortaya çıkan da aslında şiddetli çocuktur; bu da "yetişkin" kavramının ne kadar kırılgan olduğunu bir kez daha gösterir...

Biseksüellik ve Kıskançlık

Son olarak, Freud daha bu betimleme aşamasında kıskançlık tutkusunu erkeklik ve kadınlık meselesiyle, yani biseksüalite sorunsalıyla ilişkilendirir. Buna paralel olarak, daha 1912'de "homoseksüelliğin, normal kıskançlığın ortaya çıkışında belirleyici bir rol oynadığını" belirtmiştir.[12] Ancak homoseksüel fantezi tanısına gelmeden önce, şunu kavramak gerekir ki; karşı cinse yönelen arzu hareketi, özünde cinsel ikiliği devreye sokar. Başka bir deyişle arzu, hetero/homoseksüel ayrımını içeren *biseksüel boyut –fantezi düzeyinde– devreye girmeden* düşünülemez. Freud, aşk ilişkisini dört öğeli bir yapı olarak düşünür; çünkü cinsel ilişkide her birey kendi cinsel ikiliğini de beraberinde getirir.

Nitekim ona göre "her cinsel eylem", "dört kişi arasında gerçekleşen bir süreç"tir.[13] İşte bu yüzden kıskançlık doğrudan çifte ilişkindir ve özünde üçüncü bir unsuru barındırır. Bu nedenle âşıklar, baş başa kalmanın kalıcı olduğundan hiçbir zaman emin olamazlar. Kıskançlık her zaman devreye girebilir ve bununla beraber, Öteki'ne duyulan arzu gündeme gelebilir...

O halde Freud'un, "normal kıskançlık üzerine analitik açıdan söylenecek pek bir şey yoktur" demekte gerçekten haklı olduğu söylenebilir mi? Oysa normal kıskançlığa dair dikkatle çizdiği bu tabloya yakından bakıldığında, daha sonra patolojik biçimler alacak süreçlerin bütün öğelerinin zaten tabloda mevcut olduğu görülür. Bu nedenle, kıskançlık olgusunun farklı biçimlerini temellendirebilmek için böyle bir ön çerçeve oluşturmak gerekliydi.

DERS II

Dışa Yansıtma Kıskançlığı

Kıskançlık, ilk etkiyle birlikte artık tam anlamıyla semptomatik hale gelir. Kıskanç kişi, karşısındakini sadakatsizlikle suçladığında, aslında kendisine itiraf edemediği aldatma eğiliminin kendisine geri döndüğünü görür. Bu ise, söz konusu eğilimi karşı tarafa yansıtmış (projete etmiş) olmasını gerektirir. Böylece, "anormal ölçüde güçlenmiş" kıskançlığın ilk biçimi belirginleşir.[1]

Dolaylı Kıskançlık

Freud, sadakati kaçınılmaz bir içsel çatışma nedeni sayar; zira libido, başlangıçtaki çokbiçimli (*polimorf*) kökeninin etkisiyle, bir tür kronik denebilecek dengesizlik ve potansiyel değişkenlik eğilimini sürdürür. Dolayısıyla kişi, bu dürtüler bastırma sürecine girmiş olsa bile, kendi içinde sadakatsizliğe yönelten dürtüleri belirsiz de olsa sezer; yani kendinde "sürekli baştan çıkma eğilimleri" olduğunu fark eder. Bu yüzden rahatlatıcı bir işlev gören dışa yansıtma mekanizmasına başvurulur: "Kendi içindeki bu tür baştan çıkma dürtülerini inkar eden kişi, yine de bu eğilimleri o kadar güçlü biçimde sezer ki, bunların baskısını azaltmak için bilinçdışı bir işleyişi rahatlatıcı bir çözüm

olarak benimser".[2] Kıskançlık itham edici bir yapıya sahiptir. Kişi, kendi içinde hissettiği şeyi –fantezi düzeyinde "suçlu" konumunda olan aslında kendisiyken– karşı tarafa "suç gibi yükler", onu bir suç işlemiş gibi görür. Bunu kıskançlığın işleyişinde de açıkça görürüz. Bu işleyiş bir yandan ruhsal sıkıntıyı hafifletir, öte yandan da dolaylı (başkası üzerinden) bir tatmin sağlar. Freud, "vicdanı aklama"dan (*Freispruch*) söz eder; çevirmen olarak Lacan ise bunu daha da vurgulayarak "vicdanın bağışlanması" olarak çevirir.[3] Sanki bu "affedici" işlemin, "günah çıkarma-af" çağrışımı taşıyan dinsel tonunu özellikle es geçmek istemez gibidir. Kısacası, kıskançlık yoluyla dışa yansıtma, *süperegonun baskısını dengeleyen* bir işlev görür. Kişi, karşısındakinden kuşkulandığı ve onu suçladığı süre boyunca, kendi içindeki sadakatsizliğe dönük eğilimler karşısında kendini "temize çıkarır"; üstelik bu eğilimleri dolaylı biçimde (başkası üzerinden) sanki gerçekleştirmiş gibi de yaşar.

Dışa yansıtma (projeksiyon) kavramı, çocukça bir akıl yürütmeye gönderme yapan oldukça basit bir açıklama gibi görülebilir: "Ben değilim; sensin!" Hatta işi tersine çeviren o meşhur tepkiye kadar varır: "Söyleyen o; asıl o öyle!" Ama tam da bu, bir bakıma dışa yansıtmanın temel mantığına işaret eder. Büyük olasılıkla bu durum, dışa yansıtmanın

sağladığı "rahatlık"la, içindeki sadakatsizlik ve evlilik bağını zedeleyen dürtülerini yönetmeye çalışan erkekte daha belirgindir. Böylece kendi kaçamaklarının hesabını daha baştan kendi nezdinde kapatır, ya da en azından bunlar için hafifletici gerekçeler bulur. Kıskançlığın karşı tarafa yüklenmesi, kişiyi peşinen aklar; aynı zamanda kendi içindeki dalgalanmaları dışa vurmasına alan açar ve kendi çalkantılarını bir ölçüde kontrol altında tutmasına imkân verir. Şunu da eklemek gerekir ki; dışa yansıtma, psikanalizde bölme denilen süreç sayesinde, kıskançlığın temel bir bileşeni olan suçluluk duygusunu zaman zaman hafifletir (bkz. yukarıda, *Suçluluk Olarak Kıskançlık*).

Dışa Yansıtma, Düğüm Noktası Olan Süreç: Kıskançlığın Metapsikolojisi [2]

Bu metinde dışa yansıtmanın neden merkezi bir eksen oluşturduğu böylece anlaşılır: Dışa yansıtma yalnızca "rekabetçi" kıskançlık biçiminde değil, kıskançlığın bizzat özünde yer alır; öyle ki kıskançlık büyük ölçüde yansıtma üzerinden işler. Dahası, dışa yansıtma iki temel belirleyende daha karşımıza çıkar: Bir yandan, dışa yansıtmanın temel bir mekanizma olarak işlediği paranoyada; öte yandan ise, kıskançlıkla paranoyanın gelişiminde farklı bir

yönden rol oynayan homoseksüellikte. Bu noktada "tersine dönüş" terimi, özel bir anlam kazanır (bkz. aşağıda, *Kıskançlık Kaynaklı Nefretten Aynı Cinsten Aşka*). Yansıtma kavramı, betimleyici bir terim olmanın ötesinde, burada başlı başına bir klinik işlev üstlenir; farklı görünümler içinde sürekli olarak karşımıza çıkması, bu işlevin kapsamını açıkça gösterir.

Freud'da dışa yansıtma kuşkusuz temel bir mekanizmadır; ancak Freud onu savunma düzeneklerinin merkezine yerleştirmediği için (Anna Freud'un yaptığı gibi [4]), dışa yansıtma Freud'un metinlerinde daha çok açıklayıcı bir konumda kalır.[4] Dışa yansıtma, en açık biçimde Schreber vakası üzerinden tanımlanır. Buna göre, "içsel bir algı bastırılır; onun yerine bu algının içeriği, ikame yoluyla (*Ersatz*) ve belli bir değişime uğradıktan (*Entstellung*) sonra, dışsal bir algı gibi bilince ulaşır".[5] Bu, bir bakıma nesneyle kurulan ilişkinin çekirdeğini oluşturur. Freud'un dışa yansıtma kuramının oluşumunda önemli bir dönemeç de dışa yansıtmanın kıskançlık sorusuyla ve beraberinde paranoyayla karşılaşmasıdır; zira kıskançlık, paranoyada belirleyici bir savunma mekanizması olarak yer alır. Bu durumda kıskanan kişi, sadakatsizliğe dair (sözde) algısı aracılığıyla, aslında kendi sadakatsizlik eğilimlerini *bastırılmış* ve *değiştirilmiş* haliyle karşısında bulur.

Böylece kıskanç kişi, eşinin kıskançlığı üzerinden kendi kıskançlığını adeta "devasa ölçekte büyütür"; bu bir tür "makropsi"dir* ve kişinin kendi kıskançlığını bilinçdışı düzeyde tutmasına imkân verir.

Burada iki yönlü bir hareket görülür: Biri, içten dışa doğru olan *dışa yansıtma*; diğeri ise dıştan içe doğru olan *kendini ötekinin yerine koyma*; çünkü kişi, kendi niyetini başkasına atfedebilmek için önce kendisini onun konumuna yerleştirmek zorundadır. Freud ayrıca, bu şekilde yansıtma yapan kıskanç kişinin, karşı tarafta benzer nitelikteki bilinçdışı yönelimleri ele veren algısal verilerden yararlandığını belirtir.(6) Bu durum, bazı çiftlerde "bilinçdışları arasında bir iletişim" varmış izlenimi yaratır. Neredeyse telepatik bir hava taşıyan bu etkileşim, çiftler arasındaki karşılıklı kıskançlık sahnelerinin neden bu kadar dramatik yaşandığını da açıklar. Bu noktada "dışa yansıtmalı özdeşleşme"den söz edilebilir; Freud'a ait olmayan bu terimi, Melanie Klein Fairbairn'in de katkısıyla ilk nesne ilişkilerine gönderme yaparak daha sonra ortaya koyacaktır.(7)

Bu, kıskançlığın metapsikolojik portresini tamamlamaya olanak tanır. Dışa yansıtma aracılığıyla,

* *Makropsi*, görme alanının etkilenen bir bölümündeki nesnelerin normalden daha büyük göründüğü ve kişinin gerçekte olduğundan daha küçük hissetmesine neden olduğu, insan görsel algısını etkileyen nörolojik bir durumdur.

saptanan öğelerin tamamı (narsistik, saldırgan, suçlulukla yüklü) aynı anda etkinleşir (bkz. yukarıda, *"Aşırı-Duygulanım": Kıskançlığın Metapsikolojisi*).[1] Bu temel metinde ele alınan üçlü yapının ortak noktası, kıskançlık, homoseksüellik ve paranoyada işleyen dürtüsel süreçlerin aynı *dışa yansıtma mantığı*na dayanmasıdır. Ayrıca neden "ahlaki eğitimin baskısı altında tutulan bencil, kıskanç ve düşmanca duygu ile dürtülerin, sağlıklı bireyde çoğu zaman dil sürçmeleri ve küçük hatalar yoluyla kendini gösterdiği" de anlaşılır. Bu yolla, söz konusu duygu ve dürtüler, bilinç düzeyinde kabul edilmeyen, ancak varlığı inkar edilemeyen etkilerini dolaylı biçimde ortaya koyarlar.[8] Dışa yansıtmanın metapsikolojik işleyişteki rolü bilinmektedir; zira Freud'a göre metafizik varlıklar, içsel olarak algılanan dürtüsel hareketlerden yola çıkılarak dışa yansıtma yoluyla oluşturulur.[9] Bu durum, kıskanç dürtülerin inkar edilemez ama itiraf edilemeyen niteliğini doğrular. Aynı zamanda, bu dürtülerin dışa yansıtılması yoluyla çarpıtılmış bir ifade biçimi kazandığını da gösterir.

Haset Boyutu Taşıyan Kıskançlığın Yansıtmalı Doğası

Freud, *Unheimliche* üzerine kaleme aldığı denemesinde, "kötü göz" inancı (Almancada "kötü bakış", *böser Blick*) bağlamında, hasede (*Neid*) özgü yansıtmalı bir

etkiden söz eder. Bu etki, kıskançlığın yansıtmalı işleyişini derinlemesine anlamayı sağlar. Freud'a göre, eğer kişi karşısındakinin en değerli ve kırılgan nesnelerini kıskanarak, yalnızca bakışıyla onlara zarar verebileceğinden korkuyorsa, yansıtmalı bir akıl yürütmeye işaret eder. Nitekim, "Değerli ama aynı zamanda kırılgan bir şeye sahip olan kişi, tersine bir durumda kendisinin duyacağı hasedi karşısındakine yansıtarak, onun kıskançlığından korkar".[10] Başka bir deyişle, kişi iç dünyasında şöyle düşünür: Benim sahip olduğum kadar değerli bir nesne başkasında olsaydı, onu kıskanırdım. O halde o da benimkini kıskanıyor olmalı, hatta bu kıskançlık uğursuzluk getirerek hazzımı sekteye uğratabilir. Böylece düşünce, koşul kipinden olasılık kipine, ardından bildirme kipine ilerler; *sonunda*, başkasının *agalma*yı* elinden alacağına yönelik olarak duyduğu korku belirginleşir.

Böylece, değerli bir nesnenin sahibi olan özne, başkasının tehlikeli ve potansiyel olarak zarar verici bakışını, nesnesinden aldığı hazzı bozan bir tehlike olarak algılar. Daha da ileri giderek, *kendi nesnesini, onu başkasına aitmiş gibi düşünerek kıskanır.* "Kötü

* *Agalma*, Lacan'ın Platon'un *Şölen* diyaloğundan ödünç aldığı bu terim, ötekinin içinde saklı olduğu varsayılan, arzuyu tetikleyen kıymetli "hazine"yi ifade eder.

göz" meselesinin ortaya koyduğu şey şudur ki; en yakın ve en değerli nesnelerimize bile yabancı bir gözle bakabiliriz. Bu durum, hasetle yüklü kıskançlığın tam merkezine işaret eder. Kişi, sahip olduğu şeye haz duymaya başladığında, ona yöneldiğini varsaydığı hasetli bir bakışı da devreye sokar. Sanki Argus gibi, kendi nesnesine onu arzulayan bir başkasının gözüyle yeniden bakar. Bu nedenle *kıskanç kişi, herkesin onun nesnesini istediğini*, herkesin her an ve her koşulda onu arzulayabilecek durumda olduğunu hayal eder. Oysa bu düşüncenin gösterdiği şey, kıskanç kişinin kendisiyle ve sahip olduğu nesneyle kurduğu ilişkinin yeterince sağlam olmamasındadır.

Dışa Yansıtmadan Sanrıya

Bu haliyle hâlâ görece masum görünse de kıskançlığın sanrısal bir eğilim taşıdığı fark edilir. Bu eğilim, kıskançlık sanrısının kendisiyle karıştırılmamalıdır. Nitekim Freud şu saptamada bulunur: "Bu tür bir projeksiyondan doğan kıskançlık, hemen her zaman sanrısal bir nitelik taşır".[11] Dışa yansıtma, kişinin içsel yaşantısını başkası üzerinden kuran bir işleyiş olarak, sanrıyla yapısal bir yakınlık taşır. Kıskanç kişi, sadakatsiz olduğunu düşündüğü ötekinden söz ederken, aslında farkında olmadan kendisinden söz eder. Böylece kendi duygusunu tanımaktan ya da kabul etmekten kaçınır.

Bu duygunun farkına ise ancak ötekine yüklediği sadakatsizlik düşüncesi üzerinden, bulanık ama güçlü bir biçimde, kimi zaman da hafif bir *heyecan* eşliğinde varır. Bu karışıklık, adeta işlevsel bir "bahane" gibidir; çünkü kişi bu yolla kendi kaçamaklarını da haklı çıkarır... Sürecin sonunda, oldukça çarpıcı bir "duygu karmaşası" ortaya çıkar. Kıskançlığın, psikotik bir sonuca varıp varmadığından bağımsız olarak, her zaman belirli bir "delilik" niteliği taşımasının nedeni de budur. Kıskançlık, en sıradan halinde bile, küçük ama yerleşik bir sanrı olarak işler... Kıskançlığın "dışavurum biçimi", "az kıskanç"tan "aşırı kıskanç"a kadar, kişinin yapısının tamamında görülür; ancak bu semptomların çözümlenmesinde yapısal farkların etkisini ayrıca hesaba katmak gerekir. Her kıskançlık psikoz anlamına gelmez; buna karşılık her kıskançlıkta bir delilik izi vardır (bkz. aşağıda, *VII. Ders: Kıskançlık Nevrozu ve Sapkın İşleyişi*). Kıskanç kişi, kıskançlığı devreye girdiğinde, bir anlamda "aklını yitirmiş" gibi davranır...

Bununla birlikte, bu yansıtmalı kıskançlık biçimi, süreci fantezi düzeyinde tutar. Esasen söz konusu olan, heteroseksüel öznenin sadakatsizlik eğilimleridir. Nitekim Lacan'ın da belirttiği gibi, dışa yansıtmanın ötesinde "kişinin hayal düzeyinde kendini suçlu hissettiği sadakatsizlikleri eşine yüklemesi söz konusudur". Böylece "fantezi, gerçeklik içinde yeniden

ortaya çıkar".[12] Bu durum, psikotik olan "gerçeklik içindeki yorumlayıcı sezgiler"den bütünüyle farklıdır. Lacan, dışa yansıtma gibi normal mekanizmaların sanrılı kıskançlığı açıklamak için kullanılmasına karşı temkinli olunmasını önerir. Ayrıca, "normal kıskançlıkta her zaman belli bir mizah, hatta komik bir yan olduğunu" vurgular. "Bu tür bir kıskançlık, önüne hangi gerçeklikler çıkarsa çıksın, en doğal biçimde kesinlikten kaçınır". Nitekim "karısını, başka bir adamla kapandığı odanın kapısına kadar izleyen kıskanç" örneği bunu gösterir. Sanrılı durumda ise, özne artık gerçekliğe hiçbir şekilde başvurmaz.[13] Burada gerçekten belirgin bir kopuş söz konusudur. Bununla birlikte, yansıtmalı kıskançlık, kıskançlığın yansıtma temelli işleyişini görünür kıldığı ölçüde, sanrısal biçimin anlaşılmasını mümkün kılar. Sanrı alanına geçiş, fantezi düzeyinde arzulayan ile arzulananın, suçlayan ile suçlanan konumlarının yer değiştirmesiyle önceden kendini hissettiren bir eşiktir. Bu eşik aşıldığında ise, kıskançlığın mantığı giderek sertleşir ve uç noktalara doğru ilerler.

DERS III

Sanrı Olarak Kıskançlık

Freud, Schreber vakası üzerine yaptığı çalışmanın sonucunda, kıskançlığın anlamının doruğa ulaştığı üçüncü boyutu şu şekilde tanımlar: "Sanrısal kıskançlık, fermente olmuş homoseksüelliği (*vergorenen Homosexualität*); yani bastırılarak içsel olarak dönüşmüş bir homoseksüelliği ifade eder ve klasik paranoya biçimleri arasında yerini haklı olarak alır".[1]

Kıskançlık üzerine kaleme alınan bu metnin çıkış noktasının, Freud'un Ernest Jones tarafından kendisine yönlendirilen Amerikalı bir hastayı dinlediği sırada, paranoid kıskançlığın mekanizmasını birdenbire kavraması olduğu anlaşılmaktadır.[2] Nitekim metni kaleme aldığı sırada, Eitingon'a yazdığı mektupta bunu şu sözlerle ifade eder: "Gerçekten psikotik nitelikte, sanrılı bir kıskançlık olgusunun mekanizmasına derinlemesine nüfuz etme olasılığı beni geçici olarak etkisi altına aldı".[3] Kıskançlığın mantığının çözümlenmesini –metinlerine karşı genellikle eleştirel olan Freud'un, bu metni istisnai biçimde "güzel" bulmaya varacak kadar[4]– "büyüleyici" kılan şey "sadakatsiz kadın" ile "gizlice sevilen erkek" arasındaki o "permütasyon" (yer değiştirme) oyunudur. Bir bakıma, bu vakanın çözümlenmesi daha genel bir mekanizma-

nın görünürlük kazanmasını sağlamış; bu bakımdan metin neredeyse bu klinik vakaya adanmıştır. Bu da sonuç düzeyinde ortaya çıkan sanrının, kökensel düzeyde kıskançlığın temel bir duygulanım olarak kavranmasını mümkün kıldığını gösterir.

Bastırılmış Homoseksüel Arzunun "Fermantasyonu" Olarak Kıskançlık

Bu bağlamda kullanılan ve "fermente olmuş" anlamına gelen vergoren sıfatına dikkat çekmek gerekir. Fermantasyon, bir organik maddenin içsel bir dönüşüm geçirerek başka maddeler üretmesi sürecini ifade eder. En teknik anlamıyla ise, fermantasyon, çeşitli mikroorganizmalar tarafından üretilen özgül enzimlerin etkisi altında bazı organik bileşiklerin maruz kaldığı katabolik* bir süreçtir. Bu nedenle fermente içeceklerden söz edilir. Kıskançlık ise, bilinçdışı ölçeğinde incelendiğinde, homoseksüelliğin fermente olmuş bir psişik ürünü olarak ortaya çıkacak ya da en azından farklı biçimleri içinde, homoseksüel dürtülerin fermantasyonuna ya da çökelmesine değişken oranlarda yer verecektir...

Kıskançlığın, homoseksüelliğin fermantasyon ürünü olduğunu söylemek, onun içsel kimyasını

* *Katabolik*, biyokimya ve fizyolojide, karmaşık organik bileşiklerin daha basit bileşenlere ayrıldığı, genellikle enerji açığa çıkaran yıkımsal metabolik süreçler.

son derece kesin bir biçimde konumlandırmak anlamına gelir. Homoseksüelliğin burada bastırıldığı ya da inkar edildiği saptamasına geçilmeden önce, kıskançlığın homoseksüel içeriğin geçirdiği dönüşümün ürünü olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Mecazi anlamda fermantasyon, gizil bir 'içsel çalkantı', bastırılmış ve giderek artan bir huzursuzluğu belirtmek için kullanılır. Kıskançlık sanrılarında homoseksüel nitelikli psişik süreçlerin etkisi tam da bu şekilde anlaşılmalıdır. Bunlar, kıskançlığın metabolik (ya da daha yerinde bir ifadeyle "katabolik") dönüşümlerinde rol oynar. Başka bir deyişle, özne kıskanç olduğu sürece, inkar edilmiş ya da bastırılmış homoseksüelliğine ilişkin bu çözülme süreçlerini harekete geçirir. Görünüşte heteroseksüel bir görünüm sergileyen kıskanç şiddetine teslim oluşu, gerçekte bu şiddeti besleyen homoseksüel nitelikli psişik süreçlerin gizlice yarattığı içsel çalkantıyla bağlantılıdır. Burada tuhaf bir mantık söz konusudur: Kıskançlık ne kadar şiddetliyse, homoseksüel nitelikli psişik süreçlerin örtük biçimde devreye sokulduğunu o kadar varsaymak gerekir. Bu durum, ikincil düzeyde bir "tersine çevirme" düşüncesini doğrular. Kısacası, kıskançlık, öznenin gizli nesnesiyle kurduğu ilişkinin bir göstergesidir.

Homoseksüelliğe ilişkin tanının konulmasının,

doğrudan doğruya, kıskançlık sanrısının nosografik* düzeyde yükseltilmesine karşılık geldiği görülür. Bu biçimiyle kıskançlık sanrısı, paranoya başlığı altında yer alan bir tür olarak ortaya çıkar. Buna bağlı olarak, kıskançlıkta başkası tarafından hedef alındığı ya da tehdit edildiği duygusunun belirleyici olduğu bir zemin bulunduğu düşünülmelidir. Şayet bu fantezilerin nesneleri özneyle aynı cinsiyetteyse, kıskançlık "sanrısal" bir nitelik kazanır ve bu düşlemsel kurguda roller, "Onu ben sevmiyorum; onu seven, benimle aynı cinsten olan kişidir" biçimindeki akıl yürütmeye göre kurulur. Freud'un, her ne kadar adını anmasa da *Narsizm Üzerine ve Schreber Vakası*'na yaptığı açık bir göndermeyle karşı karşıyayız. Burada paranoya meselesi, yansıtma mekanizmaları düzeyinde ele alındığı için, artık Schreber vakasında olduğu gibi kökeninin homoseksüel olduğunu kanıtlama çabası söz konusu olmayıp; bu durum artık kabul edilmiştir. Amaç, sürecin nasıl işlediğini göstermektir. Ne var ki bu "nasıl", tam da bu belirleyici tanı aracılığıyla "neden"i de aydınlatır.

Yorumlayıcı Sanrı: Aldatan Öteki

Paranoyak sanrı ile kıskançlık sanrısı arasındaki yakınlığı gösteren temel özelliklerden biri, kişinin

* *Nosografik*, tıp ve psikiyatride ruhsal ya da bedensel bozuklukların tanısal sınıflandırma içinde konumlandırılmasına ilişkin olanı ifade eder.

karşısındaki "aldatan öteki" kişiyi birtakım işaretler üzerinden anlamlandırmasıdır. Paranoyakta bu öteki tehdit edici bir figür olarak, kıskançlık sanrısında ise sevilen kişi ile rakip arasında bölünmüş bir figür olarak düşünülür. Her iki durumda da karşısındaki kişinin değersizliğini ele verdiği varsayılan bu "işaretler", sanrılı özne (kıskanç veya paranoyak) tarafından dikkatli bir gözlemci gibi saptanır ve karamsar bir haz duygusuyla yorumlanır.

"Kıskançlıkla ilgili düşünceler" ile "başkası tarafından takip edildiği ya da kendisine karşı bir niyet olduğu düşüncesi" arasındaki bağ, psikiyatride, "yorumlama üzerine kurulu sanrı biçimleri" aracılığıyla daha önce ele alınmıştır (Sérieux ve Capgras). Freud ise bu sorunun asıl temelini ortaya koyar: Kıskançlık ile bu tür düşünceler, yorumlayıcı düşüncenin sanrısal bir hal almasına yol açıyorsa, bunun nedeni her ikisinin de aynı *dürtüsel kaynak*tan beslenmesidir. Başka bir deyişle, her ikisi de aynı dürtüsel zemine dayanır.

Freud, bu inatçı ve fanatik yorumcuların yanıldığını hiçbir zaman söylemez: tersine, kıskanç kişilerde olağanüstü bir "dikkat" yetisi ve dikkate değer bir isabetlilik bulunduğunu kabul eder. Ancak patoloji tam da burada ortaya çıkar; çünkü bu kişiler bir bakıma fazla haklıdırlar, yani kıskanç olmayanların genellikle örtbas ettiği şeyi örtme konusunda

başarısız olurlar. Paranoyak kıskanç kişiler, karşı cinsten olan ötekide arzunun işaretlerini saptama konusunda özel bir yetkinlik sergilerler. Bu sinyalleri "beş üzerinden beş" netlikle alırlar. Bunun nedeni açıktır: Karşısındakini anlamada, akıl yürütmeden çok, onunla *özdeşleşmeye dayanan* bir yol izlerler. Bu nedenle, kadının toplumsal hayatta işaretler ürettiği ve sinyaller yaydığı kuşkusuz doğrudur. Bu durum, antropolojik ve toplumsal bir olgu olarak baştan çıkarma yasasına karşılık gelir (bkz. aşağıda, *Sınıfsal Çekim*). Büyük kıskanç, tıpkı paranoyak gibi, kendince haklı olan kişidir. Ancak bu radikal biçimde insan karşıtı tutum içinde, tıpkı Molière'in Alceste'i gibi toplumsal ilişkileri yapılandıran "görünüş" ya da "mış gibi" yapma boyutunu göz ardı eder. Gerçekten kaba saba biri olarak, kadının arzusunu mecazi biçimde ifade etme hakkını, başka bir deyişle toplumsal etkileşimler içinde belli bir belirsizlik ve dolaylılık payını koruma hakkını reddeder. İşareti harfi harfine alır ve bundan geri adım atmaz; çünkü bütün dikkatini karşısındakinin sadakatsizlik arzusunu açıkça itiraf etmesine yöneltmiştir. Bu nedenle "hakikat"e yönelik patolojik bir iştah geliştirir...

Paranoyak gibi, kıskanç kişi de özü itibarıyla haklı olduğunu gerekirse herkese karşı ileri sürebilir. Bu bağlamda, Freud, her insan eyleminin temelde

cinsel bir zemine sahip olduğu düşüncesini savunur. Ne var ki kıskanç kişi, kimi yönlerden patolojik bir aşırı keskinlik sergilemesine rağmen, ilke olarak hatalı bir akıl yürütme yapısına sahiptir. Bu noktada, Proust'un düşüncesini hatırlamak yerinde olur: "Yanlış durumlar üzerine sürekli küçük varsayımlar üreterek vakit geçiren kıskançlığın, iş gerçeği keşfetmeye geldiğinde ne kadar az hayal gücüne sahip olduğu şaşırtıcıdır".[5] Proust burada, kıskançlığın işleyişini belirleyen varsayımsal aşırılık ile ayrıntı üzerinde yoğunlaşan sezgi ve kavrayış fazlalığının, kaybın gerçekliğiyle yüzleşememe durumu arasındaki yapısal karşıtlığı vurgular. "Yanlış olan üzerine varsayımlar" üretip durmaktan vazgeçmeyen kimi kıskançlar, sadakatsizlik ya da terk edilme gerçekten gerçekleştiğinde, durumu açıkça görebilme ve "gerçeği olduğu gibi kavrayabilme" yetisini yitirirler. Bu paradoks, öznenin "haz ilkesi"ne göre işlediğini ortaya koyar. Kıskanç kişi, son derece rahatsız edici gerçekleri açığa çıkarmakta bile bir tatmin bulur; buna karşılık ihanet fiilen gerçekleştiğinde (özellikle de bunu kendisi tetiklemişse) önceden öncül işaretleri yakalama konusunda olağanüstü bir beceriye sahipken, bu bilme yetisi bu aşamada işlemez hale gelir. Gerçekliğin, arzulanan yönde işlemesini ister. Böylece ötekini suçüstü yakalamanın sağladığı

o patolojik hazza ulaşırken, aynı zamanda kendi mazoşist yönelimini de gerçekleştirmiş olur. Kıskançlığın nesnesi, yakınında ya da en azından yeterince "erişilebilir" kalmalıdır; çünkü kendi akıldışı varsayımlarını, adeta bir deney malzemesi üzerinde uygular gibi onun üzerinde sınamak ister. Kıskanç erkeğin gerçek amacı, kuşkulanılan kadına, kendisinin bile farkında olmadığı arzularını itiraf ettirmektir... Bu ise aldatma iradesini adım adım aşılamak ve onu hataya sürüklemek anlamına gelir. Aslında kıskanç kişi, gerçekliği ortaya koymaktan çok kendi *zihinsel senaryosunu doğrulamak* ister ... sanrısal bir sürece girme pahasına bile olsa.

Sanrılı kıskançlığın bu paradoksal işleyişi, öznenin aslında gizli arzusunun yöneldiği nesnenin kim olduğunu tanımamasından kaynaklanır. Kadını sürekli "baskı altında tutmasına" yol açan şey ise, bilinçdışı homoseksüel *Wunsch*'un (arzu) yarattığı baskıdır. Bu durumda söz konusu olan, aslında kişiye ilişkin büyük bir yanılgıdır; daha doğrusu, birbirinden farklı duyguların birbirine karışması ve "kimin arzulandığına dair" sınırların bozulmasıdır. Bu nedenle kıskançlık, yapısı gereği son derece karmaşık bir duygudur; hatta bazen geçici *zihinsel bulanıklık hali*ne bile dönüşebilir.

Prometheusvari Bir Acı: İşkence Eden Kıskançlık

Bunu, şiddetli kıskançlık krizleri yaşayan bir erkeğin vakası açıkça ortaya koyar; bu krizleri, içinde belirgin bir "çaresizlik duygusunun" (*Empfindung der Hilflosigkeit*) hissedildiği yoğun acı dönemleri izler[6]. Bu durum, erkeğin sadakatsiz kadınla özdeşleştiğini gösterir. Kadının sözde "boyun eğdiği", yaygın deyişle "pes ettiği" an, erkek için kendi üzerinde yaşanan bir çöküş anına dönüşür. Bu tıpkı Prometheus'un cezasını andıran bir acıdır. Erkek tıpkı Prometheus'un karaciğerinin kemirilmesi gibi kendini durmaksızın yiyip bitirir.

Bedende yaşanan bu öz-işkencenin arka planında, ağır kıskançlık yaşayan öznenin çocukluk döneminde maruz kaldığı cinsel saldırılar yer alır. Nitekim, özellikle son derece şiddetli ve tedaviye dirençli bir kıskançlık sanrısı biçiminin, erken çocukluk döneminde maruz kalınan homoseksüel cinsel yaklaşımların ardından geliştiği anlaşılır. Burada söz konusu olan sanrı, "kökenini"[7] gerçekten yaşanmış bir cinsel deneyimden alır ve onun izleriyle beslenir.

Rakibe duyulan nefretin ve sadakatsiz olana yönelen öfkenin arkasında, bugün kişiye acı veren bu duygular *aracılığıyla*, geçmişte homoseksüel bir kişi tarafından zorla maruz bırakıldığı durum yer alır. Sanrının dayandığı gerçeklik de tam olarak budur. Kişinin kendini hem terk edilmiş hem de yıkıma uğramış his-

setmesi, geçmişte zorla yaşatılmış bu ilişkinin bilinçdışı bir biçimde yeniden "anımsanma"sından kaynaklanır. Sadakatsiz kadın tarafından "kandırılmak", aslında ortak bir yazgı içinde kadının kendisiyle özdeşleşmek anlamına gelir. Bu durumda görülen şey, "kıskançlığın" sürekli sorgulama ve kuşku üretme hali, *kontrolünü yitirme korkusu*na karşı geliştirilmiş bir savunmadır. Bu nedenle hasta, kendini "yılanlarla dolu bir yuvanın içine atılmış" gibi hisseder ya da içinin boşaltıldığı duygusunu yaşar.

Eylemden Sonra Ortaya Çıkan Kıskançlık: Kontrolün Yitirilmesi Yoluyla Özdeşleşme

Karşımızda, kusursuz bir sadakat sergileyen bir kadına karşı bütünüyle gelişmiş bir kıskançlık paranoyasından muzdarip genç bir erkek vardır. Bu durum, birkaç gün süren ve ateşli bir nitelik taşıyan, aralıklı nöbetler halinde ortaya çıkar. Dikkat çekici olan ise, bu nöbetlerin her iki taraf için de tatmin edici cinsel ilişkilerin ardından yeniden belirmesidir. Freud bu sürecin mantığını şu şekilde açıklar: Heteroseksüel libidonun doyumunun ardından, "eşzamanlı olarak uyarılmış homoseksüel eğilimler, kıskançlık atağı biçiminde kendilerine ifade alanı bulmuştur".[8] Cinsel eylemin, heteroseksüel ve homoseksüel eğilimler arasında bir tür "ayrıştırma" işlevi gördüğünü vurgulamak gerekir. Heteroseksüel yönelimin "rahatlaması", homoseksüel eğilimlerin

yeniden artmasına yol açar. Kıskançlık ataklarına deprem artçıları ya da volkanik patlamalar izlenimi veren şey de tam olarak budur...

Victor Margueritte'in, Freud'un makalesiyle aynı yıl yayımlanan ve kıskanç bir intikam duygusuyla birden çok partneri seçmiş bir kadının dağınık yaşamını konu alan *La Garçonne* adlı romanında sonunda seçilen âşıkta beliren bu acı veren kıskançlık ataklarının bir betimlemesine rastlanır. Yazarın da belirttiği gibi, bu ataklar tam da tensel sarhoşluğun ardından ortaya çıkar.[9] Cinsel eylem, düşünülebileceği gibi, iki kıskançlık sahnesi arasındaki basit bir duraklama anı değildir; tersine, kıskançlığı yeniden devreye sokar ve yoğunlaştırır. Üstelik bu durumun, "garçonne" tarzını benimsemiş bir kadını seçen erkekte ortaya çıkması da kuşkusuz rastlantı değildir. Nitekim bu kadın, dönemine göre skandal sayılabilecek bir tercihle ... saçlarını kestirmeyi seçmiştir!

Sanki, aşırı kadınsılığın cinsel üslupta bir belirsizlikle birleştiği böyle özel bir nesne seçimi, eylemden sonra ortaya çıkan bu kıskançlık fırtınasını tetikliyormuş gibidir. Burada da, birçok başka erkeğe karşı kıskançlık duyan bu erkekte, cinsel eylem *yoluyla* homoseksüel ve heteroseksüel yönelimlerin çözülme sürecine girdiği ve bu esnada nesne seçiminin homoseksüelleşmiş arka planının açığa çıktığı düşünülebilir.

Freud'un ele aldığı ilk vaka, tesadüfen değil, anneye yapılan güçlü bir gönderme içerir. Hasta, çocukluğunda annesine karşı –kendi ifadesiyle– "normal" (Ödipal) bir kıskançlık geliştirdiğini söyler. Nitekim Freud'un aktardığına göre, "gençlik yıllarının tamamı anneye güçlü bir bağlanmanın (*Mutterbindung*) etkisi altında geçmiştir".[10] "Taparcasına sevdiği bu annenin gelirini güvence altına almak için, zengin... ve bakire bir kadınla evlenmiştir; öte yandan Freud'un kuşkusuna göre bu seçimle "Bakire anne"ye ilişkin zihinsel senaryoyu sürdürmüştür.[11] Kendisi ise "sıradan" biçimde sadakatsizdir. Ne var ki patolojik olan nokta, tümüyle lekesiz olan eşine yönelik patolojik kıskançlığıdır! Ancak sorun, belki de tam olarak bu "lekesizlik"tir (Bunun doğrulanacağını, aydınlatıcı bir kurmacada, aşağıda, *Aldatılan Muhteşem Koca ve Paroksismal Kıskançlık* bölümünde göreceğiz). Anne figürünün gölgesi, baba figürüyle ilgili sorunlarla yan yana gelerek, kıskançlığın en ağır biçimlerinin ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynayabilir.

Kıskanç kişi, Freud'un "dokunulmaz ve hiçbir şekilde saldırılamaz" (*unantastbar und über jeden Angriff*) olarak tanımladığı Ana Tanrıça imgesiyle[12], kirlenmiş ve fahişe olarak görülen kadın imgesi arasında gidip gelir. Bu iki figür, Anne ve Bakire (*unberührte*)

olarak sert bir karşıtlık oluşturur; ancak aynı zamanda birbirlerinin aynası gibi de işlev görür.

Bu tür erkeklerde, fahişelere duyulan yoğun ilginin ardında çoğu zaman anneye güçlü bir bağ bulunduğunun görülmesi rastlantı değildir. Aşırı kıskanç erkeğin talihsiz eşi ise iki karşıt imge arasında sıkışıp kalır: Erkek ondan "lekesiz" olmasını bekler; ama davranışı ne olursa olsun, ona yine de bir leke yükler...

Rüya ile Uyanıklık Arasında Kıskançlık

Bu vakada dikkat çekici bir başka nokta da şudur ki; paranoya rüyalarda yer almaz. Bu durum Freud'u o kadar etkilemiştir ki, *Psikanalizin Ana Hatları* adlı kitabının 8. bölümünde bu vakayı özellikle bu yönüyle yeniden ele alır. Freud, kronik bir paranoya vakasında, her kıskançlık atağının (*Eifersuchtsanfall*) ardından görülen rüyanın, yaşanan durumu sanrısal çarpıtmalar olmaksızın yansıttığını belirtir.[13] Bu vaka ilginç bir karşıtlığı ortaya koyar. "Genellikle nevrotik kişide, uyanıkken fark edilmeyen kıskançlığı rüyalardan hareketle sezeriz. Oysa burada, psikotik kişide, gündüz egemen olan kıskançlık sanrısı rüya tarafından dengelenir". Bu durum, kıskançlığın nevrotik ve psikotik biçimleri arasında ayırt edici bir yorumlama ölçütü sunar; bunun sonuçlarını ileride (bkz. aşağıda, *Kıskançlık Nevrozu ve Sapkın İşleyişi* ve *"Yeni Gelen"e Dair Kuşku: Kıskançlığın Fobik Aurası*) ele

alacağız. Bu karşıtlık, "psişik bölünme" (clivage psychique) olarak adlandırılan olguya bir örnektir.

Buna karşılık, babasına karşı son derece güçlü ve çelişik duygular besleyen genç bir adam vakası bulunur. Genç adam babasına hem başkaldırmakta hem de itaat etmektedir. Paranoya yoktur; ancak rüyalarında, sanki rastlantıymış gibi, bir takip edilme sanrısı ortaya çıkar. Bu sanrı, baba ile yaşanan çatışmayı ele veren boğa figürü etrafında belirir. Rüyada özne, geceleri babasıyla bir boğa güreşi yapmaktadır! Bu vaka, ilkine karşıtlık oluşturmak amacıyla anılmaktadır. Ancak tam da bu noktada, bu olguda belirleyici olan baba figürüne yapılan gönderme devreye girer. Rüya, dışarıdan bakıldığında paranoyaya pek yatkın görünmeyen bu öznenin, "patolojik vaka adayı" olduğunu gösterir. Bu durum, Freud'un eserinde daha önce değinilen, genç doktor vakasını akla getirir. Söz konusu kişi, arkadaşlarından biriyle homoseksüel bir ilişki yaşamış, ardından heteroseksüel ilişkiye geçmiştir. Ne var ki, kadında arzulanan hazzı uyandırmayı başardığı anda bir atak tetiklenir.[14] "Burada da koşullar ne kadar farklı olursa olsun, aynı *özdeşleşme biçimi* karşımıza çıkar. Erkek bir yandan, rakibin "yararlandığı" kadına karşı kıskançlık duyar; öte yandan, aynı anda kadının baştan çıkardığı o erkekle özdeşleşir. Bu ikili yapı, "haz" ile derin bir eksilme ve değersizleşme duygusunu iç içe geçirir... İşte bu noktada, kıskançlığın

en karanlık yüzüne, psikotik düzeyine ulaşılmış olur.

Özellikle eklemek gerekir ki; kıskançlığın doruk noktası, erkeğin kadının başka birini düşündüğünden kuşkulanması değildir; asıl belirleyici olan, erkeğin kendini kadının yerine koymasıdır: "Yıllar sonra hastalığı, bir kadını ilk kez gerçekten tatmin ettiği anda ortaya çıkar. Kadın ona minnet ve bağlılıkla sarıldığında, birden başında tuhaf bir ağrı hisseder; sanki başı kesiliyormuş gibi, ani ve keskin bir acı". Bu duyum neredeyse cerrahi bir "kesi"ye benzer; adeta bir bistürinin açtığı kesik gibi (sevgilisinin anatomik patolog olması da dikkat çekicidir).[15] Bu son vakada katlanılamaz olan an, erkeğin, bir erkek olarak kadında haz uyandırdığı andır. Bu haz, onda bir güç duygusu yaratmaz; tersine, kendi bedeni üzerinde kontrolünü yitirdiği, katlanılması güç bir hal olarak hissedilir ve başında ani bir "sarsıntı" yaratır. Bu tablo, *somatik paranoya* boyutunu düşündürür... Kadının "içinde", onun tarafından üretilen hazzın artması, öznenin kendi homoseksüelleşmiş hazzında bir taşkınlık olarak karşılık bulur. Bu süreç, öznenin, "kadını kendisini baştan çıkarması için göndermiş olabilecek tek kişinin yine kendisi olduğu" yönünde sanrısal bir varsayım kurmasına kadar varır. Bu tür erkekler için, bir kadında orgazmın ortaya çıkmasına yol açmanın ne denli tehlikeli olduğu anlaşılmaktadır... Nitekim bu

andan sonra, eski sevgilisini tüm mutsuzluklarının sorumlusu olarak konumlandırmaya başlar.

Kadının cinsel birleşme sırasında "pasif konumda bulunduğu" duruma yönelik bu işkence edici özdeşim, aynı zamanda kadının yaşadığı hazla kurulan bir özdeşimi de içerir. Bu özdeşim biçimi, eşlerinin tecavüze uğramasıyla yüz yüze kalan bazı erkeklerde ortaya çıkan travmatik tepkilerde de görülebilir. Bu tür durumlarda narsistik aşağılanma, arzulanan nesnenin değersizleştirilmesi, saldırganlara yönelmiş şiddetli nefret ve koruyamamış ya da korumayı bilememiş olmanın yarattığı suçluluk iç içe geçer. Ancak travmatik sapmanın esas noktasını öznenin nesneyle kurduğu özdeşim oluşturur. Bu özdeşim, homoseksüel yönelimli bir gerileme biçimini alır; özne, sanki aşağılanmayı ve saldırıyı bizzat kendisi yaşamış gibidir. Bu durum, sahnenin düşünceyi sürekli meşgul etmesi ve ondan kurtulamama ile kendini gösterir. Dikkat çekici olan, gerçek ve yaralayıcı bir olaya verilen tepkinin, sanrısal tepkinin mantığını izlemesidir. Burada gerçek olay, aşırılığı nedeniyle, travmatik olgunun adeta "halüsinatif" biçimde yaşantılanmasına karşı gelişen, bir anlamda tepkisel bir sanrıyı devreye sokar.

Freud sayesinde belirli bir kıskancı gözlemleme olanağı buluruz. Kıskanç, kadının kendisinin bile farkında olmadığı ilgi işaretlerini ayırt eder; istemsiz bir el değmesi, gülümseyen yüzün yaklaşması gibi. Burada, gözlem çalışmasının, özün yattığı ayrıntı üzerinde yoğunlaştığı görülür. Freud'un da belirttiği gibi; "Onun bilinçdışı bütün bu dışavurumlara olağanüstü bir dikkat gösterdi ve bunları doğru biçimde yorumlamayı bilirdi; öyle ki, her zaman haklı çıkardı".

İşte bu nedenle, paranoya ile kıskançlığı kapsayan ve "kıskançlık paranoyası" (*Eifersuchtsparanoia*)[16] ifadesinin belirleyici niteliğini gerekçelendiren "ilişki sanrısı" (*Beziehungswahn*)[17] kavramına başvurulur. Unutulmamalıdır ki; dilbilgisel olarak "kıskançlık sanrısı" denildiğinde, "çelişki"ye sürüklenenin sevilen nesne değil, sanrıyı kuran "özne"nin kendisi olduğu anlaşılır. Çözümlemede ortaya konan unsurlar özetlendiğinde, iki temel sonuç ortaya çıkar: İlk olarak, sanrısal kıskançlık, fantezinin eylem ve inanç üzerinde belirleyici hale gelişini örnekleyici biçimde ortaya koyar.[18] İkinci olarak ise, sanrısal kıskanç öznenin kadının bilinçdışını sanki açık bir kitaptan okur gibi görmesi, onun tam da kadının konumuna yerleşmiş olmasından; yani onunla özdeşleşmesinden kaynaklanır.

II. BÖLÜM

KISKANÇLIĞIN ÖZNEL DİNAMİĞİ: HASET, KARDEŞLİK VE ÖDİPAL BOYUT

Kıskançlığı biçimsel olarak kavramaya yönelik yaklaşımın yerini dinamik bir yaklaşıma bırakması gerekir. Nitekim bu dinamik bakış, metin boyunca zaten büyük ölçüde belirginleşmiştir. Kıskançlığın yetişkin aşk yaşamında psişik hayatın bu denli canlı bir kaynağı olduğu doğruysa, bu öznel sorunsalın kökenini çocuklukta yaşanan gelişim sürecinde aramak gerekir. Bu noktada yapılması gereken, kıskançlığın bilinçdışı "gelişim seyri"ni yeniden kurmaktır. Ancak bu yolla, insanın nasıl "koyu bir kıskanç" haline geldiği anlaşılabilir...

Kıskançlık üç aşamalı bir yapı içinde ele alınabilir: aynasal düzlem (ötekiyle imge üzerinden kurulan ilişki), kardeşsel düzlem (benzer-ötekiyle kurulan ilişki) ve Ödipal düzlem (simgesel ötekiyle kurulan ilişki). Bunlar, bilinçdışı kıskançlığın oluştuğu temel "durumlar"dır; kıskançlığın hasetle olan ilişkisini anlamayı mümkün kılan da bu "ön-tarih"tir.

DERS IV

Beşikte Kıskançlık: Ayna Evresi

"Benlik ile öteki, kıskançlık dramı içinde eşzamanlı olarak biçimlenir."

Lacan, kuramsal yolculuğunun başında dile getirdiği bu yalın ifadeyle,[1] Freud'un kıskançlığa ilişkin metapsikolojik katkısını kendine özgü bir biçimde yeniden ele alır. Bunu yaparken, kıskançlığın özne için nasıl belirleyici bir rol oynadığı sorusunu, ayna işlevinden başlayarak, bu sürecin hangi noktada işaretler üzerinden biçim değiştirdiğini de kapsayacak şekilde yeniden gündeme getirir. Bu nedenle söz konusu ifade, kıskançlığın öznel dinamiğini yeniden kurmak için uygun bir çıkış noktası sunar. Nitekim bu dinamiğin biçimsel yapısı, temel yönelimlerini zaten ortaya koymuştur.

Acıdan Kaygıya: Kıskançlığın İlkel Evresi

Kıskançlıkla iç içe geçen hasedi anlayabilmek için, Freud'un kaygıdan daha önceye yerleştirdiği *ayrılma* sahnesine geri dönmek gerekir. Bu sahne, bebeğin annesinin uzaklaştığını gördüğü anda, yaşadığı acının bilincine vardığı andır. Buna, yüzün bozulan

ifadesi tanıklık eder.[2] Bu ifade, en ilkel düzeyde, kaygı ile yas arasındaki diyalektiği başlatır.[3] Bu kökensel acı, öznenin psişik dünyasında ilk kez bir şeyin kaybedilebileceği düşüncesinin ortaya çıktığını gösterir. Freud'a göre henüz ne kaygıdan ne de yastan söz edilebilir; söz konusu olan, bakışlarla aranan anne-figürünün yerine geçen yabancı yüz karşısında duyulan acıdır...

Bu aşamada kıskançlıktan söz edilemez; zira kıskançlık, ancak üçüncü bir figürün devreye girmesiyle ortaya çıkar. Buna karşılık acı, daha en baştan yerleşmiştir ve görünme-kaybolma diyalektiği içinde, sonraki kıskançlık deneyimini belirleyecektir. Özne, bir kez (gözden) kaybettiğinde, artık yeniden kaybetmeyi bekler... Ayrılıkla başlayan ve yasa doğru ilerleyen bu süreçte, geçmiş deneyimler ile geleceğe yönelik beklenti iç içe geçer. Anne bu aşamada durumu, kendini geçici olarak ortadan kayboluyormuş gibi gösterip ardından yeniden ortaya çıkarak yönetir. Ancak çocuk, ilerleyen dönemde bu huzursuz edici gidip gelmelerin, bu merak uyandıran geliş gidişlerin nedenleri üzerine düşünmeye başladığında, annenin nerede olduğu ve neyle meşgul olduğu sorusu yeniden gündeme gelir. İşte bu noktada acı, kıskançlığa dönüşür. Bu durum, kıskançlığın kökeninden itibaren neden hep acıyla iç içe olduğunu açıklar. Babaya

ilişkin varsayım ise annenin yokluğunu ona bağlama düşüncesinden ileri gelir ve acının kaygıdan ziyade kıskançlık olarak biçimlenmesine sebep olur...

Kıskançlığın Oluşum Evresi: Hasetli Bir Başlangıç

Burada söz konusu olan, çocukluk yaşamında kıskançlığın kendine özgü biçimiyle belirdiği anı bir bakıma gözlemek ve yakalamaktır. Kıskançlığın gözlemlenebilir bir olgu olması rastlantı değildir; zira kıskançlık, temelde bakışa bağlıdır. Bu nedenle, kıskançlık yine en açık biçimde yüz ifadesinde kendini ele verir.

Nitekim Lacan, daha sonra Kilise Babası olacak olan Aziz Augustinus'ta, klinik nitelikte sayılabilecek bir gözlem bulmuştur. *İtiraflar*'daki belirli bir ifade, Lacan'ı öylesine etkilemiştir ki, 1938 ile 1973 yılları arasında tüm eserleri boyunca bu ifadeye tekrar tekrar dönerek onu yorumlamıştır.[4] Öyle ki, kıskançlığın "benlik tutkusu" olarak anlaşılabilecek bu biçimin, hasetle başlayan evresini anlamak için sunduğu açıklayıcı imkânların tükenmezliğini gösterir.

Augustinus'un bu anıyı anımsaması rastlantısal değildir. Tam da hayırseverlik üzerine düşündüğü sırada, bu tutumun önünde duran engeli açığa vuran bir olayı anımsar. Bu olay; küçük çocuğun (*parvulus*)

henüz oluşum halindeki benliğinin, hasetle yüklü bir şaşkınlık deneyimi içine çekilmesini açığa çıkarır. Aziz Augustinus burada, kıskançlığın kökensel anını yoğun bir ifadeyle dile getirir. Lacan ise, bu ifadenin taşıdığı anlam zenginliği nedeniyle, ona eserleri boyunca tekrar tekrar dönerek farklı biçimlerde yorumlamayı sürdürür.

"*Video et expertus sum zelantem parvulum: nondum loquebatur et intuebatur pallidus amare aspectu conlacteum suum.*"

"Çok küçük bir çocukta kıskançlığı gördüm ve yakından gözlemledim. Henüz konuşamıyordu; sütkardeşine solgun bir yüzle, acı dolu bir bakışla bakıp duruyordu."(5)

Dolayısıyla burada işin içinde olan, "uzman" Augustinus'tur. *Expertus* (uzman) aslında dikkatle gözlemleyen ve açıkça büyülenmiş görünen bir gözlemciyi ifade eder. Augustinus, kardeş çiftle birlikte bir üçlü oluşturur; adı anılmayan diğer üçüncü ise *nutrix*, yani anne-sütannedir.

Augustinus'un gözlemlediği şey, *zelantem parvulum*, yani "hasetle kıskanç küçük çocuk"tur (burada etimoloji; yukarıda, *Psikanaliz Bağlamında Kıskançlık* bölümünde tüm açıklığıyla anlam kazanır; bkz. yukarıda, *"Kıskançlık": Sözcük ve Olgu*). Lacan bu *parvulus*'u sırasıyla "çok küçük çocuk"(6), Melanie

Klein'a göndermede bulunarak "hasetli bebek"[7] ve son olarak "küçük adamcık"[8] olarak adlandırır.

Yaşı belirtilmemiş olsa da içinde bulunduğu dönem sütten kesilme ile konuşmaya başlama arasındaki bir döneme yerleştirilebilir. Henüz konuşamadığı (*nondum loquebatur*) için bütünüyle bakışa dayalı, saldırganlık duygusu içeren bir "seyre dalma" haline girer. Söze başvurup durumu düzeltemediği için de çocukta görsel açıdan bir donakalma oluşur.

Bakışa İlişkin ya da Kıskanç Beden

Peki bu durumda ne yapar? Sessizdir, sesi çıkmaz; tüm "dikkatiyle bakmaktadır". Kan bağı olmayan, fakat aynı sütle beslenen, onunla aynı sütü paylaşan sütkardeşini yoğun bir dikkatle seyreder. Bu manzara karşısında hareketsiz kalır, adeta tutulur; bakıştan başka bir tepkisi yoktur. Bu bakış (*aspectu*), üstelik acı ve serttir (*amaro*). Bu hal, yoğun ve pasif bir "gözlem" durumudur; neredeyse donakalma noktasına varan bir dikkat yoğunlaşmasıdır.

Bu sırada, çökmüş yüz hatlarında okunan şey –Freud'un sözünü ettiği o ilkel acıyı anımsarsak (bkz. yukarıda, *Acıdan Kaygıya: Kıskançlığın Kökensel Evresi*)– solgunluktur. Lacan bunu Racine'i andıran bir üslupla şöyle dile getirir: "Henüz konuşamıyordu ve sütkardeşinin onda uyandırdığı acı verici

görüntüye bakarken, solgunlaşmadan bakışını üzerinde tutamıyordu".[9] Bu durumda acı, bakıştan çok *bakılan şey*le ilişkilidir. Nitekim burada gerçekten de "gösterisel" (spectaculaire) bir etki söz konusudur. Solgunluk ise, kan dolaşımının geçici olarak kesilmesi ya da yavaşlaması sonucu yüzün renginin açılmasıdır. Bu duraksama anında kıskanç beden ortaya çıkar. Başka bir deyişle, kıskançlık burada "psikosomatik" bir semptom olarak –hatta daha doğru bir ifadeyle, doğrudan "bedensel" bir olgu olarak– belirir.[10] Beden, kıskançlıktan kaynaklanan hasedin ağırlığını üzerinde hisseder. Bu durum aynı zamanda, "*invidia*'nın (kıskanç bakışın)[11] bakış yoluyla işlemesi"dir. Bu nedenle bakılan şey[12] ile kıskanılan şey, bilinçdışı düzeyde bedensel olarak örtüşür.

Anne ve Acı

Burada betimlenen şey, kardeşten kardeşe yönelmiş sabit bir bakıştır; ancak anlatıda doğrudan görünmese de sütanne bu ilişkide fiilen yer alır. Nitekim Augustinus, bu bölümün hemen ardından, bu ilkel kıskançlık ya da hasedin sütannelerin gündelik deneyiminin bir parçası olduğunu belirtir ve şöyle der: "Kim bunu bilmez? Anneler ve sütanneler, ne oldukları pek de belli olmayan birtakım çarelerle bunu (ilkel kıskançlığı) savuşturmaya çalışırlar".[13] Bunlar,

Augustinus'un açıkça küçümseyici bir tonla andığı, "kocakarı ilacı" türünden çarelerdir. Ancak asıl önemli olan şudur ki; anne-sütanne figürü, besleyici ilişkiye özgü bu yaygın semptomun hem kaynağı hem de çaresi olarak konumlanır. Her anne-sütanne şunu bilir: emzirme ilişkisinde bir çocuğun kolayca mahrumiyet duygusu yaşaması mümkündür. Bir süre emzirmenin merkezinde olan çocuk, ikinci sıraya düştüğünde bu durumu "arka plana itilmek" olarak algılar ve dışlanmış gibi hisseder. Memeden indirildiği anda, artık kendisini "önceliğini yitirmiş biri" olarak yaşar. Annelerin ilkel kıskançlığa dair bilgisi tam da bu deneyime dayanır.

Lacan, yaptığı yorumla tabloyu genişletir ve hatta değiştirir: yalnızca iki kardeşten (bakan ve bakılandan) söz edilemez; besleyici Öteki'nin, yani anne işlevinin üçüncü bir unsur olarak devrede olduğu kabul edilmelidir. Lacan bu durumu, küçük çocuğun "benzerine yönelttiği yıkıcı ve dizginlenemez kıskançlığın temel örneği" olarak tanımlar; özellikle de "benzeri annenin memesine yapışmışken, yani çocuk için hayati olan arzu nesnesiyle meşgulken yaşanan kıskançlığın" paradigması olarak ele alır.[14] Onu çökmüş halde seyrettiren –ya da daha doğru bir ifadeyle, tümüyle içine çeken– şey, annenin memesine bağlı olan –en azından zihninde böyle canlanan–

"sütkardeşi"dir. Augustinus'un anlatısında emzirme sahnesi doğrudan yer almasa da çocuğun hasedi tam olarak *bu noktaya* yönelir: bu "ayrıcalıklı" kardeşin annelik bakımından yararlanıyor olması. Kendisi ise, bu duruma tanıklık eden çocuk olarak, henüz yeni sütten kesilmiş, gözden düşmüş ve bu ayrıcalığın dışında kalmıştır...

İşte "uzman" Lacan'ın Augustinus'u aşarak ortaya koyduğu şey tam olarak budur. Bu hasedin nesnesi, ihtiyacın mantığını bozar. Çocuğun bu denli tutkuyla arzuladığı şey, *artık* kendisi için bir ihtiyaç değildir. Talep, her zaman ihtiyacın ötesindedir. *Psikanalizin Dört Temel Kavramı*'nda yapılan bu vurgu önemlidir; çünkü kıskançlığı doğrudan ilgilendirir: "Küçük kardeşine bakan çocuk, gerçekten hâlâ memeye ihtiyacı olduğunu mu söylüyor? Oysa herkes bilir ki haset, çoğu kez, kişinin kendisi için hiçbir yararı olmayan ve gerçek niteliğini dahi bilmediği şeylerin başkasında bulunmasıyla ortaya çıkar".[15] Dolayısıyla şunu söylemek gerekir ki; "küçük çocuğun –ya da herhangi birinin– *kıskandığı şey*, sanıldığı gibi gerçekten *arzuladığı* ya da *ihtiyaç duyduğu* bir şey olmak zorunda değildir". Lacan'ın burada yaptığı belirleyici hamle, kıskançlığı belirli bir nesneye bağlı olmaktan çıkarıp onu doğrudan eksiklik duygusuna yönelen bir durum olarak düşünmektir.

Bu nedenle nesne, kıskançlığın asıl hedefi değildir; yalnızca onun ortaya çıkmasına vesile olan bir bahanedir. Kıskançlığın bu ilkel açgözlülüğü, neyi istediğini tam olarak bilmeyen bir arzudan kaynaklanır ve bu yüzden belirli bir nesneyle "doyurulamaz"...

Bu anda ortaya çıkan gerçek acıdır. Tatminin verdiği haz, başkası bu hazza dahil olduğu anda tersine döner. *Kıskançlıktan doğan nefret* bu noktada belirleyicidir. Artık dile getirilemeyen bir talep halini alır; özne, artık hiçbir şey isteyemez hale geldiği için görüntü karşısında donakalır ve ondan kopamaz. Özne, artık yerini alan ötekine ait bir hazdan dışlanmış olduğunu hisseder.

Hatta daha da ileri gidersek; burada gerçek bir toksiklik söz konusudur. Lacan, başvurduğu metnin de ötesine geçerek bunu özellikle vurgular: "Küçük çocuk, annesinin memesine yapışmış kardeşine bakar... onu, yüzünü çökertecek ve üzerinde zehir etkisi yaratacak kadar acı bir bakışla seyreder".[16]

Versagung: "Yoksunluk"tan Hasete

Augustinus'un betimlediği çocuk, memeye özgü hazza erişimin ayrıcalığını yitirdiğini fark ettiğinde, yoğun bir acı hissi yaşar. Deneyimlediği şey, doyumun reddedilmesi durumu, yani Freudcu anlamda *Versagung* olarak kavranan hayal kırıklığıdır. Oysa

gerçekte, ihtiyaç duyduğu hiçbir şey kendisinden esirgenmemektedir; çünkü çocuk ya sütten kesilmiştir ya da en azından yeterince doyurulmuştur. Zaten bu yüzden, vaktini bu bakışa ayırabilecek bir serbestliğe sahiptir. Nitekim şu saptama bunu doğrular: "Aslında kıskançlık, öznenin uzun zamandır sütten kesilmiş olduğu ve kardeşiyle hayati bir rekabet içinde bulunmadığı durumlarda da ortaya çıkabilir".[17] Hatta kıskançlık, "hayati rekabet"in ve sütten kesilmenin ötesinde, tam da bu noktada başlar. Kıskanç, artık aç değildir, yine de doymaz bir iştahı vardır! Burada açgözlü olan artık ağız ya da mide değil, bakıştır. Bu noktada iştah, bedensel değil görseldir: bakış, "tüketilemeyen" bir görüntüye yönelir. İhtiyaç devreden çıkınca, özne, başkasının haz aldığını görerek, aslında neyi yitirmiş olduğunu fark eder.

Özne tam olarak neyden yoksun kalmıştır? Bir "besin"den mi? Hayır. Öyleyse neyin karşısında bu denli solgunlaşır; hatta deyim yerindeyse "ölüden beter" görünür? Yanıt şudur ki; kendisinin yer almadığı bir bütünlük görüntüsü karşısında bu doyumdan yoksun kalmıştır. Bir zamanlar kendisini doyuran ve artık kaybedilmiş olan *nesne a* artık bir başkası için bir doyum kaynağına dönüşmüştür. Öznenin tanık olduğu işte bu başkasına ait doyum; yani *Befriedigung*'tur.[18] İşte skandal tam da budur:

Öznenin doyumu artık ona ait değildir; ötekinin kullanımına geçmiştir ve o yararlanıyordur. Bu andan itibaren öteki, aşılması mümkün olmayan bir "rakip" olarak görülür. Ötekinin, kendisinin artık erişiminin olmadığı bu şeyde "huzur" (*Friede*) bulması, özneyi doğrudan çatışma haline sokar.

Haset ile Açgözlülük Arasında Kıskançlık: Lacan ve M. Klein

Özellikle belirtmek gerekir ki, Lacan, Klein'ın sorunsalını bu noktada daha da ileri taşır. Melanie Klein'a göre "haset, bir öznenin, bir başkasının arzu edilir bir şeye sahip olduğunu ve ondan haz aldığını düşünmesi karşısında duyduğu öfkedir." Buna karşılık kıskançlık, "haset üzerine kurulur". Ancak haset "anneyle kurulan en erken ilişkiye kadar uzanırken", kıskançlık "en az iki kişi arasındaki bir ilişkiyi içerir ve esas olarak, öznenin kendisine ait olduğunu düşündüğü, fakat bir rakip tarafından elinden alınmış –ya da alınma ihtimali bulunan– aşka yöneliktir. Son olarak "açgözlülük", "*öznenin hem ihtiyaçlarının hem de nesnenin ona sunabileceği ya da sunmak isteyebileceği şeylerin ötesine geçen*, buyurgan ve doyumsuz bir arzu biçiminin izini taşır" (*Vurgu bize aittir*).[19] Haset ile açgözlülük, her ikisi de yıkıcı bir yönelim sergiler. Haset bu yıkıcılığı *dışa yansıtma yoluyla*

gösterirken, açgözlülük onu daha köklü bir biçimde *içe yansıtma* yoluyla çalışır. Buna karşılık kıskançlık, arka planında hasedin bu yıkıcı boyutunu barındırsa da yönünü esas olarak ötekiyle kurulan aşk ilişkisi belirler.

Bu üçlü yapı, Lacan'ın Kleinci yaklaşımı nasıl dönüştürdüğünü gösterir. *Talebin* "doyumsuzluğu", ihtiyacı aşan bir açgözlülük biçimi alır; ancak Lacan bunu, özne ile öteki arasındaki ilişki içinde, önce bakışa dayalı bir deneyim olarak, ardından da arzuya ilişkin dinamikler çerçevesinde ele alır.

Bakış Kaynaklı Hasarlar: Kıskançlığın Kötücüllüğü

Kıskançlığın kökeninde yer alan bakış kaynaklı hasarların etkileri, bu noktada *doğrudan gözlemlenebilir* hale gelir. Açıkça görülmektedir ki, bu noktada artık "hastalık" ve patolojik kıskançlığın ötesine geçilmekte, bilinçdışının tanıyabildiği anlamda bir *kötülük* sorunsalıyla karşılaşılmaktadır.[20] Bu bakımdan bir Kilise Babası'nın bu noktada devreye girmesi boşuna değildir. Nitekim; "Bu kalıcı hasarların izleri, kıskançlığın acılarıyla sarsılmış küçük bir çocuğun yüzünde okunabilir ve Aziz Augustinus bunu kökensel bir kötülük olarak tanımlamıştır".[21]

Bu durum, Kant'ın deyimiyle bir tür "radikal

kötülük"tür: Çünkü ötekinin yaşadığı haz, öznenin kendisinin hazdan mahrum kalmasıyla çakışır. Emzirilen kardeş, bu yüzden sütten kesilmiş çocuk için bir talihsizlik figürüne dönüşür. Burada herhangi bir uzlaşma mümkün değildir. Çünkü özne için asıl yıkıcı olan, ötekinin haz alıyor olmasıdır; bu haz, öznenin kendisini bütünüyle dışlanmış hissetmesine neden olur ve "benliğin" bütünlüğünü zedeler. Bu da bakış yoluyla gecikmeli olarak yaşanan, varoluşu sarsan gerçek bir "doğum travması"dır...

Haset Yüklü Hayal Düzleminden Arzu Nesnesine

Ne var ki bu deneyim yalnızca bakışa bağlı bir tutku değildir. Daha doğrusu, bu tutku bir özdeşim boyutuna geçiş için bir sıçrama noktasıdır. Lacan, daha en başından itibaren, kardeşle kurulan ilişkiyi "benzer" olarak düşünerek onu "hayati rekabet" düzleminden "zihinsel özdeşim" alanına kaydırmıştır.[22] Ancak devamında mesele daha da radikalleşir. Ötekinin hazzıyla kurulan bir özdeşim olmaksızın haset yoktur; çünkü tam da bu özdeşim aracılığıyla "benim" hazzım bana ait olmaktan çıkar.

Başka bir deyişle, deyim yerindeyse "acısını fark ettiği" anda, henüz memeden yeni ayrılmış olan çocuk, kaybedilebilecek bir şeye sahip olduğunu da

idrak eder. Bu şey, bedensel bir nesne değildir; ele tutulur bir şey de değildir. Ancak değerini tam da bu bedensel olmama halinden alır. Ne kadar cömert olursa olsun, besleyici memenin ona artık vermediği, geride bıraktığı bir şeydir. Çocuk böylece, hayatında ilk kez bir "eksik" ile karşılaşır. Bu eksik, onun için artık geri gelmeyecek olan bir şeye işaret eder. İşte bu anda, hayali düzlemdeki "küçük öteki"nin alanından çıkarak, eksik üzerinden tanımlanan ve arzunun nedeni olan "küçük a"ya yönelir. Sütkardeşinin, masumca ondan çaldığı şey, tam da bu bedensiz nesnedir; üstelik bunun ne anlama geldiğini fark etmez, çünkü onunla bütünüyle özdeşleşmiştir ve bu "ayrıcalıklı durum"u kendisi için doğal bir durum olarak yaşar. Belki de "ayrıcalıklı durum" denen şey tam olarak budur... Augustinus'un da hüzünle baktığı bu masumdan daha çok nefret edilen kimse yoktur; çünkü o, sahip olduğu talihin farkında değildir...

Bir zamansallıktan diğerine baş döndürücü bir geçiş yaşanır. Evet, ortada bir "imge" vardır; ancak bu, "arzuya yön veren, onu ilk kez biçimlendiren" bir imgedir. Lacan bu noktada bakış açısında açık bir değişimi vurgular: "Kıskandığım varlık olan kardeşimi benim benzerim olarak görmek yanlıştır. O, benim imgemdir; fakat burada söz konusu olan imge, arzumu ilk kez şekillendiren imgedir".[23]

Bu an, kıskançlığın sonraki gelişimi için belirleyicidir. Her kıskanç özne, kendisini, yitirmiş olduğunu varsaydığı bir nesneyle yeniden karşı karşıya bulur. Bu nedenle kıskançlık, yalnızca bir rakiple ilgili değildir; sevmenin biçimini de etkiler. Sevgi, bu noktada, arzu üzerinden, artık "geri getirilemeyecek bir kayıp duygusu"na bağlanır.

İş Başındaki Haz: Jalouissance'tan İmgelemin Ötesindeki Kıskançlığa

Âşık, aşktan yararlanan ötekine kıskançlık duyar; zira öteki, ne olduğu tam olarak tanımlanamayan, ama sırf arzu edilir olduğu için kıymetli sayılan bir şeye sahip görünür. Ötekinin sahip olduğu herhangi bir "şey", bu tanımlanamaz sahiplik algısını yeniden uyandırır.

Lacan, burada yaşanan deneyimi tek başına kavramlarla ifade etmekte zorlandığı için, onu yoğunlaştıran bir "bileşik sözcüğe" başvurur. Bunlar, "hazla iç içe geçmiş kıskançlık" (*jalousie* ve *jouissance*) anlamındaki *jalouissance*'ın, bakış yoluyla bir imgeye dönüşmesini anlatmaya yarar [24]. Bu kısa ve çarpıcı sözcük kullanımı, kıskançlığın tam ortaya çıktığı anda yaşanan bu yoğunlaşmayı dile getirme çabasını gösterir. Kıskançlık bakıştan doğar; nefret duygusunun eşlik ettiği kıskançlık, en başta bir bakışla

kurulur. Bu anlamda kıskançlık hazla yoğrulmuştur. Nitekim Lacan, bu "nefret dolu kıskançlık"tan, kendisinin "varlığa yönelik nefret" olarak adlandırdığı başka bir nefreti ayırmak zorunda kalır. Bu ikinci tür nefret, artık imgeye bağlı kalmaksızın, doğrudan ötekinin varlığını hedef alır. Bu noktada kıskançlığın ötesine geçilir ve imgeyle temsil edilemeyen bir kıskançlık alanına girilir. Burada söz konusu olan, acımasızlığı imgenin sınırlarını aşan saf nefrettir.[25]

Burada özellikle akılda tutulması gereken son derece dokunaklı bir an vardır. O ana dek kendi ayrıcalığının farkında olmayan küçük "hükümdar", bu ayrıcalığı az önce yitirdiğini birden kavrar. Kıskançlığın dışa yansıtmasının da eşlik ettiği bu yoksun bırakılma anı, aynı zamanda kıskançlığa özgü bir öz-bilinçlenmenin de başladığı andır. Özne, bakış yoluyla kendisini ilk kez kayıp üzerinden düşünmeye başlar. Sütkardeş, en sonunda yalnızca bir bahanedir. Asıl acı veren, benliğin kendi kaybıyla yüzleşmesidir; kıskançlık tam da bu deneyimden doğar. Bu deneyim, özne üzerinde yitirilmiş bir egemenliğin izini kalıcı biçimde bırakır. Ancak aynı nokta, "arzunun da ortaya çıktığı nokta"dır. Hasetten kıskançlığa geçişte, benlikten özneye doğru bir eşik aşılır. Kişi ya haset duygusunda takılı kalır ya da bu kaybı kabul ederek arzu edebilir hale gelir...

Burada Freud'un belirttiği ilk ayrılma deneyimine dönmek gerekir. Çocuğun annesinin uzaklaştığını gördüğü bu an, kıskançlığın henüz ortaya çıkmadığı, sessiz bir başlangıçtır. Çocuk bu aşamada henüz kıskanmaz; ancak ötekinin varlığıyla, önce annesini paylaşmak zorunda kaldığı kardeşle, ardından annenin ilgisini kendisinden alan babayla karşılaşması nedeniyle, neyi yitirdiğini ve neye yöneldiğini yavaş yavaş fark eder. Aksi halde, yukarıda ele aldığımız, duygusal olarak "kendini tüketen" bir sürecin içine sürüklenir.[26] Bu noktadan sonra ise başka bir anlatı başlar: Kardeşlik ilişkisinin kurulması ve ardından babanın belirleyici rolü.

DERS V

Kardeş Kıskançlığı

"(...) Kendimden bir yaş küçük olan (birkaç ay sonra ölen) erkek kardeşimin dünyaya gelişini kötü dileklerle ve gerçek bir çocuk kıskançlığıyla karşılamıştım."

Bu itirafın sahibi, Fliess'e yazdığı bir mektupta kendi öz-çözümlemesinin sonuçlarından birini paylaşan Freud'un ta kendisidir;[1] daha sonra bu durumu *Gündelik Hayatın Psikopatolojisi*'nde de ele alacaktır.[2] Freud, başka bir yerde kardeşlik bağının taşıdığı önemi kabul etmiş ve bu bağ içinde kıskançlığın doğal olarak yer aldığını belirtmiştir.[3] Bizim buradaki amacımız ise ters yönünden bakarak, kardeşlik ilişkisinin kıskançlığın gelişimi içinde neden tam da belirleyici bir anda ortaya çıktığını açıklığa kavuşturmaktır. Burada asıl anlaşılması gereken, "kardeş" figürünün kıskançlığın yoğunlaştığı bir konum haline gelmesidir. Artık mesele yalnızca kardeşin yaşadığı hazzın yarattığı travmatik etki değildir. Kıskançlık ekseninde bir karşılık verme biçiminin şekillenmesi ve bir ilişkinin kurulup kalıcı hale gelmesidir.

Çocukluk Kıskançlığı ya da Aile İçindeki Yabancıya Duyulan Korku

"Gerçek bir çocuk kıskançlığı" ifadesi burada belirleyicidir. Kardeş, duygulanımın uyandığı "küçük kıskanç" (*in dem kleinen Eifersüchtigen*) olarak tanımlanabilir.[4] Freud, *Rüyaların Yorumu*'nda kardeşlere yönelik düşmanca ifadeleri incelerken şu noktayı vurgular: "Yaşamın bu döneminde çocuklar son derece güçlü ve açık bir kıskançlık gösterebilirler".[5] Bu durum ise, çocukluk kıskançlığının, ileride ortaya çıkacak bir kıskançlığın öncülü ya da provası olmadığını; tersine, yetişkin biçimlerinin örnek aldığı, "gerçek" kıskançlığın kendisi olduğunu doğrulamaktadır.

Bu gerçekten de güç ve tahakküm ilişkisidir: "Büyük çocuk, kendisinden sonra geleni *kıskançlıkla bastırmak*, onu ebeveynlerinden uzak tutmak ve sahip olduğu tüm haklardan yoksun bırakmak ister" (*vurgu bize aittir*).[6] Dikkat edilirse, bu noktada çocuk, adeta "çocuk odası"nın alanına hükmeden küçük bir ilkel baba gibi davranmaktadır... Burada kıskançlık, baskılayıcı bir harekete karşılık gelir; ancak İlkel Kıskanç'tan (bkz. aşağıda, *Kıskanç Özne ya da İlkel Baba*) farklı olarak, bu tepki benzer olana yöneliktir: "Çocuk, bu yabancıdan kendisine ne tür bir zarar gelebileceğini bilir". Gerçekten de aile içi bir yabancı korkusu söz konusudur; zira *adelphos*

(kardeş), aynı zamanda ev içindeki *xenos*, yani yerli ama yabancı olandır. Freud, Goethe'nin çocukken kardeşinin doğumu sırasında sergilediği kıskançlıkta saptadığı tabak-çanak fırlatma ve kırma davranışını[7], zihinsel düzeyde bir "meşru savunma" işlevi gören bir dışlama hareketi olarak nitelendirir.

Yeni gelenin ortaya çıkışıyla birlikte, o ana dek aile içinde "yerini sağlam" sanan kardeş, bir anda konumunu yitirmiş olur. Almancadaki *aus ganzen Himmeln gestürzt* ifadesi bu durumu çarpıcı biçimde anlatır ve Adler'in "tahttan indirilen çocuk" (*entthront*) imgesini daha da yerli yerine oturtur. Bu bakış açısından, söz konusu olan, adeta hanedanlıktan düşme deneyimidir. Nitekim Shakespeare'in tarihsel dramalarında tahttan düşmüş kral figürünün derin trajik etkisi de buradan beslenir. Bu düşüşün bizi etkilemesinin nedeni ise, Freud'un Ödipus üzerine söylediklerini anımsarsak, kendimizi küçük, egemenliğini yitirmiş hükümdarlar olarak görmemizdir...

"Kırmızı Başlık": Kıskançlık Duygusuyla Geri Alma İsteği

Bir kadının, çocukken adına "kardeş" denilen "yeni doğmuş yabancı"yı gördüğünde yaşadığı sarsıntıyı anımsarken söylediği söz dikkat çekicidir: "Ama kırmızı başlığımı ona vermem!"[8] Bu tepki, başı örten o

küçük nesneyi, yoksun bırakılmış öznenin kıskançlıkla elinde tutacağı şeyin simgesi haline getirir. En azından öteki onu yalnızca "bu" diye işaret edebilecek ve ona asla sahip olamayacaktır...

Tercih edilen nesne –"kırmızı başlık" örneğinde olduğu gibi– aynı zamanda başkası tarafından arzu edilmesi en muhtemel olandır. Çocuğun başına taktığı bu kırmızı nesne, bir kardeşin onu isteme ihtimali ortaya çıktığında daha da kıymetli hale gelir. İşte kardeşler arasındaki çatışmayı yoğunlaştıran, geri adım atılamaz ya da pazarlığa kapalı olan nokta budur. Paylaşılamayan her nesneye "kırmızı başlık" denebilir. Üstelik bu nesne, çocuk için narsistik biçimde sahiplendiği özel bir değer taşıdığı ölçüde, anne-baba sevgisini başkalarıyla paylaşmaya yönelik reddi de simgeler. Bu nesne, anne-babadan gelen bir armağandır ve ilk doğan çocuğun kıskançlıkla, büyük bir inatla sahiplendiği bir şeye dönüşmüştür... Çocuk, yeni gelen kardeşin buna el uzatmasına karşı nesnesini savunur. Ancak bu davetsiz misafir, ayağına dolanan, durmadan onu rahatsız eden bu "baş belası" ortaya çıktığından beri [9] çocuk, bu nesnenin kendisi için ne kadar vazgeçilmez olduğunu fark eder... Bu "başlığın" neyi temsil ettiği zaten açıktır. Kardeşler arasındaki mücadelenin merkezinde yer alan ve öznenin kendisini ayrıcalıklı konumda

hissetmesini sağlayan imgesel bir artı değeri simgeler.

Kıskanç çocukluk duygulanımının bir başka yönü de rakibin küçümsenmesidir. Örneğin Küçük Hans, "yeni gelene", yani küçük kız kardeşi Anna'ya karşı kıskançlık duyar. Öyle ki biri onu övdüğünde, güzel bulduğunda vb., hemen alaycı bir karşılık verir: "Ama onun daha hiç dişi yok!"[10] Böylece, onun "eksikliği" üzerinden kendini üstün konuma yerleştirir.

Freud, bir kardeşin doğumunun bir çocuğun hayatını iki ayrı döneme ayırabildiğini söyler. Anneyle yaşanan önceki yakınlık ve ilgi düzeni sona erer; bunun yerini kırgınlık ve hınç alır. Çocuğun psişik gelişimi, içten içe işleyen yoğun bir kıskançlığın ortaya çıkmasıyla kesintiye uğrar.[11]

Daha genel olarak Freud'a göre, çocuk annenin ilgisini ailenin yeni gelenlerine yöneltmesini bir tür sadakatsizlik gibi yaşar. Bunun ardından çocuk "huysuzlaşır, çabuk sinirlenir, söz dinlemez hale gelir"; temizlik alışkanlıklarında gerileme görülür, yani "tuvaletini tutma konusunda daha önce kazandığı denetimi kaybeder". Kısacası, en somut anlamıyla, "kendini bırakır".[12] Bu noktada, "kıskanç duygulanımların gücünü, bunların ne denli inatla sürdüğünü" ve ayrıca "daha sonraki gelişim üzerindeki etkilerinin büyüklüğünü" anımsatmak gerekir. Freud, çocuğun annenin gözünde aşağı yukarı hâlâ

gözde konumunu korumasının durumu pek değiştirmediğini özellikle vurgular; çünkü çocuğun sevgiye yönelik beklentileri ölçüsüzdür, tam bir ayrıcalık talep eder ve hiçbir paylaşımı hoş görmez.[13] İşte bu özelliklerin tümü, kıskançlığın dışavurumunda yeniden karşımıza çıkar.

Fantezinin İşleyişi: Kardeşler Arası Sadomazoşizm

Kıskançlık ve intikam duygularının yöneldiği kardeş figürünün, fantezinin kurduğu çerçeve içinde yer alması rastlantı değildir. Freud'un "Bir Çocuk Dövülüyor" (1919) metninde bu durum açık biçimde görülür. Kardeşle kurulan ve kıskançlığın temelini oluşturan ilişki, fantezinin yoğun biçimde işlemesi olmadan ortaya çıkmaz.

Bir yandan, bu fantezinin oyunu başlatan ilk evresi, babanın bu amaçla devreye sokularak kardeşin dövülmesini içerir. Bu kurgu, "çocuk odası"nda geçerli olan kıskançlık mantığına dayanır. Fantezide rakip kardeş, "bir anda her şeyini yitirmiş" biri olarak cezalandırılır; fantezinin sunduğu imkânlar içinde ona dayak atıldığı tasarlanır. Böylece şu düşünce pekiştirilir: "Baba, kardeşi döverek aslında yalnızca beni sevdiğini göstermektedir!"[14] Oysa gerçek yaşamda kardeşler, içlerinden biri cezalandırıldığında genellikle dayanışma

içinde olurlar. Fantezinin sahnesinde ise durum tersinedir. Kardeş, babanın eliyle cezalandırılmak üzere seçilir. Bu nedenle bu fantezi, "döven" bir baba figürünü zorunlu kılar...

Öte yandan, sonunda karşımıza dayak yemiş; hatta fena halde hırpalanmış bir özne çıkar. Bu durum, kıskançlığın mazoşistik yönünü oluşturur. Bu nokta en uç anlamıyla kavranmalıdır. Kıskanç kişi yalnızca yenilgisini durmadan düşünüp acısını beslemez; daha da ileri giderek kendisini nesne konumuna yerleştirir, yani sürekli "aldatılan, hep oyuna gelen" kişi olarak konumlandırır. Bunu, komedi geleneğinde yer alan "aldatılan koca" figürü çarpıcı biçimde ifade eder.

Ancak burada daha derin bir mesele söz konusudur: "Dövülmek" bir yandan rakibe atfedilir ve onun sevilmediğinin bir işareti olarak okunur. Öte yandan aynı durum, özne tarafından kendi lehine çevrilerek sevginin kanıtı gibi kullanılır. Özellikle bir kız çocuğu için, baba tarafından dövülmek, paradoksal biçimde, Ödipal düzlemde bedensel yakınlığa dayanan mahrem bir bağ kurar (bkz. aşağıda, *Kadın ya da Kıskanç Tür*). Fantezinin gerçekleştirdiği bu tuhaf aynasal karşıtlık, onun kurduğu çapraz işleyişi (ya da bir tür "çifte oyunu") gözler önüne serer ve bu yapı, kıskançlığın bilinçdışı mantığını beslemeyi sürdürür.

Kıskançlık Kaynaklı Nefretten Aynı Cinsten Aşka: Kardeşlik Kompleksi ve Homoseksüellik

İşte kardeşlik ile kıskançlığın kesiştiği belirli ve stratejik bir nokta: Freud, kıskançlık üzerine yazdığı temel denemesinin kilit bir bölümünde, homoseksüelliğin ortaya çıkışını kardeşlik meselesiyle ilişkilendirir: "Gözlem, beni erken çocukluk döneminde, anne kompleksi kaynaklı, özellikle güçlü kıskançlık eğilimlerinin (*eifersüchtige Regungen*) açık biçimde ortaya çıktığı birçok vakaya yöneltti. Bu kıskançlık, kardeşlere karşı düşmanca ve saldırgan tutumlara yol açabiliyor, kimi durumlarda ölüm dileğine kadar varabiliyordu. Ancak bu tutumlar gelişim süreci içinde kalıcı olmadı".[15] Bu noktada bir "duygu dönüşümü"ne (*Gefühlsumwandlung*) tanık olunur; öyle ki, daha önce nefret edilen rakipler, artık homoseksüel aşkın ilk nesneleri haline gelir. Bu dönüşüm, paranoyada gözlenen bilinçdışı aşkın nefrete dönüşmesi süreciyle aynı derecede çarpıcıdır, fakat onunla paralel bir biçimde işler. Burada nefret edilen rakipler, gönül kardeşlerine dönüşür. Önemli nokta şudur ki; bütün bu süreç, anne kompleksiyle bağlantılı olarak işler. Nitekim burada söz konusu olan, annenin oğullarının, önce nefret edilen, ardından bir libidonun nesnesi haline gelen kişiler olmalarıdır. Bu durum, homoseksüel bağın oluştuğu zemini meydana getirir.

Şunu da eklemek gerekir ki, tek çocuk söz konusu olduğunda, ileride homoseksüel olacak çocuk, annesi tarafından tercih ediliyor izlenimi veren, onun tarafından övülen ve örnek gösterilen bazı erkek çocuklara karşı bir nefret geliştirir. Bu çocuklar, daha sonra onun homoseksüel libidosunun nesne seçimi açısından belirleyici olacak benzer nesneler haline gelir. Homoseksüelliğin oluşum sürecinde, çoğu zaman annesi tarafından tercih edildiği varsayılan bir ağabeye yönelik yoğun bir kıskançlığın düzenli olarak saptandığı görülür. Anne kompleksi zemininde ortaya çıkan bu kıskançlık, rakiplere; çoğunlukla daha büyük erkek kardeşlere yönelir ve kimi durumlarda ölüm dileğine kadar varabilen güçlü kıskançlık eğilimleri şeklinde kendini gösterir. Ancak Freud'un ifadesiyle, bu nefret gelişim sürecine dayanamaz. Sanki özne, uzun süre nefret ettikten sonra, bir noktada yorulur ve sevmeye karar verir. Üstelik bu sevme gücü, başlangıçtaki nefretin şiddetiyle doğru orantılıdır. Onu öldürmeye imkân bulamayınca, barışarak, onu doğrudan değil, onun yerini alan başka "erkekler" üzerinden sevmeye yönelir...

"Dolayısıyla gerçekleşen şey, bu kıskançlık eğilimlerinin bastırılması ve yönetilebilir hale gelmesiyle bir gerilemenin ortaya çıkmasıdır"; ancak gelişimin sonunda karşımıza homoseksüeller, yani

libidolarını başka erkeklere yönelten erkekler çıkar. Erkeklere yönelik bu sevginin kaynağı, *annenin sevgisi*nin söz konusu olduğu bağlamda, kardeşe duyulan nefrettir. Bu durum, ergenlik döneminde anne figürüyle özdeşleşmenin gerçekleştiği sırada ortaya çıkar. Duygular düzeyinde böyle bir yön değişimi olmaksızın ve bu değişimde kıskançlığın en büyük payı aldığı dikkate alındığında herhangi bir "cinsel yönelim değişiminden" söz edilemez.

Bu unsur, homoseksüel konuma özgü yapının içinde yer alır. Anneye bağlanma ve anneyle özdeşleşme, erkek cinsel organına yüksek bir değer verilmesi ve onun aşk nesnesinde bulunmasından vazgeçilememesi, kadına yönelik küçümseme ve tiksinti, babaya karşı duyulan saygı ya da korku; bütün bunlar kadına yönelmekten, yani heteroseksüel aşk nesnesinden vazgeçmeyle sonuçlanır. Buna kardeşe yönelik bir kıskançlık ve bastırılmış bir saldırganlık da eklenmelidir. Bu duygular, nesne seçimi yoluyla aşılır; bunun sonucunda saldırganlık, "başkalarına yönelen ve birlikte yaşamı mümkün kılan eğilimler"e dönüşür. Bu nedenle homoseksüellerde sıkça toplumsal alanlara ilgi ve genel yararı ilgilendiren konulara yönelme görülür. Aynı durum, toplumsal bağın oluşumunda da karşımıza çıkacaktır (bkz. aşağıda, "*Frérocité*'den *Toplumsal Bağa*). Bunun nedeni, homoseksüelin,

kadınlar dolayısıyla erkekler arasında ortaya çıkan heteroseksüel rekabeti devre dışı bırakmasıdır. Bu süreç, yalnızca homoseksüelliğin anlamını kavramak açısından değil, aynı zamanda kıskançlığın toplumsal bir biçim kazanmasını anlamak açısından da önemlidir; çünkü burada kıskançlık, "rekabetin aşılması ve saldırgan eğilimin bastırılması" olarak ortaya çıkar. Homoseksüeller, kadınlar yüzünden erkekler arasında yaşanan rekabetle uğraşmadıkları için enerjilerini bu alanda harcamazlar. Bu sayede libidolarını toplumsal alana yöneltirler. Böylece kıskançlık, yıkıcı bir duygu olmaktan çıkarak toplumsal ilişkiler içinde yer bulur. Ancak geriye annenin kardeşi ya da başka bir erkek çocuğu övmesi, hangi durumlarda homoseksüelliğe, hangi durumlarda ise *histerik* bir heteroseksüelliğe yol açtığı sorusu kalır.[16]

"Kabil Kompleksi" ya da Reddedilen Nesne

Kıskançlık ile kardeşlik bağı arasındaki ilişki, bilinçdışı sorunları özetleyen *Kabil ile Habil* adlı Kitab-ı Mukaddes anlatısında en belirgin biçimde görülür[17]. Bilindiği gibi, Kabil'in kıskançlığı, İlahi Öteki'nin (Tanrı'nın) Kabil'in toprağın ürünlerinden sunduğu adağı kabul etmemesi, buna karşılık Habil'in sürüsünden sunduğu adağı kabul etmesi üzerine ortaya çıkar. Bu, gözü kör eden bir kıskançlıktır;

öyle ki Kabil, kardeşini görür görmez ona saldırır.

İyice düşünüldüğünde, Kabil'in "*hemen orada*" saldırdığı şeyin, kardeşi kadar, adağını reddeden Öteki olduğu anlaşılır. Ancak Kabil, bu Öteki'ye yöneltebileceği "nefreti" açıkça dile getiremez. Bu yüzden bedelini kardeş "öder". Asıl mesele ise, Öteki'nin başkasından uygun gördüğü nesneye duyulan kıskançlıktır. Kabil'in davranışını değiştirememesinin nedeni de, Tanrı'nın bu kararını, yani her isteğin kabul edilmeyeceğini ve seçimin kendisine ait olmadığını kabullenememesidir.

DERS VI

Ödipal Kıskançlık

Psiko-cinsel örgütlenmenin odağında yer alan Ödipal dönem, kıskançlığın "olgunlaşmasını" sağlar; daha açık bir ifadeyle, kıskançlığın yapısı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu etki, kişinin bundan sonra başkasıyla kurduğu her ilişkide, kıskançlığın ilk kez ortaya çıktığı noktaya yönelmesi biçiminde görülür. Her ciddi kıskançlık, eğer Ödipal yapı kurulmuşsa bu ilk noktaya yeniden temas eder.

"Kıskanç" sözcüğü, Freud'un erken çocukluk üzerine yaptığı bu ilk değerlendirmede açıkça yer alır: "Ben de kendimde anneye yönelik sevgi duygusunu ve babaya karşı kıskançlığı saptadım. Bunları artık erken çocukluk dönemine özgü genel bir durum olarak değerlendiriyorum..." (*Vurgu bize aittir*).[1] "Babaya yönelik kıskançlığı geride bırakmak"[2], Ödipus'un çözülmesinde asıl meseledir. Ancak Sofokles'in tragedyasında, bu kıskançlık yeniden görünür hale gelir; çünkü çocuk, arzusunu bu kıskançlık deneyimi üzerinden tanımaya başlar. Bu bakımdan kıskançlık, Ödipus sürecinde temel bir duygulanım olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle, Ödipal duygu, en

temel biçimiyle kıskançlıkla örtüşür. Görüldüğü gibi, "kıskançlığın" yöneldiği asıl figür babadır; yeni kıskançlık duygusu onun etrafında şekillenir. Bu noktada söz konusu olan, kardeşle karşılaşmada ortaya çıkan benlik temelli ve bakışa dayalı kıskançlıktan farklı olarak, bir nesneye yönelen ve bastırma ile sınırlandırılmış bir kıskançlıktır.

"Küçük Ödipus", yalnızca bir kıskançlık örneği değildir; kıskançlığın temel modelidir. Hatta denebilir ki, Ödipal deneyimi (öncesindeki öğelerle birlikte) hesaba katmayan her kıskançlık açıklaması eksik kalır; çünkü kıskançlığın işleyişindeki bu belirleyici aşama gözden kaçırılmış olur. Kıskançlık, her yeni nesneyle birlikte bilinçdışı olarak yeniden ortaya çıkan bir duygudur ve bu tekrarın merkezinde "küçük Ödipus" bulunur... Bu noktada kıskançlık adeta bir gösterge haline gelir: "Kimi kıskandığını söyle, sana neyi (kimi) arzuladığını söyleyeyim..."

Annenin Zaman Çizelgesi

Bunun nedeni açıktır: Çocuk, kendi içinde yaşadığı dürtüsel çatışmayı anlamlandırabilmek için, bir yasak figürüne ihtiyaç duyar. Bu figür baba olarak belirir ve kıskançlık da bu çerçevede anlam kazanır. Baba, böylece küçük Ödipus'un kıskançlığına "büyük" bir (yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda

simgesel) anlam katar. Ancak kıskançlığın ilk ortaya çıktığı yer, baba değil, anneyle kurulan ilişkidir. Ödipal kıskançlığın en erken biçimi, annenin ortadan kaybolup yeniden ortaya çıkmasına yöneltilen sorularda görülür. *Fort Da**[3] oyununda dile gelen bu deneyim, çocuğun annesini yalnızca kendisine ait olarak istemesiyle (*Alleinbesitz*) doğrudan ilişkilidir. Bu oyun, acı veren ilk ayrılık sahnesinden (bkz. yukarıda, *Acıdan Kaygıya: Kıskançlığın İlkel Evresi*), eksiklik ve kaygı etrafında kurulan bir nesneye geçişi sağlar. Nitekim anne, çocuğun onu gözden kaybettiğinde duyduğu acının farkındadır ve ortadan kaybolup yeniden görünerek, geri döneceğini oyun yoluyla ona vaat eder. Ama şimdi çocuk, annenin neden her zaman erişilebilir olmadığı üzerine varsayımlar kurmaya başlar. Ödipal sorgulama, işte bu şaşkınlıkla başlar. Anne, çocuğunun yanında olmadığı zaman neyle meşguldür? Çünkü açıktır ki anne, çocuğuyla her an birlikte değildir; zaten böyle olması da beklenemez. O halde çocuk için soru şudur: Anne *onunla birlikte olmadığı zamanlar*da ne yapmaktadır? Annenin günlük uğraşlarının ötesinde, çocuk için asıl soru şudur: Anne kiminle meşguldür? Çocuğun

* *Fort Da*, Freud'un bir çocuk oyunundan hareketle geliştirdiği bir kavramdır. Çocuk oyuncağı sakladığında "fort", yeniden ortaya çıkardığında ise "da" diye seslenir; Freud bu sesleri Almancadaki "fort" (gitti) ve "da" (burada) sözcükleriyle ilişkilendirir.

zihninde bu kişi, babadır. Baba yoksa, annenin hayatındaki bu yeri dolduran başka biri bulunur. Çocuğun bakış açısından, annenin kendisinden uzaklaştığı anların nedeni de budur. Özellikle annenin her gün, gece vakti, çocuğun erişemediği o odaya çekildiği zamanlarda! Böylece baba, çocuk için annenin yokluğunun nedeni olan kişi olarak belirir. İşte bu yüzden, olgunluk çağına gelen kıskanç kişi, sevgilisinin zamanını nasıl geçirdiğine bu kadar sert ve ısrarlı biçimde takılır; çünkü her şey, annenin zamanına ilişkin bu merakla başlamıştır. Sevdiği kadının molalarda, zaman aralıklarında, kalan zamanlarda ne yaptığını durmadan zihninde kurar, onun gününü kendi varsayımlarıyla doldurur. Böylece, çocukluk kaygılarını hâlâ çok iyi hatırladığını da ele verir...

İşte bu durum, kıskançlığın trajikomik yanını da açıklar: Kıskanç kişi, her erkeği –rastgele karşısına çıkanı bile– olası bir rakip olarak görür ve bu rakibin kim olduğunu belirlemeye çalışır. Oysa "herkesin bildiği ama gizliymiş gibi davranılan gerçek" şudur: Asıl rakip babadır. Kıskanç kişinin çocukluğundan beri hesaplaştığı baba figürü, anne ise bu ilişkide payı olduğu yönündeki düşünceyle örtük biçimde suçlanan taraftır. Bilinçdışının geçmişi konusunda bilgili olan analistin de bir anlamda bir "dedektif" gibi ulaştığı sonuç budur...

Asıl mesele tam da burada yatar: Rakip düşüncesi, ne kadar can yakıcı olursa olsun, aynı zamanda rahatlatıcıdır; çünkü annenin ne istediğine *dair* bir soruya cevap verir. Sorun yalnızca annenin ortada olmaması değildir; onun neye, kime, ne ölçüde yöneldiğinin bilinmemesidir. Açıklığa kavuşturulmak istenen ama hiçbir zaman tam olarak açıklanamayan da budur. Kıskançlığın sancısı, işte bu belirsizlikle birlikte başlar.

Kıskançlığın İlk Sahnesi: Mazoşistik Haz

Bu nedenle kıskançlık ilk olarak, anne ile baba arasında yaşanan ve çocuğun dışında kalan alanda ortaya çıkar. Çocuk, anne ile babanın kendisine kapalı bir yakınlık paylaştığını sezer. İster cinsel birliktelik ister duygusal yakınlık olsun, bu paylaşıma dahil edilmediğini fark eder. Kıskançlığın ilk çatışması tam da bu fark edişle başlar. Çocuk, ailesinin içinde kendisine söylenmeyen, "kendisinden saklanan bir durum" olduğunu hisseder; evin içinde kendisiyle paylaşılmayan bir sır bulunduğu duygusunu edinir.

Her kıskanç kişi, iki kişi arasında yaşanan ve kendisini dışarıda bırakan bir ilişkiyle yeniden karşı karşıya gelir. Bu ilişki karşısında hem dışlanmış hisseder hem de kendi kaderinin bu ilişkiye bağlı olduğunu düşünür. Kıskançlık tam da bu çelişkiden beslenir.

Bu nedenle, anne ile baba arasındaki ilişki (haz ve arzunun birlikte yaşandığı bu ilk bağ) kıskançlığın ortaya çıktığı temel noktayı oluşturur. Kıskançlık, biçimleri değişse bile, ısrarla bu noktaya bağlanır. En ağır durumlarda ise, kişi kendini bu ilk ilişkiye hapsolmuş gibi hisseder; kıskançlık, bunaltıcı ve çıkışı olmayan bir hal alır.

Başkası tarafından yaşanan hazza bedensel olarak bu denli yakın hissedilmesi, kıskançlık deneyimindeki mazoşistik boyutun kaynağıdır. Bunun nedeni açıktır: Kıskanç kişi, henüz gerçekleşmemiş bir kaybı zihninde önceden yaşamaya başlar. Bu durum, "acı ile uyarılmanın iç içe geçtiği mazoşizme özgü bir gerginlik hali" yaratır. Dahası, kıskançlığın yarattığı bu yoğunluk içinde benlik kendini canlı hisseder. Kişi, başkasının hazzının nasıl yaşandığını durmadan zihninde kurduğu sürece, bu *yüksek uyarılma* halini sürdürür. Uyarılmanın yarattığı bu gerginlik ancak aldatmanın gerçekten ortaya çıkmasıyla yatışır. Başka bir deyişle, "*jalouissance*" (bkz. yukarıda, *İş Başındaki Haz: Jalouissance'tan İmgelemin Ötesindeki Kıskançlığa*), mazoşizmin kıskanç hali ya da kıskançlığın mazoşist hali olarak düşünülebilir. Bu nedenle kıskançlık, başkasının yaşadığı *hazza* öylesine odaklanır ki; bu düşünce kişide doğrudan "bedensel bir gerilim ve sıkıntı" yaratır. Bu anlamda

kıskançlık, özünde Ödipal sürecin özneyi bedensel düzeyde yeniden etkilemesidir.

Bu boyut, kıskançlığın iki temel yönünü açığa çıkarır: bilme dürtüsü ile erkek ve kadınla kurulan ilişki.

Kıskançlıkta Bilme Arzusu ya da Kıskanç Uyarılma

Bilindiği gibi "küçük Ödipus", koşulların zorlamasıyla küçük bir araştırmacıya, bir tür "soruşturmacı"ya (*Forscher*) dönüşür. Bu süreçte devrede olan, "bilme dürtüsü"dür (*Wissenstrieb*)[4]; çünkü bedensel yakınlıklar ve ilişkiler, çocuğun merakını en güçlü biçimde harekete geçirir. Bu dürtüsel ilgi, kıskançlıkta görülen "bilgi arayışı"nı zorunlu kılar.

Nitekim kıskançlıkta da bu boyut karşımıza çıkar. Bu, başkasına ait belli bir sırrı ortaya çıkarma konusunda neredeyse takıntılı ve ateşli bir isteğe dönüşür. Kıskanç kişi, durmaksızın soru soran, her an iz süren bir araştırmacı gibidir; çünkü "bilmek ister". Bu bilme isteği, kusur arama peşinde olmaya yönelik *eğilim*i sürekli canlı tutar. Kişi, bu arayış halinden kolay kolay vazgeçmez. Onun aradığı, "mahrem" diye anılan sırlardır; kökenleri, ilk mahrem alana, ebeveyn yatak odasına dayanır. Bilme isteği ile kıskançlık, aynı kaynaktan beslenir ve merak duygusuyla birbirine bağlanır. Bu da kıskançlık durumunu en yoğun düzeyine taşır.[5]

Proust'un kıskançlıkta dikkat çektiği şey, "gerçeği öğrenmeye yönelik bir tutku"dur. Ancak kişi, bu isteğin kendi kıskançlığından kaynaklandığını fark etmez; bu nedenle sürekli olarak kendini yanlış bir yöne sürükler. Asıl rahatsız edici haz da gerçeğin açığa çıkmasında değil, bilmek isteme halinin devam etmesinde bulunur. Bu yüzden kıskançlığı yalnızca duygularla açıklamak yeterli değildir. Kıskançlıkta belirleyici olan, bilme isteğinin arzudan koparak kendi yolunu izlemesidir. Lacan'ın anoreksi üzerine söylediği şu söz, kıskançlık için de aydınlatıcıdır: "Bilmenin, arzunun yönlendirdiği bir şey olmadığını fark etmek asıl sarsıcı olandır!"[6] Kıskançlığın haz verdiği nokta ise bilme isteğinin arzudan bağımsız biçimde sürmesidir.

Kıskançlıkta Eril ve Dişil

Ancak bilindiği gibi, Ödipus kompleksi ancak tam haliyle ele alındığında anlam kazanır. Bunun için aynı cinsiyetten ebeveynin de hesaba katılması gerekir. "Erkek çocuk yalnızca babaya karşı hem sevgi hem de çatışma barındıran bir tutum geliştirip anneye şefkatle bağlanmaz; aynı zamanda babaya yönelik dişil bir sevgi tutumu geliştirir ve buna karşılık anneye karşı kıskanç ve düşmanca bir tavır alır".[7] Başka bir deyişle, küçük çocuk bir açmazın

içindedir. Babayı bir rakip olarak gördüğü için ona yönelik bir saldırganlık geliştirir; fakat aynı zamanda babaya güçlü bir bağlanma da söz konusudur. Şunu da eklemek gerekir ki; küçük erkek çocuk yalnızca anneye karşı değil, babaya karşı da kıskançlık duyar. Freud, bunu "Kurt Adam" olarak bilinen küçük hastasının duygularında doğrudan gözlemler. Freud'un ifadesiyle; "Kadınla (anneyle) özdeşim kurduğu ölçüde, babaya yönelen bir yakınlık geliştirir. Buna karşılık, bu yakınlığın merkezinde yer alan anneye karşı kıskançlık duyar".[8] Aynı biçimde, kız çocuk annesini bir rakip olarak ele alırken, babayı da annenin sevgisi söz konusu olduğunda bir rakip olarak konumlandırır. Kıskançlıkta baştan beri vurgulanan "biseksüelliğin farklı yönleri"nin nasıl işlediği ancak bu düzeyde anlaşılabilir (bkz. yukarıda, *Biseksüellik ve Kıskançlık*); çünkü bu işleyiş, Ödipus kompleksinin anne-baba-çocuk arasındaki ilişkileri birlikte ele alan "bütünlüklü" yapısıyla ilgilidir.

Dolayısıyla Lacan'ın, babayı yalnızca bir "rakibe indirgeyen" Ödipus şemasıyla yetinilemez. Oysa biseksüellik, betimi "karmaşıklaştırmak"la kalmaz [9]; küçük Ödipus'un yalnızca rakip olan babaya karşı kıskançlık duymadığını, babanın sevdiği kişi olduğu için anneye karşı da kıskançlık hissettiğini açığa çıkarır. Aynı biçimde "küçük kız" da Ödipal çatışma

içinde, babaya yönelmiş ensest arzusunun tam merkezinde, anneye yönelik yoğun bir bağlanma yaşar; bu bağlanma baştan sona kinle yüklüdür. "Kendini nesne haline getirme" eğilimi, bu kin duygusunu daha da pekiştirir.

Bu noktadan itibaren kıskançlık düzeyinde duygulanım daha da karmaşık bir hal alır. Kıskanç erkekte, "sevilen kadına duyulan acı ve erkek rakibe yönelen nefretin yanı sıra, bilinçdışı düzeyde sevilen erkeğin kaybına yönelik bir yas ve rakip olarak görülen kadına yönelen nefret de söz konusudur. Üstelik bu duygular birbirini karşılıklı olarak besler".[10]

Kadın ya da Kıskanç Tür

Bu mesele her iki cinsiyeti de zorunlu olarak ilgilendirir; özellikle kadının, erkeğin bilinçdışında oynadığı rol söz konusu olduğunda, kıskançlık en "uç hali"ne ulaşır. Buna karşılık, kıskançlığın "klasik" biçimi küçük erkek Ödipus'ta karşımıza çıkar.

—Kadını kıskançlığa mahkûm eden şey, "penise sahip olma arzusu"na indirgenemez; kız çocuğunun erkek çocukla paylaştığı ortak gelişim döneminde, cinsel farkın henüz ayrışmadığı bu evrede, kendini onunla aynı yerde görmesidir.[11] Bu dönemde kız ve erkek çocuk, "cinselliğin henüz iki ayrı biçimde düşünülmediği ortak bir anlayışı" paylaşır. Her ikisi de

çocukluğun bu evresinde; yani fallik dönemde cinsel farkı iki ayrı konum olarak değil, tek bir ortak varsayım üzerinden kavrar. Bu nedenle bu dönem, fallik varsayımın geçerli olduğu ortak bir zamandır. Kız ve erkek çocuk, çocukluk cinsel örgütlenmesi içinde, kastrasyon karmaşasıyla aynı anda ve birlikte yüzleşen öznelerdir; bu anlamda, kastrasyon karşısında adeta "aynı safta" yer alırlar.

Freud'a göre kadın kıskançlığı, doğrudan penise yönelik imrenmeyle açıklanamaz. Ancak Freud, bu imrenmenin kadın kıskançlığını besleyen bir kaynak olduğunu gösterir. Bu ilişki hesaba katılmadan, söz konusu kıskançlığın derinliği de kavranamaz. Nitekim Freud, *Cinsiyetler Arasındaki Anatomik Farkın Bazı Ruhsal Sonuçları* adlı metninde bunu açıkça söyler: "Penise yönelik imrenme, artık doğrudan penisi hedef almasa bile yok olmaz; *biçim değiştirerek kıskançlık halini alır* ve bu şekilde varlığını sürdürür. Kıskançlık yalnızca tek bir cinsiyete özgü değildir; daha geniş bir temele dayanır. Buna rağmen kadınların psişik hayatında çok daha belirleyici bir rol oynar. Bunun nedeni, kadınlarda penise yönelik imrenmenin (*abgelenkte*) zamanla kıskançlık biçimini almasıdır. Bu yön değiştirme, kıskançlığı olağanüstü ölçüde güçlendirir" (*Vurgu bize aittir*)[12] ve onu geçici bir duygu olmaktan çıkarıp karakterle

özdeşleşen bir hale getirir. Bu yüzden kıskançlığın bu kadar çarpıcı ve "karaktere işlemiş" görünümü, fallik dönemdeki imrenmenin yön değiştirmesiyle doğrudan bağlantılıdır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur ki; süreç, başlangıçta "çok küçük bir yer değiştirme"yle başlar, ancak zamanla "son derece güçlü bir etki"ye dönüşür... Freud bu noktada fantezinin nasıl çalıştığını özellikle vurgular. Bunu da kız çocuklarında sık rastlanan "Bir Çocuk Dövülüyor" fantezisi üzerinden gösterir. Bu fantezinin ilk evresinde, dövülen çocuk öznenin kendisi değil, başka bir çocuktur. Bu sahne çoğu zaman bir erkek kardeşe yönelmiş intikam duygusunun ifadesi olarak ortaya çıkar (bkz. yukarıda, *Kıskançlık Kaynaklı Nefretten Aynı Cinsten Aşka: Kardeşlik Kompleksi ve Homoseksüellik*).

Kısacası, "imrenme ve kıskançlık kadınların psişik yaşamında, erkeklere kıyasla daha belirgin bir yer tutar". Bu, söz konusu duyguların erkeklerde bulunmadığı anlamına gelmez. Aynı şekilde, kadın kıskançlığının tek kaynağının penise yönelik imrenme olduğu da söylenemez. Ancak Freud'a göre, "kadınlarda kıskançlığın bu denli güçlü yaşanmasında, penise yönelik imrenmenin özel bir ağırlığı vardır". Bu "etken", kadınlarda kıskançlığın daha yoğun yaşanmasına ve daha sert tepkiler üretmesine neden olur.

—Ancak kadında kıskançlığı besleyen bir başka kaynak daha vardır. Bu duygu, yoğunluğunu ilk başta anneye yönelik sevgiyle düşmanlığın iç içe geçtiği ilişkiden alır: "Kız çocuk, oyunlarında her zaman yaptığı gibi kendini annenin yerine koyar; babanın yanında onun yerini almak ister. Bu noktada, daha önce sevdiği anneye karşı iki nedenle düşmanlık geliştirmeye başlar: hem *kıskançlık* nedeniyle hem de penis sahibi olmamaktan doğan incinme yüzünden" (*Vurgu bize aittir*).[13] Bu "iki kırgınlığın" bir arada bulunması, kadınlarda kıskançlığın neden bu kadar aşırı bir hal aldığını açıklar. Burada söz konusu olan, Ödipus öncesi kıskançlığın temel kaynağıdır; yani, anneyle kurulan erken bağın kendi içinde taşıdığı bu güçlü tutkudur (*Mutterbindung*). Bu tutkunun ne kadar belirleyici olduğunu daha önce ayrıntılı biçimde ele almıştık.[14]

—Son olarak, aşk ilişkisinde kadının, "erkeğini" kıskançlıkla sahiplendiği ve başka kadınlara karşı sürekli tetikte olduğu sıkça görülür. "Kendi erkeğine sahip olmak", kadınlık açısından belirleyici bir andır; bu anda duyguları ve beklentileri bu ilişki etrafında yoğunlaşır. Bu noktadan sonra sevilen erkek, kadının dikkatinin merkezinde yer alır; çünkü umut da kuşku da aynı kişiye yönelmiştir... Öteki kadına yönelik kuşku ise, sevilen erkeğe yönelik beklentiler arttıkça artar.

Sonuçta kıskançlığın yöneldiği asıl kişi "öteki kadın"dır. Ancak bu, onun yalnızca hayali bir rakip olmasından dolayı değildir. Asıl mesele, bu öteki kadının, öznede kastrasyon karmaşasını yeniden yaşatması; yani kadında daha önce yaşanmış bir dışlanma ve kaybetme tehlikesini yeniden uyandırmasıdır; çünkü öteki kadın, annenin sahip olduğu ayrıcalıklı konuma sahip olabileceği düşüncesini temsil eder. Bu durum, daha önce kız kardeşler arasındaki rekabetle başlamış olan sürecin devamı niteliğindedir; nitekim bu rekabet zaman zaman çok uç boyutlara ulaşabilir.[15]

—Kıskançlık, kadınlık deneyiminde en az üç kez ortaya çıkar ve birbirini izleyen üç temel aşamadan (ve bir sonuçtan) oluşur: *Önce annenin merkezde olduğu kıskanç tutku, ardından babaya bağlı olarak gelişen penise yönelik imrenme, sonra erkekle kurulan aşk ilişkisinde yaşanan kıskançlık ve son olarak öteki kadına yönelen öfke* gelir. Kısacası, kadın bir kıskançlıktan kurtulduğunu düşündüğü anda, çoğu zaman kendini bir başkasının içinde bulur. Bu "zincirleme süreç", kadın kıskançlığının neden giderek büyüdüğünü ve "kadın-erkek ilişkisi içinde" yoğunlaşarak etkisini artırdığını anlamamıza imkân verir.

Kadın kıskançlığının "kendine özgü şiddeti", üç sürecin ardışık biçimde yaşanmasından kaynaklanır.

Önce, çocuklukta anneyle kurulan ilişkide, kız çocuk anneyi yalnızca kendine ister; ardından bu bağ düşmanlığa dönüşür. Daha sonra, fallik dönemde, kız ve erkek çocuk aynı cinsel varsayımı paylaşır. Ancak bu dönem sona erdiğinde, kız çocuk artık kendini bu ortak varsayım içinde düşünmez. Bu noktadan sonra, erkekle kurulan aşk ilişkisinde, kadının yönelimi erkeğe sahip olmaktan çok, onun arzusunun hedefi olma isteğine doğru kayar. Bu nedenle kıskançlık, bu geçişin yarattığı kayba verilen bir karşılık olarak ortaya çıkar. Kadın için vazgeçilmiş olan bu beklenti, sanki öteki kadının yaşadığı hazda yeniden canlanıyormuş gibi algılanır. İşte bu nedenle, kadın kıskançlığının aşırı biçimleri, bir yanda erkekle kurulan ilişkide bastırılmış bir arzu, öte yanda anneye yönelmiş erken bağın sürmesi arasında gidip gelen bir gerilim içinde anlaşılabilir. Bu gerilim, histeriden paranoyaya uzanan kıskançlık sanrılarının psikopatolojik sonuçlarını açıklar (bkz. aşağıda, *Kadınlarda Kıskançlık Sanrısı: Ayırmadan Psikoza*). Lacan'da bu mesele, "nesnenin eksikliği"nin nasıl yaşandığı üzerinden ele alınır. Bu eksiklik üç biçimde ortaya çıkar: kişinin elinde bulunmayan, istediği halde elde edemediği ve başkasında olduğunu düşündüğü nesne. Lacan, bunların arzuyu nasıl yapılandırdığını "arzu grafiği" üzerinden gösterir. Bu yaklaşım, kadının aldatılmaya

neden bu kadar sert tepki verdiğini açıklar. "Kadında, penis simgesel bir karşılık kazandığı ölçüde, kıskançlıkla ilgili pek çok çatışma bu eksiklik etrafında örgütlenir. Bu nedenle partnerin sadakatsizliği, kadın tarafından basit bir ihanet olarak değil, gerçekten bir şeyden yoksun bırakılmış olma durumu olarak yaşanır".[16] Erkeğin çoğu zaman küçümsediği aldatmanın sarsıcı etkisi, kadın açısından tam da buradan kaynaklanır.

Bazı durumlarda, aldatmanın açtığı hayal kırıklığı o denli köklüdür ki, kadın artık rakip kadınları bile kıskanmaz. En ölümcül ve en acımasız kıskançlık tam da budur: Artık "öteki kadın" üzerinden işlemeyen, doğrudan erkeğe duyulan güvenin bütünüyle yıkılmasıyla ortaya çıkan bir kıskançlık. Bu aşamada erkek, kadın açısından artık güvene dayalı bir bağın muhatabı olmaktan çıkar. Bir kez sözünü bozmuş olması, onun başkasına yönelebileceği varsayımını kesinleştirir; bu yönelme artık bir olasılık değil, beklenen bir hareket haline gelir... Böylece kıskançlığın yöneldiği nesne "yer değiştirir", hatta ortadan kalkar. Ortaya çıkan şey, "isteğin yönünü kaybetmesi"dir. Karşılık bulmamış bir istem, artık kıskançlık biçimini alamaz; salt bir hayal kırıklığı olarak yaşanır ve beraberinde nesneye yönelmiş bağlılığın geri çekilmesini getirir.

Şunu da belirtmek gerekir ki; erkek kendini aldatılmış hissettiğinde, yaşadığı durumu çoğunlukla reddedilmiş olma biçiminde yaşar. Rakiplerinin yaşadığı hazza odaklanarak, kendisinin dışarıda bırakıldığını düşünür. Buna karşılık, aldatılan ya da aldatıldığına inanan kadın, aldatmayı gerçek ve doğrudan bir kayıp olarak yaşar. Bu iki farklı tepki, kadın ve erkeğin kastrasyon karmaşası sırasında (kayıp karşısında) aldıkları farklı tutumlara işaret eder.

Son olarak, bütün bu dinamiklerin kadın açısından çocuk isteği etrafında yeniden örgütlendiği ve bir ölçüde yatıştığı görülür. Bu çözüm, aynı anda hem tamamlayıcı hem de eksik bir nitelik taşır. Tamamlayıcıdır, çünkü çocuk, anne için pek çok açığı kapatan, telafi edici bir işlev üstlenir. Bu da annenin çocuğunu kıskançlıkla savunmasını açıklar (bu anlamda "aşırı anne" ifadesi, zaten bu konumun içerdiği bir durumu yeniden adlandırır). Ancak bu çözüm eksiktir, çünkü annelik, kadınlık meselesini bütünüyle ortadan kaldırmaz. Kadın olma sorusu, çocuk sahibi olmanın sağladığı doyumun ötesinde ve dışında yeniden belirir. Bu nedenle, çocuk aracılığıyla fallik dönemde yaşadıklarının telafisini sağlayamayan kadınlarda, kıskançlık, yaşanan yoksunluğun derecesine bağlı olarak daha da şiddetlenir. Çocuk yoksa ya da çocuk kadında kıskançlığı yatıştıran bu

rolü üstlenemiyorsa, kadın kıskançlıkla ilgili gerilimi yeniden "öteki kadın" figürü üzerinden yaşar. Bu nedenle kadın açısından Ödipus, baştan itibaren çok güçlü ve can yakan bir kıskançlıkla iç içe görünür. Bu durum, kadın öznenin tanınma arayışını da belirler. Israrla sürdürülen, fakat sürekli bozulma tehlikesi taşıyan bir arayış söz konusudur. Burada mesele, kadının "doğası" gereği kıskanç olması değildir. Asıl sorun, hayatını sürekli yeniden yitirilen bir nesneye bağlamış olmasıdır. Bu nedenle kadın, kıskançlığın yeniden ortaya çıkmasına sürekli açık bir konumda kalır...

III. BÖLÜM

KISKANÇLIĞIN SORUNLARI VE YÖNELİMLERİ: SEMPTOM, YAZI, TOPLUM

Psiko-cinsel örgütlenmenin odağını oluşturan Ödipal an, kıskançlığın işleyişi üzerinde büyük bir etkiye sahiptir ve bir bakıma onun tam biçimini almasına; daha doğrusu geri dönüşü mümkün kılan bir biçimde yerleşmesine yol açar. Bundan sonra kişi, başkasıyla kurduğu her ilişkide, kıskançlığın ilk kez ortaya çıktığı bağlama geri dönebilir. Bu nedenle, kayda değer her kıskançlık, bu ilk bağlamın yeniden gündeme gelmesi anlamına gelir; en azından Ödipal yapı gerçekten oluşmuşsa.

Kıskançlık, nevroz, psikoz ve sapkınlık hakkında ne söyler? Bunların hangi yönlerini açığa çıkarır? Genellikle "kıskançlık" diye adlandırılan şey, bilinçdışı yapıya göre farklı biçimler alır. Bu anlamda kıskançlık, bir *semptom* olarak, farklı ruhsal yapılarda farklı şekillerde ortaya çıkar. "Kastrasyon politikası"na; yani sınır, eksiklik ve yasakla kurulan yapısal

düzene bağlı olarak, her yapıda farklı bir biçim alır ve her bir yapının kendine özgü keskin noktalarını açığa çıkarır. Bu bakış açısı, kıskançlığı basitçe bir "hastalık" olarak ele alan anlayışı terk eder. Nitekim kıskançlığın bu psikopatolojisi, psikiyatrinin "patolojik kıskançlık" kavramını aşar ve bilinçdışı yapının nasıl kurulduğunu sorgular.

Kıskançlığın "bilinçdışı olgu" olarak açığa çıkarılması, bununla birlikte kıskançlığın hem edebi hem toplumsal düzeyde *yazıya dökülmesi*ni de beraberinde getirir. Zira kıskançlık, *yazmaya* da *eyleme geçmeye* de sevk eder.

DERS VII

Kıskançlık Nevrozu ve Sapkın İşleyişi

Kıskançlığın, nevrozun "ayırt edici özelliklerinden biri" olmasına şaşırmamak gerekir. Çünkü nevroz, çocuklukta şekillenmiş bir bağlılıkla tanımlanır. Kıskanç duygulanım da izlerini çocuklukta bulur. Bu nedenle, tıpkı çocuk gibi, nevrotik kişi de açıkça kıskançtır.

"Küçük Ödipus", libidonun anneye yönelmesiyle birlikte,[1] kıskançlığın *sıkıntı verici* yönlerini de keşfeder. Bu süreçte yoluna öteki (baba figürü) çıkar. Bu nedenle nevrotik kıskançlık, Ödipal bağın başlıca sonucu olarak düşünülebilir. Bu da kıskançlığın ilk deneyimde aldığı izlerin, nevrotik semptomda kalıcı biçimde sürmesini ifade eder. Kıskançlık, "belirli cinsel nesnelere yönelmeyle" birlikte, erken çocuklukta ortaya çıkan ve cinsellikle bağlantılı psişik semptomlar arasında yer alır.[2] Bu da kıskançlığın, nevrotik yapıda süreklilik gösteren bir nitelik taşımasını açıklar. Nevrotik kişi kıskançlığı sürekli dışa vurur; "klasik" anlamıyla kıskanç kişi ise nevrozun izlerini taşır. Bunun nedenini anlamak için, öncelikle histerik ve obsesif yapıları ele almak gerekir.

Histerik özdeşleşmeyi açıklamak için verilen örnekte kıskançlığın da yer alması tesadüf değildir: "Bir yatılı okulda genç kızlardan biri, gizlice sevdiği kişiden onda kıskançlık uyandıran bir mektup aldığında ve buna histerik bir nöbetle karşılık verdiğinde, durumdan haberdar olan arkadaşlarından bazıları da psişik bulaşma yoluyla aynı nöbeti geçirir".[3]

Bu örnek, "paylaşılan duygunun ancak özdeşleşme yoluyla ortaya çıktığı" düşüncesini desteklemek amacıyla ileri sürülür; yani başkasının yaşadığı durumu kendine mal edebilme olanağını göstermek için. Ne var ki bu örnek –çoğu zaman olduğu gibi– "bizzat ele alınan olgunun kendisine" işaret eder.[4] Nitekim burada söz konusu olan, uzakta bulunan bir sevgiliden gelen bir mektubun alınmasıyla doğan kıskançlık duygusudur. Neden? Çünkü diğer yatılı okul öğrencileri de gizli bir aşk ilişkisine sahip olmayı isterler ve suçluluk duygusunun etkisi altında, bunun beraberinde getirdiği acıya da razı olurlar". Böylece kıskançlık ile suçluluk arasındaki temel bağ bir kez daha doğrulanmış olur. "Yatılı okulda delilik"! İşte bir grup genç kızın, içlerinden birinin yaşadığı kıskançlığın acılarını hissetmeye başlaması böyle olur... Bu kıskançlık, tek bir kişiye ait olmaktan çıkar, hem hepsinin hem de her birinin kıskançlığı

haline gelir... Bu durum ayrıca, kıskançlığın başkasına da geçebilen bir duygulanım olduğunu ve kıskançlık yaşamak için kişinin bizzat aldatılmış olmasının gerekmediğini gösterir. Çünkü burada duygu paylaşılır. Bu paylaşım, başkasının kurduğu fanteziye "dahil olma" yoluyla gerçekleşir. Başkası tarafından kurulmuş bu hayali çerçevenin içine girmek ve orada ona düşen yeri üstlenmek yeterlidir! Histerik özdeşleşme tam olarak bu biçimde işler...

Histerik Kıskançlık: "Öteki Kadın"

Kıskançlığın histerik yapısını en iyi gösteren örnek, Freud'un "kasap karısının rüyası" olarak bilinen vakasında açığa çıkan hasta arzusudur. Bu rüyada kadının arzuladığı ünlü "havyar", basitçe elde edilmek istenen bir nesne değildir. Aksine, kadın bu nesne aracılığıyla tatmin olmamayı sürdürmek ister. Havyar burada, arzunun doğrudan karşılanmasını engelleyen bir aracı işlevi görür. Kadının arzusunu, kocasıyla doğrudan doyurabileceği bir haz olmaktan çıkarır, araya üçüncü bir öğe koyarak tatminsizlik halinin sürmesini sağlar. Oysa şunu hatırlatmak gerekir ki; bu kadın, kocası tarafından sevilen ve arzulanan, ilgi gören bir kadındır. Somut, elle tutulur hiçbir gerekçesi yokken yine de kıskançlık yaşar. Ne var ki, sevgi dolu ve ilgili olan bu kasap kocanın,

normalde dolgun kadınlardan hoşlanmasına rağmen eşinin zayıf yapılı arkadaşına yönelttiği hayranlık dolu bakış, rüyada havyar figürüyle ifade edilen bu arzu durumunu harekete geçirir. Nitekim Freud'un da belirttiği gibi, hasta burada histerik düşünme süreçlerinin kurallarına bütünüyle uygun davranır. Arkadaşına yönelik kıskançlığını (ki kendisi de bunun temelsiz olduğunun farkındadır), rüyada onun yerine geçerek ve onunla özdeşleşerek ifade eder ve bunu da bir semptom yaratarak yapar: reddedilmiş arzu (*reddedilmiş Wunsch*).[5] Bu kocanın bir sadakatsizlik niyeti yoktur: karısı onu bütünüyle tatmin etmektedir. Ancak yine de öteki kadında bulunan o "ne olduğu tam adlandırılamayan şey"e, o küçük "fazlalık"a yönelen bir bakışı vardır. İşte bakıştaki bu fark, baştan sona kurgulanmış bir kıskançlığı adeta yoğunlaştırır ve rüyanın ortaya çıkmasına yol açar.

Bu nedenle histerik yapıda kıskançlık, doğrudan rakibe yönelmekten çok, onun yerine geçme ve onunla özdeşleşme yoluyla işler. Rüyada "öteki kadın"ın nerede konumlandığı da bu yolla anlaşılır. Akşam yemeği için hazırlanacak yemekte elde bulunan tek yiyecek olan "somon", rüyada bu kadının temsil ettiği unsur haline gelir. Somonun bu konumlanması, fallik döneme özgü mantık içinde "bir şeye sahip olmak / sahip olmamak" ayrımının belirleyici olduğu bir çerçevede

anlam kazanır. Görünüşte bütün bu sahne koca etrafında kuruludur; ancak sınırda, koca asıl olarak iki kadın arasındaki ilişkinin konusu haline gelir. Başka bir deyişle, iki kadın arasındaki karşılaştırmanın ve rekabetin konusu olmaktan öteye geçmez. Bu kadında eksik olan şey, bir eksikliğin kendisidir. Hayat ve arzu bakımından ayrıcalıklı bir konumda bulunan bu kadın, daha yoksun görünen ama erkeğin bakışını üzerine çekmeyi başaran kadını kıskanır. Kadın, her şeye sahip görünen "zengin" konumundayken, kendisinde eksik olduğunu düşündüğü şeyi, "yoksul kadın" figürü üzerinden kıskanır; çünkü bu "yoksul kadın", fallik dönemde kurulan ve herkesin "tam" olduğu, kimsenin bir şeyden yoksun olmadığı varsayımına uymuyormuş gibi görünmesi sayesinde, erkeğin fantezisini güçlü biçimde üzerine çekmeye elverişlidir...[6]

"Kıskançlık İhtiyacı" ya da Kompulsif Aşk

Freud, obsesif nitelikli bir erkeğin nesne seçimini ele alırken, bu seçimin merkezinde kıskançlığın yer aldığını gösterir. Bu erkeklerin seçtikleri kadınlar, çoğu zaman başkasına bağlı, aşağılanmış ya da itibarı zedelenmiş, fakat aynı anda idealleştirilmiş bir konumdadır. Böylece kadın, erkek için kurtarılması gereken bir nesneye dönüşür. İşte kadın, bu koşullar altında ilgi çekici ve arzu edilir hale gelir. Bu noktada kıskançlık,

bu yapının merkezinde yer alır ve söz konusu duygu fiilen yaşanabildiği anda ortaya çıkar. Freud bu durumu, bilerek sert bir ifadeyle "fahişeye duyulan aşk" olarak adlandırır: "Bu tip erkeklerde kıskançlık yaşanması gereken bir duygudur; adeta bir ihtiyaçtır. *Ancak kıskançlık gerçekten mümkün olduğunda tutku doruğa ulaşır*; kadın ancak o zaman tam değerini kazanır ve erkekler, bu en yoğun duyguları yaşamalarına imkân veren hiçbir fırsatı kaçırmazlar" (*Vurgu bize aittir*).[7]

Başka bir deyişle, kıskançlık burada sıradan örneklerde olduğu gibi nesne seçimine eşlik eden bir duygu değildir; tersine, nesne seçimini zorunlu olarak belirleyen unsurdur. Dolayısıyla tercih edilen kadın, kıskançlığı harekete geçirebilen ve iki erkek arasında yer alan kadındır. Burada *Betätigung der Eifersucht* ifadesine dikkat etmek gerekir. Söz konusu olan, kıskançlığın yalnızca bir duygu olarak varlığı değil, kıskançlığın etkin biçimde yaşanmasıdır ve nesne seçimiyle eşzamanlı olarak belirir. Bu tuhaf, "kendine özgü" ama aslında oldukça yaygın âşık tipi, başkası tarafından çoktan sahiplenilmiş kadınlara yönelir; kıskançlık ise bu ilişkide "yoğun duyguları"mümkün kılan unsur, adeta tadı veren öğedir. Ancak bu, basit bir "baharat"tan fazlasıdır. Kadın, ancak kıskançlığı besleyebildiği ölçüde karşı konulmaz hale gelir.

Ancak burada ilginç bir ayrıntı ortaya çıkar. Kıskançlık, esas olarak sevilen kadının mevcut partnerine; yani gerçek rakibe, özellikle de kocaya yönelmez. Asıl hedef, sevilen kadının hayatına sonradan giren bir yabancıdır. Böylece, seçilen kadının zaten başka birine bağlı olması koşulu; yani ilişkinin baştan bir "üçüncü kişinin varlığı" üzerinden kurulmuş olması paradoksal biçimde bu ilk rakibi hedef olmaktan çıkarır. Kıskançlığın yarattığı öfkenin yöneldiği kişi, sonradan ortaya çıkan *yeni figür*dür. Burada kıskançlığın *yeniliğe tahammülsüz* yönüyle; yani sevilen kişinin hayatına "sonradan giren"e karşı duyulan içgüdüsel bir güvensizlikle karşılaşırız (Kardeşler arası ilişkiler bağlamı hatırlanabilir (bkz. yukarıda, *Haset Yüklü Hayal Düzleminden Arzu Nesnesine* ve devamı). Ancak mesele yalnızca yeni gelen kişi değildir; yenilik taşıdığı için, daha önce kurulmuş olan ilişki dengesini bozabilecek her durum aynı tepkiyi uyandırır. Burada amaç sevilen kişiyi yalnızca kendine ait kılmak değil; onun "mevcut partneriyle" birlikte zaten kabul edilmiş olan ilişkinin dengesini bozulmadan sürdürmektir.

Bu nedenle kıskançlığın asıl yöneldiği kişiler "sonradan gelenler"dir; "tutku uyandığında zaten

orada bulunanlar" değil.[8] Freud'un Viyana Psikanaliz Derneği'ndeki bir oturumda aktardığı ilginç bir klinik örnek, bu yabancı figürünün oynadığı rolü açıkça gösterir: Üç yaşındaki bir erkek çocuk, aslında babaya yönelmiş olması gereken kıskançlığı, eve gelen yabancı bir ziyaretçiye yöneltir. Oysa çocuk, annesine karşı yoğun bir sevgi içindedir. Böyle bir ziyaret, bu ilişkilerde doğrudan tetikleyici bir rol oynayabilir.[9] Yakından bakıldığında, çocuk bu durumda asıl rakibi olan babayı dolaylı biçimde korumuş olur; çünkü kıskançlığını ona yöneltmek yerine başka birine yönlendirir. Kıskançlığın en açık biçimde hedef aldığı kişi, aile dışında kalan ve istenmeyen bir yabancı ziyaretçidir. Bu durum, ayrıca annenin sadakatiyle ilgili bir kuşkunun doğmasına da neden olur[10], anne, sanki ilk karşısına çıkana kapılabilecek, kolayca baştan çıkarılabilecek ve ardından terk edilebilecek biriymiş gibi düşünülür. Böylece anne, bu kurgu içinde hem elde tutulması hem de denetim altına alınması gereken bir figür halini alır... Bu durumda çocuk, eve giren yabancıya karşı evi denetleyen bir tutum benimser. Kendini, annenin çevresindeki ilişkilere karşı hassas bir yerde konumlandırır; yabancının aile içine dahil olmasına karşı mesafeli durur. Bunu yaparken, bir yandan babayla rekabet ilişkisi sürer, öte yandan babayı evin meşru konumunda tanıyan

bir tavır geliştirir. Küçük Ödipus kuşkusuz kıskançtır; ancak bu kıskançlık doğrudan babaya yönelmez. Duygu, baba yerine eve sonradan giren yabancıya doğru yer değiştirir. Bu durumda baba ile oğul, yabancıya karşı ortak bir hassasiyet içinde yan yana gelir. Çocuk, kıskançlığını bu biçimde yönlendirerek, ailenin bütünlüğünü koruyan bir konum edinmiş olur. Bu da onun babaya ve aileye bağlılığının kendine özgü bir ifadesidir...

Obsesif yapıdaki özne güçlü bir sahip olma ihtiyacı taşır. Freud'un *Habgier* ya da *Habsucht* diye adlandırdığı bu eğilim, yalnızca para ya da maddi şeylerle ilgili değildir; elde tutma, bırakmama ve kaybetmeye tahammül edememe biçiminde işler. Bu eğilim, çocuklukta "vermek-bırakmak-tutmak" etrafında kurulan ilişkinin yetişkinlikte de sürmesidir. Freud, Kurt Adam vakasında bunu açıkça gösterir: Çocuklukta anneye, ardından kız kardeşe yönelen kıskançlık, daha sonra para, borç, hesap ve sahip olma meseleleri üzerinden yaşamda kendini göstermeye başlar.[11] Ancak obsesif özne, yalnızca sahip olarak değil, sahip olmaktan vazgeçiyor gibi yaparak da haz almanın bir yolunu bulur. Görünüşte kendini geri çeker, verir ya da feragat eder; fakat bu dolaylı yolla, sahiplenme dürtüsünü başka bir biçimde tatmin etmeyi sürdürür. Kıskançlık burada tam

da bu noktada devreye girer: bir yanda anal dönemde köklenen, elde tutmaya yönelik güçlü sahiplenme eğilimi; öte yanda ise bu eğilimi örtbas eden, hatta ona ters düşüyormuş gibi görünen bir "cömertlik" tavrı. Kıskançlık, bu iki karşıt tutum arasında varlığını sürdürür.

Bu noktada kıskançlık duygusunun belirgin bir fobik boyut taşıdığı görülür. Hem kıskançlıkta hem de fobide, özne içinde taşıdığı ama doğrudan üstlenemediği bir gerilimi kendi iç dünyasında tutamaz; bu gerilim, dışarıdaki belirli bir kişi ya da duruma yöneltilerek yaşanır. Böylece özne, kendisine ait olan bu çatışmayı içeride düşünmek yerine, onu dışarıda, somut bir figür üzerinden deneyimler. Bu figür, korkulan, izlenen ya da kıskanılan biri haline gelir; gerilim, artık öznenin içinde değil, dış dünyadaki bu karşılaşmada yoğunlaşır. Lacan'ın fobik çocukta saptadığı şey tam da budur. Kıskançta da fobisi olan öznede de bastırılmış olan, kastrasyon karmaşasının bir figürü olarak, tekrardan ortaya çıkar ve özne bu figürle doğrudan karşı karşıya gelir. Bu nedenle, çocuğun belli bir anda baba figürüne yönelen güçlü bir beklenti geliştirmesi rastlantı değildir. Çocuk, sanki kendisine karşı öfke duyan, onu cezalandırabilecek bir baba ile karşılaşmayı ister gibidir. Lacan bu durumu, Kutsal Kitap'ta geçen *eifern* sözcüğüne

gönderme yaparak açıklar: Söz konusu olan, "kıskanç bir tanrının gazabına muhatap olma isteğidir; yani çocuğa sınır koyan, bedel ödeten bir baba figürüyle yüzleşme arzusu"dur.[12] Bu "kıskanç tanrı" figürünün simgesel anlamını ileride ayrıntılı olarak ele alacağız (bkz. aşağıda, *Kıskanç Tanrı*).

Obsesif Kıskançlık ya da İmkânsızı Arzulama

Bu bakış açısı, obsesif düzlemde kıskançlığın karmaşıklığını, özellikle de imkânsızlık boyutunu kavramayı mümkün kılar. Obsesif psişik hayatta kıskançlık, öznenin kendi arzusunu kendisine kökten yabancı olarak algılamasıyla ortaya çıkar. Bu nedenle özne, kendi arzusuna güvenemez. Daha sağlam olduğunu varsaydığı ötekinin arzusunu, kendi arzusuna yön verecek ve onu ayakta tutacak bir dayanak olarak kullanır.

Bu nedenle, Lacan'ın altını çizdiği üzere, bu arzu "imkânsızlık" koşuluna bağlıdır. Neredeyse denebilir ki obsesif özne, ölümde bir çözüm bulur. Lacan'ın Hamlet okumasında olduğu gibi: Ophélie, ancak öldüğünde –suda hareketsiz halde ya da mezarda uzanırken– sevilen nesne konumuna geçer. Bu noktada Hamlet'in arzusu, artık ölü kadına yönelmiş olarak ortaya çıkar. Bu yöneliş, onun mezarı başında erkek

kardeşi Laërte'in yasına tanıklık etmesiyle belirginleşir. Kıskançlık mezarlıkta tetiklenir. Çan sesi, öznenin kulağında hazla bağlantılı bir çağrı gibi yankılanır. Bu, arzu ile yasın birbirine bağlandığı noktadır. Lacan, Seminer'in bu belirleyici oturumunda Lagache'a[13] gönderme yaparak bu bağıntıyı kayda geçirir. Böylece kıskançlığı psikanalitik bir çözümleme hattı içinde ele aldığını gösterir. Ancak burada Lacan, Freud'un yaklaşımını daha ileri bir noktaya taşır. Yas ile kıskançlığı birlikte düşünür ve bunu "fallusun yası" kavramı üzerinden temellendirir.

Obsesif arzunun işleyişine kısaca değinmek gerekirse; özne, arzunun imkânsızlığıyla *karşılaşacağı* durumları özellikle seçer. Şunu iyi kavramak gerekir ki; arzu, herkes için belli bir ölçüde imkânsızdır; ancak obsesif özne, bu imkânsızlığı somut bir "işaret" üzerinden yaşayacağı koşulları yaratır.[14] Bu nedenle en önemli aşk karşılaşmalarını yas bağlamında kurgular. Obsesif öznenin aşk yaşamına dair klinik gözlemler bunu sıkça doğrular. Mezarlık, kıskançlık sahnesi için alışılmadık bir yerdir; ama obsesif arzu düzeninde sevilen nesne, ölü bir beden olarak düşünülür ve bu mekan da arzunun mantığıyla örtüşür...

Freud, kıskançlığın sevilen nesnenin ölü ya da canlı olmasıyla bağlantılı bu yönünü, arkeolog Norbert Hanold'un Gradiva'ya duyduğu aşkta fark etmiştir.

Hanold, Pompei'de yapılan kazılarda, "birbirine sarılmış halde gömülü bulunan genç bir âşık çiftin çıkarıldığını" öğrenir. Bu bilgiyi edindiği sırada, "düş görür gibi, Gradiva'nın da aynı yerde uzanarak uyuduğunu hayal eder". Bunun ardından Hanold'un zihninde şu düşünce belirir: "Gradiva'nın kendisinden başka ölümü paylaşacağı birini bulma ihtimali var mı?" Freud, bu varsayımdan hareketle, "belki de kıskançlıkla özdeşleştirebileceğimiz, insanı içten içe kemiren bir duygunun bu düşünceden doğduğunu" belirtir. [15] Lav altında birbirine sarılmış bu çifti gördüğünde (*Umarmung*), arkeoloğun gerçekten de tereddüt etmeden "kıskançlık sanrısı" diye adlandırılabilecek bir duygu durumuna girdiği görülür. Daha sonra bu ilk varsayımını değiştirir; bu düşünce artık onun "kıskançlığının merkezinde" yer alır.[16] Bu, kıskançlığın ölü-canlı bir nesneyi hedef alabileceğini gösterir; hatta en uç noktasına tam da burada ulaşır. "Ölümü aşan kıskançlık", sevilen kişi hayatta olmasa bile, öznenin onu zihninde canlı tutması ve onunla ilgili sahneler kurarak kıskançlığını sürdürmesi anlamına gelir!

Kıskançlığın Sapkın Niteliği

Kıskançlık, nevrozun özünde yer alan bir olgu olarak ele alındığında, nevrozun kendi içindeki sapkın niteliği görünür kılar. Kıskançlık, öteki üzerinde bir

üstünlük kurma isteğini ifade eder. Ancak bu istek, bastırma süreçleriyle bağlantılıdır ve suçluluk duygusunun belirlediği bir çerçeve içinde ortaya çıkar.

Sapkınlık olgularında, kıskançlığa yönelme, öteki üzerinde denetim kurma isteğiyle birlikte ortaya çıkar. Kıskançlığın devreye girmesi, ötekinin ilgisini ve arzusunu kendi üzerinde toplamaya yönelik bir çabadır. Genç homoseksüel kadın örneğinde[17], bu durumun nasıl başladığı açıkça görülür: Babadan beklenen ilginin karşılık bulmaması ve anne-babanın, ileri bir dönemde, yeni bir bebekle ilgilenmeye başlaması, onda güçlü bir kıskançlık duygusu uyandırır. Anne-babanın bebek etrafında yeniden yakınlaşması, genç kadında dışarıda bırakılmış olma hissini güçlendirir. Daha önce de bir yandan erkek kardeşlerle yaşanan rekabet, öte yandan çevresindeki bebeklere ve küçük çocuklara yönelik belirgin ilgi, bu kıskançlık duygusunun sonradan ortaya çıkmadığını düşündürmektedir. Bu yoksunlukla (*Versagung*) karşı karşıya kalan genç kadın, yönünü "Hanımefendi" figürüne çevirir. Kendisine verilmeyen, erişemediği nesnelerin yerine geçen bu figür, zamanla onun için vazgeçilmez bir aşk nesnesi haline gelir ve kıskançlıkla korunur. Bu kıskançlık açık bir saldırganlık biçimi almaz; tersine, sadakat, sahiplenme ve kendini adama üzerinden işler. Metinde "şövalyece"

ve "*courtois*" (saraylı) olarak adlandırılan ilişki tarzı, tam da bu sahiplenme biçimini ifade eder (Nitekim "kıskançlık" kavramının tarihsel olarak şövalyelik aşkı bağlamında ortaya çıkmış olması da bu nedenle hatırlatılır; bkz. yukarıda, *"Kıskançlık": Sözcük ve Olgu*). Daha önce babaya yönelmiş olan ve karşılık bulmayan arzu, burada başka bir nesneye yönelir. Söz konusu olan, cinsel bir istek değil; babası için ayrıcalıklı bir yere sahip olma isteğidir. Psikanalitik kurama göre, erken çocukluk döneminde kız çocuğu için babadan özel bir ilgi görme beklentisi, penis figürüyle ya da çocuk olma ihtimaliyle temsil edilir. Bu temsil artık seçilen aşk nesnesinde yoğunlaşır; genç kadın, tanınma ve değer görme beklentisini bu ilişki üzerinden sürdürür. "Cinsiyetler savaşı"[18] olarak adlandırılan olgu da kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkide, bu ayrıcalık ve tanınma meselesinin sürekli gündeme gelmesinden doğar ve ilişkilerde sert çatışmalara yol açar.

Fantezinin taşıdığı önem, en derininde yer alan mazoşistik yapı ("Bir Çocuk Dövülüyor") dikkate alındığında, kıskançlıkla ilişkili bu sapkın niteliğin, nevrotik düzeyde nasıl ortaya çıktığını açıkça gösterir (bkz. yukarıda, *Fantezinin İşleyişi*). Bu durum aynı zamanda, sapkın yapının neden kıskançlığı aşan bir çözüm sunduğunu da açıklar. Burada özne,

kıskançlıkta olduğu gibi ötekine yönelmek yerine, acı çekmeyi ve aşağı konumda olmayı hazla ilişkilendirir; böylece kıskançlığın dayandığı karşılaştırma ve rakip mantığı devre dışı kalır. "Dövülmüş", "aldatılmış", ama yine de "memnun" olan mazoşist, kendisini bilerek geri planda tuttuğu bu konum sayesinde hazla ilişkili bir düzen içinde kalır. Bu noktada artık bir ikili ilişki değil, üçlü bir yapı söz konusudur; mazoşist bu yapıda kıskançlık duyan taraf olmaktan çıkar ve kendisini, cezalandıran çiftin hazzına dahil olan bir konuma yerleştirir. Kendi açısından değerli olan bu konum, ona başkaları üzerinde dolaylı bir üstünlük ve narsistik bir tatmin imkânı sağlar.[19]

Aktarıma Özgü Kıskançlık

Son olarak, nevrozun en belirgin özelliklerinden biri olan kıskançlık, bu duygunun aktarım içinde yeniden devreye girmesini mümkün kılar. "Aktarım nevrozu"na[20] dönüşen nevroz, böylece başlangıçtaki kıskançlığı fiilen ortaya koyar. Nevrozun ayırt edici özelliği olan aktarıma yatkınlık, analitik durum içinde, bu ilk kıskançlığın yeniden ortaya çıkabilmesi anlamına gelir. Aktarımda tekrar edenin, nevrozun kökeninde yer alan ilk eğilimler, anılar ve fanteziler olduğu hatırlanmalıdır; bunlar, nevrozun temelini oluşturan "yaşanmışlıklar" ve psişik yönelimler bütünüdür. Bu ne-

denle kıskançlığın burada yer alması doğaldır; dahası kıskançlık bu bütünün temel dinamiğini, başka bir deyişle öznenin "mahrem yaşam öyküsünün çekirdeğini"[21] teşkil eder. "Aktarım aşkı"[22] doğası gereği bu kıskançlık boyutunu da bünyesinde barındırır.

Freud, aktarım durumunda analistin, hastaya bütün içsel çatışmaları yeniden yaşatmayı amaçlamaması gerektiğini belirtirken, kıskançlığın bunları en sık harekete geçiren unsurlardan biri olduğunu anımsatır: "Örneğin hastayı kıskandırmak ya da ona bir aşk hayal kırıklığı yaşatmak mümkündür".[23] Burada vurgulanmak istenen, "bu tür durumların belirli bir teknik amaçla ortaya çıkarılmadığı"dır. Tersine, bunlar "analizlerin çoğunda kendiliğinden görülür". Bu nedenle kıskançlık, aktarımda ortaya çıkan *en temel* duygulardan biri olarak ele alınır. Bu yaklaşım, kıskançlığın özellikle hedef alınmaması ya da bilinçli olarak öne çıkarılmaması gerektiğini de ima eder ve bu noktada "aktif analiz" kuramcılarının (Ferenczi) savunduğu görüşlerden ayrılır. Böylece, kıskançlığın nevrotik yapı içinde zaten var olan ve süreklilik gösteren bir duygu olduğu, aktarım sürecinde de kendiliğinden yeniden ortaya çıktığı anlaşılır! Kısacası kıskançlık, nevroz bağlamında, aktarımda kolayca görülen ve bu yönüyle özellikle dikkat çeken bir duygudur.

DERS VIII

Kıskanç Psikoz

Kıskançlığın sanrıya yol açabildiği bir gerçektir. Ancak burada amaç, "kıskançlık sanrısı"nı yalnızca bir tanım olarak ele almak değildir (bkz. yukarıda, *III. Ders: Sanrı Olarak Kıskançlık*). Asıl amaç, kıskançlığın psikozla birlikte nasıl ortaya çıktığını anlamaktır. Başka bir deyişle, kıskançlık ele alınırken, psikozun nasıl işlediğini ve kendini nasıl gösterdiğini açıklamak hedeflenir. Bu nedenle mesele, kıskançlığın tek başına "sanrısal" olup olmaması değildir. Asıl mesele, kıskançlık sanrısının, psikotik yapının açık biçimde görünür hale geldiği bir durum olarak değerlendirilmesidir.

Kıskançlık ve Paranoya

Kıskançlığın, sanrıya dönüşebilen yönü ile bir psikoz biçimi olan paranoya arasında nasıl bir ilişki kurulduğunu görmüş olduk. Lagache'ın da belirttiği gibi, kıskançlık "psişik yaşamın paranoyak biçimde örgütlenmesiyle özel bir yakınlık içindedir.[1] Bu ifade aslında oldukça hafif kalır. Bu nedenle, kıskanç kişi ile paranoyak özneyi birbirine yaklaştıran bu ilişkinin

niteliğini daha açık biçimde ortaya koymak gerekir.

Kıskanç kişi, kendisini sürekli olarak hedef alınmış gibi hisseder; buna karşılık paranoyak kişide, takip edildiğine dair sanrılı inançla birlikte, beklenmedik bir şekilde kıskançlık da ortaya çıkar.

Bir yandan, paranoyak biçimde ortaya çıkan kıskançlıkta, kişi kendi suçluluk duygusuyla bağını tamamen koparır. Oysa normal ya da nevrotik kıskançlıkta kişi, farkında olmasa bile, bir ölçüde kendini de sorgular; suçluluk duygusu sessizce de olsa varlığını sürdürür (bkz. yukarıda, *Suçluluk Olarak Kıskançlık*). Buna karşılık psikotik öznede suçluluk duygusu ortadan kalkar ve bunun yerini tamamen başkasını suçlama alır. Bu durumda ortaya çıkan yoğun suçluluk duygusu, aynı cinse yönelen isteğin kabul edilmemesi biçiminde işler; böylece dışa yansıtma devreye girer ve *Verwerfung* süreci gerçekleşir. Bu süreçte suçluluk, özne tarafından içinde bastırılmayıp tamamen başkasına yüklenir. Öte yandan, kişi kendisine karşı bir tehdit olduğunu düşünür ve bu tehditte suçlanan ya da hedef alınan kişi ise kendisiyle aynı cinsiyetten biridir. Bu nedenle dışarıdan bakıldığında karşı cinse yönelmiş gibi görünen kıskançlık, gerçekte aynı cinse yönelik hasedi gizleyen bir görünüm kazanır.

Alkolizm Bağlamında "Kıskançlık Sanrısı"

Psikiyatrinin en başından beri alkolizm ile kıskançlık sanrısı arasında bir bağlantı olduğunu saptamış olması (bkz. yukarıda, *Patolojik Kıskançlıktan Kıskançlık Semptomuna*), bu iki olgunun birinin diğerine neden olduğu anlamına gelmez. Söz konusu olan, nedensel bir açıklama değil, birlikte görülen bir ilişkiyi anlamlandırma çabasıdır. Nitekim Freud'un erken dönem psikopatoloji gözlemlerinde, alkol bağımlılığı ile paranoyak psikoz arasında böyle bir bağlantıya kısaca değinilir: "Alkolik kişi, iktidarsızlığının içki içmesinden kaynaklandığını kabul etmez. İçkiyi tolere edebilir; fakat bu açıklamayı kabul edemez. Bu nedenle sorumluluğu kendinde değil, eşinde arar. Sonuçta kadını suçlar; buradan da kıskançlık sanrısı gelişir".(2) Bu benzetme, Schreber vakasına ilişkin metinde, "alkoliğin kıskançlık sanrısı" (*Eifersuchtswahn des Alkoholikers*) bağlamında yeniden ele alınır. Burada "alkolün, haz veren bir araç olarak, kişinin alışılmış dengelerini bozduğu ve normalde geri planda kalan bazı eğilimlerin daha belirgin hale gelmesine yol açtığı" hatırlatılır. Bu bağlamda işleyen mekanizma, kişinin farkında olmadığı aynı cinse yönelmiş bir eğilime karşı geliştirilen bir savunmadır. Freud bunu şu örnekle açıklar: "Bir

erkeğin bir kadın yüzünden hayal kırıklığı yaşamasının onu alkole yöneltmesi sık görülen bir durumdur. Bu genellikle, onun meyhaneye gitmesi ve evinde (*in seinem Heim*) bulamadığı duygusal yakınlığı, başka erkeklerle birlikteyken araması anlamına gelir".[3] Nitekim içki içilen ortamlarda, erkeklerin bir araya gelerek "kadınlardan" yakınmaları sık rastlanan bir durumdur.

Böylece alkolik kişi, aynı cinse yönelen bu eğilimi kabul etmek yerine kendini ondan korumaya çalışır ve suçu kadına yöneltir. Kadını, herkesle ilişki yaşamakla suçlar. Bu noktada, *alkol etkisi altındaki kıskançlığın*, erkek iktidarsızlığıyla suçlama davranışı arasında bir bağlantı olduğunu görmek gerekir. Bu durum, kadınlara şiddet uygulayan erkeklerde açık biçimde ortaya çıkar. Burada yine bir dışa yansıtma söz konusudur: öznenin yaşadığı yetersizlik, bu yolla saldırganlığa dönüşür.

Alkolizm ile psikoz arasındaki bu bağ, babalık meselesine ilişkin temel bir sorunu görünür kılar. Alkolik kişi için sorun, baba olma fikrinin ve soyunu sürdürme düşüncesinin kabul edilememesidir. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi, babayı temsil eden otoritenin özne için sağlam bir dayanak oluşturmaması ve aile içindeki düzenin bozulmasıdır. İkincisi ise, alkolik kişinin ruhsal olarak anneye

bağımlı bir konumda kalmasıdır; bu bağımlılık, yetişkinlikten çok çocukluk halini çağrıştırır. Alkolik kişi bu iki durum arasında kalır. Bir yandan anneden kopmakta zorlanır, öte yandan baba olma sorumluluğunu üstlenemez. Bu durum, aile içindeki rolleri de bozar. Bazı vakalarda, alkolik kişinin üstlenemediği babalık işlevi, aile içinde erkek kardeş tarafından üstlenilir; kardeş, kadın ve çocukla ilgili sorumlulukları üzerine alır. Malcolm Lowry'nin *Volkanın Altında*[4] adlı romanı, bu aile içi rol karışıklığını ve çıkmazı son derece çarpıcı biçimde anlatır.

Kadınlarda Kıskançlık Sanrısı: Ayırmadan Psikoza

Kıskançlığın erkeklerde ve kadınlarda farklı işlediği göz önünde bulundurulduğunda, kıskançlık sanrısının (*Eifersuchtswahn*) özellikle "kıskanç tür"de hangi aşamada ortaya çıktığı sorusu sorulur (bkz. yukarıda, *Kadın ya da Kıskanç Tür*). Bu soru *Psikanaliz Dersleri*'nin bir bölümünde psikiyatri ile psikanaliz arasındaki ayrımı görünür kılan bir örnek üzerinden tartışılır[5]

Söz konusu olan, 53 yaşında bir kadındır; subay olan damadı onu Freud'a muayeneye getirir. Büyük bir fabrikanın müdürüyle evli olan bu kadın, otuz yıl boyunca sorunsuz ve mutlu bir evlilik yaşamıştır.

Ta ki, kendisi için "inanılması" ve "anlaşılması" zor bir felaket patlak verene kadar. Kadın, isimsiz bir mektupla, örnek bir eş olarak gördüğü kocasının, kendi fabrikasında çalışan genç bir kadınla ilişki yaşadığını öğrenir. Bunun üzerine, doğal olarak, kocasına sert suçlamalar yöneltir; ancak koca bu iddiayı gülerek reddeder. Gerçekte, bu iftira niteliğindeki mektubun, söz konusu genç kadını kıskanan bir hizmetçi tarafından yazıldığı anlaşılır. Aynı sosyal sınıftan gelen bu hizmetçi, genç kadının elde ettiği başarıyı ve konumunu fazla ve haksız bulmaktadır. Asıl sorun şudur ki, bu noktadan sonra söz konusu hanım olayların gerçeği konusunda akıl yürüterek ikna olmuş olsa bile bu sözde rakibe yönelik kontrol edemediği kıskançlık tepkileri yaşamaya başlar; öyle ki, genç kadının adının anılmasına bile katlanamaz. Böylece, asılsız bir suçlama, zamanla kalıcı ve dirençli bir "kıskançlık sanrısı"na dönüşür. Freud, eşin aldatıldığına dair iddiaların, gerçek hayatta sıkça karşılaşılan bir durum olduğunu ve bu nedenle ilk duyulduğunda inandırıcı gelebileceğini özellikle belirtir. Ancak soru şudur: Neden özne bu iddianın doğru olmadığı ortaya çıkmasına rağmen aldatıldığı düşüncesinden vazgeçemez?

Bu durumu kavrayabilmek için, olayların geçtiği koşullara bakmak gerekir. Söz konusu kadın, kuşku

uyandıran bu hizmetçiyle zaman zaman konuşmakta; hizmetçi de çevredeki yasak ilişkilere dair dedikoduları aktarmaktan hoşlanmaktadır. Bu konuşmalardan birinde kadın, kendiliğinden şu cümleyi kurar: "Benim için olabilecek en korkunç şey, eşimin de bir ilişkisi olduğunu öğrenmek olurdu". Ertesi gün, sanki tesadüfmüşçesine, bu korkuyu doğrular gibi görünen iftira mektubu eline ulaşır. Bu mektubun kim tarafından yazıldığını anlamak için üstün bir sezgiye gerek yoktur. Ancak görüldüğü üzere, aldatıldığı düşüncesi, ortaya çıktıktan sonra yalnızca bir düşünce olarak kalmaz; kadının tutum ve tepkilerini de belirlemeye başlar. Sanki kadın, bu kuşkuyu başlatacak bir işaretin ortaya çıkmasını bekliyormuş gibidir. Bu noktadan sonra, aldatıldığı fikri benliğini ele geçirir ve sanrı düzeyinde işlemeye başlar.

Freud'un yaptığı inceleme, bu kadının dikkatsizliğiyle, bir bakıma, isimsiz mektubun yazılmasına kendisinin "zemin hazırlamış" olduğunu ortaya koyar. Ancak daha da önemlisi, Freud burada belirleyici bir unsur saptar: kusursuz, saygın bir kadın olarak görünen bu kadının, kendi damadına karşı bir çekim hissettiği anlaşılmaktadır. Nitekim onu Freud'la tanıştıran da bu damattır; sanki damat, kayınvalidesinin yaşadığı sorunda kendisinin de payı olabileceğini sezmiş gibidir. Ne var ki, "toplum

kurallarına uygun" bir kadın için, bu kadar kabul edilemez bir düşünceyi bilincinde kabul etmek mümkün değildir; çünkü benimsediği değerler, bu yöndeki arzusunu açıkça reddetmektedir. Böylece, kıskançlığın oluşumunda dışa yansıtma sürecinin nasıl işlediği bir kez daha doğrulanmış olur (bkz. yukarıda, *II. DERS: Dışa Yansıtma Kıskançlığı*). Kocasının kendisini aldattığı düşüncesi ne kadar acı verici olsa da bu kıskançlık, kadının kabul edemediği başka bir arzuya eşlik eden rahatsızlığı azaltan bir rol oynar. Başka bir deyişle, kıskançlık, damada yönelmiş bu yasak çekimin yarattığı sıkıntının yerine geçer. Freud'un ifadesiyle, "kocanın sadakatsiz olduğu fantezisi, onun yakıcı acısını dindiren serin bir pansuman gibiydi"; söz konusu acı, "yasak" olana yönelmiş bir isteğin doğurduğu suçluluk duygusudur. Bu nedenle kadın, tüm mantıksal gerekçelere rağmen bu düşünceden vazgeçmez. Kıskançlık sanrısı, psikiyatrinin öne sürdüğü gibi, kalıtsal bir yatkınlığın basit bir sonucu değildir; tersine, arzuyla doğrudan bağlantılı bir psişik oluşumdur.

Bu dikkat çekici vaka, reddedilen bir arzunun sanrıya dönüşmesinin kırılma anını gösterir. Buna karşılık, Ruth Mack Brunswick'in *Bir Kıskançlık Sanrısının Analizi*[6] başlıklı çalışması, on altı aylık evli, otuz yaşında bir kadında gelişen bir kıskançlık

sanrısını betimler. Bu kadın, kocasının, babasının ikinci eşi olan üvey annesiyle ilişki yaşadığından kuşkulanmaktadır. Dışarıdan bakıldığında heteroseksüel bir kıskançlık gibi görünen bu patlamanın arkasında ise, kız kardeşe yönelik bir bağ üzerinden anneyle kurulan ilişki yer alır. Bu nedenle söz konusu makale, Freud'un, anneyle kurulan bağın (*Mutterbindung*) "kadın olma" sürecindeki yapısal önemini ortaya koyduğu yazısında[7] başvurduğu önemli bir referans haline gelmiştir. Kadınlarda görülen kıskançlık sanrısı, bu anne bağının seçkin bir göstergesi olarak değerlendirilir. Kıskançlık sanrısının bu kadınlara özgü biçiminde, Ödipal dönem öncesine uzanan, kız kardeş-anne eksenindeki bağlanmanın kalıcılığı belirleyici bir rol oynar.

Kıskançlığın Davranışta Ortaya Çıkması

Kıskançlığın bu paranoyak diyalektiği sonunda eylem-semptoma yol açar.

Bunu paradoksal biçimde kanıtlayan iki örnek var: Marie-Félicité Lefebvre'in gelinine karşı duyduğu ve Marie Bonaparte[8] tarafından analiz edilen donuk kıskançlığı ile Jacques Lacan[9] tarafından sunulan Aimée vakasında, paranoyak biçimde yoğunlaşmış kıskançlığı üstüne çeken aktris Huguette Duflos'a karşı Aimée'nin eyleme geçişi (*passage à l'acte*).

İlk vakada ani bir kıskançlık patlaması görülmez. Bunun yerine, oğlunun yanında kendi yerini aldığını düşündüğü bu kadına karşı uzun süre zihnini meşgul eden bir değersizleştirilme duygusu söz konusudur. Kendi gözünde "yerini gasbeden" bu kadının hakkını elinden aldığı düşüncesi, sıradan bir araba gezisi sırasında aniden belirir. Marie-Félicité Lefebvre'in, sıradan bir araba gezisi sırasında gelini Antoinette Mulle'e doğru tabancayı ateşlemesi, bu kıskançlığın sözle ya da başka bir yolla ifade edilememesi nedeniyle doğrudan eylem biçimini almasıdır. Hipokondriyak kaygılarla* kuşatılmış olan bu kadın, ailesini kendi bedeni gibi algılar; oğlu André'nin seçtiği gelini Antoinette Mulle'ü ise bu bedene sonradan girmiş yabancı bir unsur olarak değerlendirir. Kadın, gelinine daha en baştan bir güvensizlik duyar; ancak bu tutum, gelinin hamile kalmasıyla birlikte açık bir düşmanlığa dönüşür. Bu noktadan sonra kıskançlık, parayla ilgili çok küçük hesaplara kayar; öyle ki, kendisi multimilyoner olmasına rağmen, gelinine "sosa bir yumurta fazla koyduğunu" söyleyerek hesap sorar! Bu türden soğukkanlı ve hesapçı kıskançlık, Marie Bonaparte'ın, kişinin uğradığını düşündüğü bir haksızlık etrafında şekillenen

* Hipokondriyak kaygılar, kişinin önemli bir hastalığı olmamasına rağmen hastalığa yakalanma konusunda hissettiği aşırı kaygılardır.

"hak iddiası sanrısı" olarak adlandırdığı duruma karşılık gelir. Yani burada mesele yalnızca kıskançlık değil, kendisine ait olduğunu düşündüğü bir yerin ve hakkın elinden alındığı düşüncesidir. Daha önemlisi, dindar bir anne olan bu kadın, bu tutumuyla çocuklukta yaşadığı bir dışlanma deneyimini yeniden gündeme getirmektedir. Büyük çocukken, önce bir erkek kardeşin doğmasıyla aile içindeki ayrıcalıklı konumunu kaybetmiş; ardından doğan kız kardeş ise bu kaybı onun gözünde daha da ağırlaştırmıştır. Freud'un aktardığı sahnede, "yaklaşık dört yaşındaki bu küçük kız için, yeni doğacak kız kardeş, erkek kardeşiyle birlikte oluşturduğunu düşündüğü aile düzenini bozan, dışarıdan gelmiş bir yabancı olarak algılanır". Bunun bir örneği, bir çocuk oyununda görülür. Bu oyun, Comtesse de Ségur'ün

Küçük Örnek Kızlar'ından esinlenmiş gibidir: civcivler puro kutularına konur, dua edilerek toprağa gömülür. Oyunda erkek kardeş hem suç ortağıdır hem de çoğu zaman oyunu başlatan ve yöneten kişidir; adeta bir tören yöneticisi gibi davranır. Psikanalitik açıdan bu sahne, "küçük kız kardeşin varlığından kurtulma isteği"ne işaret eder. Bu nedenle gelinin hamileliği, sıradan bir olay olarak kalmaz; çocuklukta yeni bir kardeşin gelişiyle yaşanan yer kaybını ve oyunda dışa vurulan bu eski tepkiyi

yeniden tetikleyen bir anlam kazanır. Başlangıçtaki bu "içgüdüsel düşmanlık", gelinin alışılmadık kilo alımının fark edilmesiyle yeniden ortaya çıkar. Marie Bonaparte, burada kıskançlığın fallik boyutunu açık biçimde ortaya koyar. Bu boyut, 26 Ağustos 1925'te tabancanın kullanılmasıyla, kıskançlığın eylem halinde dışavurumu olarak belirginleşir. Bonaparte bunu şöyle ifade eder: "Annenin kıskançlığı çok yoğun olmalıydı; çünkü bu kadın, Ödipus karmaşasının en yoğun döneminde ve henüz belirmekte olan kastrasyon kompleksinin etkisi altında, annenin yerine geçmek istemişti". Aileye katılan bu "yeni gelen", yani nefret edilen gelin karşısındaki kıskançlık, böylece "çocuklukta annenin iki hamileliği sırasında ortaya çıkan çok eski bir tepkinin yeniden ortaya çıkması" olarak anlaşılır. Burada açıkça ensest anlamı taşıyan bir durum vardır. Anne, oğluyla ilişki yaşayan kıskanç bir kadın konumuna yerleşir. Bu durum, onun rakibini boğazladığını ve suda boğarak öldürdüğünü gördüğü kabuslarla kendini gösterir; bu yüzden uykusuz kalır. Buna karşılık, eylemi gerçekleştirdikten sonra, hapiste derin ve kesintisiz bir uyku uyur. Anne, gelinin varlığını oğluyla kurduğu özel bağın, başka bir kadın tarafından elinden alınmış olması; adeta "çalınması" gibi algılar ve bu kaybı fallik dönemde yaşanan bir kayıp olarak

yaşar. Bu da mahrum bırakılma sanrısını tetikler. Aynı yapı, farklı kişilerle üçlü bir düzen içinde tekrar eder (anne/erkek kardeş/kız kardeş; anne/oğul/gelin). Bu noktada anne, yaptığı şeyi "görevini yerine getirmek" olarak görür; davranışını, ailenin yazılı olmayan kurallarından gelen bir zorunluluk gibi hisseder. Marie Bonaparte, bu durumu "Ödipal suç" olarak adlandırır ve özneyi psikotik bir yapı içinde ele alır. Vakayı yeniden yorumlayan Jacques Lacan ise, Bayan Lefebvre'in işlediği suçu, kendisinin yerine geçen, kendisine çok benzeyen bir figüre –aynadaki yansıması gibi işleyen bu ötekine– yöneltilmiş bir saldırı olarak değerlendirir. Bu nedenle Lacan, kıskançlık suçunu, "tutkulu kendini-yıkım" eksenine yerleştirir.

Lacan, "Aimée vakası"nı ele aldığında, bu sanrının içinde "paranoyak temalar"ın belirgin biçimde yer aldığını saptar. "Bu temalar, kıskançlık nedenli zarar görmeye ve haksızlığa uğramaya ilişkin düşünceler ve tipik sanrısal yorumlar olarak ifade edilir"[10]. Zararlı "öteki kadın" figürü, ilk olarak, Aimée'nin düşüğe yol açmakla suçladığı bir iş arkadaşı üzerinden ortaya çıkar. Aimée anne olduktan sonra ise hedef değişir; bu kez "kamuoyunun hayranlık duyduğu, ün kazanmış ve lüks içinde yaşayan bir kadın oyuncu" tehdit edici figür haline gelir.[11] Aimée'de

paranoyak tehdit temel yapıyı oluşturur ve özellikle çocuğa zarar verileceği korkusu etrafında biçimlenir. Buna karşılık kıskançlık düzeyinde, çocuğun güvenliğinden çok, kendi kadınlığının değersizleştirildiği ve elinden alındığı duygusudur. Lacan, kadın oyuncuya yönelik büyük saldırıdan önce, çiftin ilişkisinde "kıskançlığa dayalı yakınmalar"ın ortaya çıktığını özellikle belirtir. Bu yakınmalar, "ilişkideki uyumsuzluk ve gerilimin somutlaştığı bir biçim" olarak belirir. Tam da bu noktada Lacan, yeni çevirdiği Freud metnini hatırlatır: "Burada hâlâ Freud'un *dışa yansıtmalı kıskançlık* dediği tür söz konusudur".[12] Ancak bu kıskançlık türü, daha sonra kadın oyuncuya yönelerek açığa çıkacak sanrısal kıskançlığın ön aşamasını oluşturur. Buna ek olarak, Galler Prensi figürü etrafında gelişen erotomanyak bir bağlanma da dikkat çeker. Aimée, onu kendisi için koruyucu bir figür olarak konumlandırır. Görüldüğü gibi, bu tabloda paranoyak tehdit, kıskançlık, dışa yansıtma, erotomani ve eyleme yönelme, tek bir yapı içinde birbirini tamamlayan öğeler olarak bir araya gelir.

Eyleme geçme, kıskançlığın yansıtma yoluyla örgütlenmiş yapısı içinde, özne açısından bir karar anı olarak ortaya çıkar. Bu eylem, sanrı bağlamında anlam kazandığı için, özne onu "haklı bir savunma" olarak görür. Nevrotik özne genellikle durur,

düşünür, geri çekilir; buna karşılık sanrılı özne duraksamaz. Öznenin eyleme geçmesi, çevresinde olup bitenleri kendisine yönelik düşmanca anlamlar taşıyan "işaretler" olarak yorumlamasıyla bağlantılıdır. Bu işaretler biriktikçe, öznede artık eylemsiz kalınamayacağı duygusunu doğurur. Eylem, bu anlamda, özne için bir rahatlama (*Erleichterung*) getirir. Bu durum, eylemden sonra görülen belirgin bir yatışma ile fark edilir: Mme Lefebvre'de olduğu gibi Aimée'de de, eylemin ardından içsel bir sakinleşme ortaya çıkar. Eylemin sonuçları farklıdır; birinde ölümle sonuçlanan, diğerinde ise önemsiz sayılabilecek bir durum vardır. Ancak öznenin yaşadığı rahatlama hissi benzerdir. Burada, "öteki kadın"a yönelen histerik düşmanlıkla önemli bir fark ortaya çıkar (bkz. yukarıda, *Histerik Kıskançlık*). Histerik yapıda saldırganlık, sözler, imalar, suçlamalar ya da sahneler aracılığıyla dışa vurulabilir; psikotik yapıda ise bu tür dolaylı yollar çalışmaz. Fantezi, saldırganlığı dizginleyecek ya da onu söz ya da düşünce düzeyinde sınırlayacak bir alan sunamaz. Bu nedenle saldırganlık, söz ya da ima olarak kalmaz, doğrudan "düşmanının bedenine" yönelen bir davranış halini alır.

Bu durumda kıskançlık duygusu bastırılmış gibi görünebilir. Marie-Félicité Lefebvre'in oğlunun elinden alınmasına yönelik gelinine duyduğu

nefreti, açık ve görünür değildir; tek bir eylem anında yoğunlaşarak açığa çıkar. Bu durum, Sigmund Freud'un şu saptamasını doğrular: kıskançlık, kişinin açıkça fark ettiği duygular arasında yer almasa bile etkisini sürdürür; hatta fark edilmediği ölçüde daha acımasız biçimde işler.

Kıskançlığın Ötesi: Erotomani

Erotomanide, yani kişinin sevildiğinden kesin olarak emin olduğu bu yapıda (kadınlarda daha sık rastlanır) kıskançlık, bir semptom olarak yer alsa da etkili bir rol oynamaz. Kişi, sevildiğine dair bu kesinlik duygusu sayesinde, kıskançlığın kuşkuya dayalı biçimleriyle meşgul olmaz. Sevgi, erotoman için karşısındaki kişinin davranışlarına bağlı olarak sorgulanan bir duygu değildir; zaten var olduğu kabul edilir ve tartışmaya açılmaz.[13] Bu nedenle erotoman kişi, histerikte görülen "gündelik ve rekabetçi" kıskançlık biçimlerine yönelmez. Bu durum erotoman kadın için de geçerlidir. Sevildiğine inandığı kişi bir ilişki içinde olsa bile, onun hayatındaki kadın gerçek bir rakip olarak görülmez. Orada bulunması geçici sayılan, zamanı geldiğinde kendiliğinden geri çekilmesi beklenen biri olarak değerlendirilir. Bu kadın hiçbir önem atfedilen bir konumda olmadığı için ona karşı kıskançlık duyulması da söz konusu olmaz. Bu durum, genç histerikte

görülen fanteziyle açık bir karşıtlık içindedir. Genç histerik, bir eve ikincil bir rol üstlenerek girme, ardından da orada yasal olarak bulunan kadını yerinden etme düşüncesi etrafında bir fantezi kurar. Freud, Rebecca West vakasında, bu durumu Ödipal döneme özgü bir senaryo olarak açıkça ele alır.[14]

"Aşkta hayal kırıklığı" diye adlandırılan tepkisel evrede bile, erotoman kıskançlığa yönelmez. Bu evrede ortaya çıkan şey kıskançlık değil; bu üstün aşkın tanınmamasının yarattığı öfkedir. Bu öfke, bu aşkı kabul etmekten kaçınan, ilişkiyi üstlenmeyen aşığın davranışlarını ihanet ve korkaklık olarak yorumlamasıyla belirginleşir...

Erotomaninin *aksine* psikotik yapıda *kıskançlığın yöneltilebileceği belirli bir nesne* oluşmaz. Bu durum, aynı zamanda, kıskançlık mantığının ötesinde bir işleyişe işaret eder. Burada söz konusu olan şey, ayırt edilemeyen, hedefini netleştiremeyen bir haset durumudur. Bu haset, aşkta yaşanan hayal kırıklığına eşlik eden öfkede kendini gösterir. Fantezinin devreye girmediği bu durumda, doğrudan davranışlar ve tepkiler biçiminde ortaya çıkar ve "ölümüne sevilen" nesneye bağlanır. Bu nedenle, erotomanide görülen semptomların, anneyle kurulan ilk bağın bıraktığı izlerin, erkekle kurulan ilişkide yeniden etkili hale gelmesiyle ilişkili olduğunu düşünmek için yeterli neden vardır.

Freud'u takip eden Lacan, sıradan kıskançlık ile sanrılı kıskançlık arasındaki farkı özellikle vurgular ve bu farkın yapısal bir nitelik taşıdığını gösterir. Ona göre kıskançlık sanrısında belirleyici olan, öznenin kendisini ötekinin yerine koymasıdır. Bu özdeşleşme sırasında, öznenin ve ötekinin kadınlık-erkeklik konumları yer değiştirir. Lacan bunu şu sözlerle ifade eder: "Kıskançlık sanrısında en önde gelen unsur, ötekiyle kurulan özdeşleşmedir; bu özdeşleşmede cinsiyete ilişkin konumlar tersine çevrilir".[15] Başka bir deyişle, psikotik kıskançlıkta "özne, kendi duygularını doğrudan taşıyamaz. Öznenin eşiyle kurduğu bir özdeşleşme üzerinden, eş aracılığıyla ifade edilirler. Ancak bu duygular belirli bir erkeğe yönelmez. Klinik gözlemin de gösterdiği gibi, söz konusu olan tek bir rakip değil, sayısı belirsiz pek çok erkektir". Bu tabloyu özetlemek gerekirse; sanrılı kıskançlıkta, kıskanç erkeğin eşi, öznenin doğrudan yöneltemediği, homoerotik nitelik kazanmış duyguların "taşıyıcısı" haline gelir.

"Dışa yansıtma yoluyla kıskançlık", kişinin kendi niyetini ve duygusunu ötekine yüklemesine dayanır ve bu imgesel düzeyde işleyen bir mekanizmadır. Buna karşılık psikotik kıskançlık, bu tür bir

aktarımın sınırlarını aşar. Burada artık yalnızca "kötü niyeti ötekine yakıştırma" söz konusu değildir.[16] Psikotik kıskançlıkta, yaşanan duyguların ve arzuların "simgesel düzeyde" işlenmesini sağlayan düzen bozulmuştur. Bu nedenle özne, ortaya çıkan arzuyu düşünceye, yoruma ya da dolaylı bir anlatıma dönüştüremez. *Verwerfung* (menetmek) yoluyla devre dışı kalan homoseksüel arzu, başka bir biçime sokulmadan, olduğu haliyle gerçekliğin içinde ortaya çıkar. Bu durum, bir düşünce ya da imge olarak değil; algılar, yorumlar ve davranışlar üzerinde doğrudan etkili olan bir gerçeklik deneyimi şeklinde gerçekleşir.

Lacan, "kıskançlık sanrısı"nı yeniden ele alırken, "Onu seviyorum"dan "Beni değil, onu seviyor"a geçişte işleyen sürecin önemini vurgular. Ona göre, "kıskançlık sanrısı, öznenin her şeyi sınırsız biçimde yorumlamasının önüne geçmek için ortaya çıkar. Bu sanrı, arzunun nereye ve kime ait olduğu konusundaki belirsizliği ortadan kaldırır ve Öteki'nin arzusunu, somut bir ilişki içinde düşünmeye zorlar ve bir üçüncü kişi üzerinden anlaşılır hale getirir". Başka bir deyişle; "Kıskançlık sanrısının yapısı, öznenin kendi arzusunu Öteki'ye atfetmesine dayanır; bu arzu, imgesel düzeyde yalnızca taslak halinde beliren bir arzudur."[17] Bu arzu Öteki'ne yüklenir: "Beni

değil, eşimi seviyor; o benim rakibim". Kıskançlık, psikotik yapıda, tek başına ele alındığında sanrıya sürükleyebiliyorsa, bunun nedeni, "Öteki'nde bu arzuyu yerleştirmeye yönelik bir çaba" olarak metaforun kurulamamasıdır. Bu başarısızlık, daha önce anlattığımız biçimleriyle, gerçekte bir zorlama olarak ortaya çıkar.

Kıskançlık Deliliği: Paranoya ve Melankoli

Paranoya, kıskançlığın psikotik yapılarda en sık görülen biçimi gibi görünse de bu tutumun arka planında melankolik bir çekirdek bulunduğu unutulmamalıdır. Kıskanç kişi, sevdiği nesneyi kaybetmiş gibi yaşar; ancak bu nesne onun için tamamen yok olmuş değildir. Nesne, artık sahip olunan bir şey değildir, ama özne açısından hâlâ etkisini sürdürür. Bu nedenle, kaybedildiği varsayılan nesneyle bağlantılı acı zaman zaman kendini hissettirir. Bu durum, kıskançlığı, "narsistik nevroz" olarak tanımlanan melankoliyle ilişkilendirmeyi mümkün kılar.[18]

Burada ortaya çıkan psikopatolojik soru açıktır: Kıskançlık sanrısı, melankolik eksen ile paranoid eksenlerin kesişiminde yer alıyor gibidir. Kıskanç öznenin tuhaflığı tam da burada ortaya çıkar. Kişi, kendisine eziyet ettiğine inandığı nesne için yas tutar.

Ancak psikopatolojik incelemenin vardığı sonuç önemli bir ders ortaya koyar. Kıskanç kişi, *kadın* meselesi üzerinden aslında *baba* meselesiyle yüzleşmektedir. Bu durum, obsesif nevrozdan paranoyaya kadar uzanan farklı yapılarda doğrulanır. Kıskanç kişi *kadından* şüphe eder; çünkü onun için güven duygusunu ve düzeni sağlayan simgesel dayanak sağlam değildir. Öteki'ne karşı duyulan kuşku, kadından çok, öznenin dayandığı anlam çerçevesindeki bir boşluğu gösterir. Özne, bir kadınla ilişkisini adlandırmak ve ona hayatında kalıcı bir yer vermek istediği anda, bunun mümkün olmadığını fark edebilir. Psikotik an, bu boşluğun gizlenemediği andır. Kıskançlık deliliği, öznenin bu simgesel çıkmazla doğrudan karşı karşıya kaldığı ânı işaret eder.

DERS IX

Yazılı Kültürde Kıskançlık

Hiç kimse, benim kadar aldatıldığına inanmış olabilir mi?
Görüyorsunuz ki bu tür durumlarda en güçlü görünen kanıtlar bile
İnsanı yanlış bir inanca sürükleyebilir
Bu örneği belleğinize iyice kazıyın
Ve her şeyi gözlerinizle görseniz bile sakın kesin diye inanmayın.

Molière'in "Hayali Aldatılan Koca" adlı oyunu(1) bu tirat ile sona erer. Kıskançlık trajedisinin komik yüzünü temsil eden bu oyun, kıskançlığı, görünenle inanılan, "görmek"le "inanmak" arasındaki karışıklık içinde ele alır. İki çifti kıskançlık deliliğine sürükleyen yanlış anlama da bu durumdan doğar; oyunun sonunda gözlerin önündeki perdeler kalktığında her şey çözüme kavuşur. Kıskançlığın edebiyata güçlü bir biçimde ilham vermesi rastlantı değildir: Kıskançlık, insanı sarsan bir belirsizlik yaratır; görünenle inanılanın birbirine karıştığı bu belirsizlik sayesinde güçlü bir dramatik etki yaratır. Bu yönüyle kıskançlık iç dünyada yaşananların sahnede görünür hale geldiği etkili bir dramatik imkân sunar.

Böylece *kıskançlık, doğrudan ele alındığında*, kendi mantığını açığa çıkarır. Bir yandan, meta-psikolojik ve klinik düzeylerde yeniden kurulan diyalektiğin burada işlediği görülür. Öte yandan, kıskançlığın aşka saplanmış bir diken gibi, öznenin iç dünyasında ve sahnede nasıl yer aldığı belirginleşir. Bu figürler, kıskançlığın farklı biçimlerini ortaya koyar. Bu biçimlerin bilinçdışı yapı tarafından nasıl şekillendiği ise ayrıca ele alınacaktır.

Othello ya da Trajik Kıskançlık

Unutmamak gerekir ki *Othello* trajedisi[2], kıskanç "karakter"in dramatik yönünü en yoğun biçimde temsil eden eserlerden biri olarak, Mağripli generalin "kayınpederi"yle yaşadığı bir anlaşmazlıkla başlar. Kayınpeder, Othello'yu kızını elinden almakla suçlar. Othello, Desdemona'yla nikahlıdır; evlilik yasa önünde geçerlidir, ancak henüz fiilen tamamlanmamıştır. Üstelik bu birliktelik, baba tarafından da kabul görmemektedir. Bu nedenle Othello, hukuken "sahip" olsa da koca olarak konumu simgesel açıdan henüz sağlamlaşmış değildir. Iago, Othello'daki bu zayıf noktayı sezgisel olarak fark eder ve onu ustalıkla kullanır. Bunu yaparken, manipülasyon konusunda son derece becerikli bir karakter olarak hareket eder. Kurduğu düzenekte, bazı

kişileri bilinçli biçimde devreye sokarak Othello'nun gözünde yanıltıcı bir görüntü yaratır. Cassio (haince bir biçimde rakip olarak kurgulanacak kişi) Othello tarafından bir hatası nedeniyle görevden alındıktan sonra Iago'nun yönlendirmesiyle Desdemona'ya yaklaştırılır. Bundan sonra Iago'nun yapması gereken tek şey, Othello'nun içindeki kuşkuyu beslemek ve görünür kılmaktır. Böylece Othello, kafasındaki şüpheyi büyütür ve sonunda gördüklerinden çok kendi kuşkularına inanır.

Iago'nun şeytani ustalığı, kuşkuyu ortaya atmadan, onu bastırıyormuş gibi yaparken aslında güçlendirmesinde yatar. Ancak şunu gözden kaçırmamak gerekir ki; bu ancak Othello'nun içinde kıskançlığı besleyen ve kolayca alevlenebilecek bir zemin bulunduğu için mümkündür. Meşruiyetle ilgili simgesel boşlukta yer alan bu yanıyla Othello, kuşkusunu somutlaştıracak bir Iago'nun ortaya çıkmasını adeta beklemektedir. Bu Iago, karşısındaki kişiyi nasıl "yönlendireceğini" iyi bilen biridir. Kuşkuyu, kişiyi sakinleştiriyormuş gibi yaparak büyütmenin yolunu bilir. Kıskançlığın, çoğu zaman küçük işaretlerle beslendiğinin farkındadır. Bu yüzden belirleyici işaret olarak mendili kullanır. Mendil, yalnızca gündelik bir eşya değil, aynı zamanda kadınsı bir anlam taşıyan özel bir nesnedir. Iago, bu mendili

Desdemona'ya verir; ardından bir başkası aracılığıyla mendilin ortadan kaybolmasını sağlar. Böylece Desdemona zor durumda kalır. Bu kadarı, mendilin Cassio'ya verilmiş gizli bir armağan olduğu kuşkusunu uyandırmaya yeter. Üçüncü perdede kurulan ilk bağ burada ortaya çıkar. Bu noktadan sonra Othello'nun zihni kıskançlık düşüncesiyle "bütünüyle meşgul" olur.

Iago, Othello'nun kuşkusunun kesinliğe dönüşmesi için ortada bir itiraf varmış gibi bir durumun oluşması gerektiğini bilir. Bunu gerçek bir itirafla değil, bilinçli bir yanlış anlama yaratarak sağlar. Cassio'nun, alt sınıftan bir kadın olan sevgilisi Bianca'yla konuştuğu bir anda, Othello bu konuşmayı uzaktan duyar. Iago, Othello'ya Cassio'nun aslında Desdemona'dan söz ettiğini düşündürür. Zihni zaten bulanmış olan Othello, duyduklarını karısıyla ilişkilendirir. Üstelik Othello'nun Desdemona'ya verdiği mendilin, Cassio tarafından Bianca'ya verilmiş olması, Othello'nun gözünde bu kuşkuyu kesin bir kanıta dönüştürür. Gerçekten de bir âşık çift, başka bir âşık çifte son derece benzer; bu yüzden yanlış anlama, bu ayna etkisinden kaçınılmaz olarak doğar. Molière, *Hayali Aldatılan Koca*'da bu benzerlikten doğan karışıklığı komik biçimde kullanır. Sganarelle ile karısı, Clélie ile Lélie sürekli birbirine karışır.

Burada da benzer bir mekanizma işler; yalnızca isimler değişir. Ayna etkisi sayesinde "Desdemona", "Bianca"nın yerini alır. Iago, Othello'yu tam da bu aynalama etkisinin içine çekerek tuzağa düşürür; çünkü kıskançlık, *yapısı gereği bir yanlış anlama* üzerine kuruludur.

Bu noktada artık kuşku kesinliğe dönüşmüştür; bu kesinlik ölümle sonuçlanacaktır. Desdemona, inancı artık sarsılmaz hale gelmiş olan celladının karşısında, onu durdurabilecek hiçbir söz bulamaz. Kurban edilen bir kuzu gibi boyun eğmesi, kaderinin bilincinde olmasındandır. Birliğin gerçekleşmesi gereken yatakta artık suçun somut kanıtı haline gelen Desdemona, boğularak öldürülecektir. Kıskançlığın hem güzel hem de ürpertici bir imgesidir bu. Evlilik yatağı, bir cinayetin işlendiği yere dönüşür. Gerçeklerle yüzleşip kendine gelen kıskanç Othello, karısının bedenine sarılamadığı o yerde, onun yanı başında intihar eder. Önce onun bir rakip tarafından elinden alındığını sanmış, sonunda ise ölümüyle birlikte gerçekten her şeyini yitirmiştir. Böylece kadının yazgısını paylaşır; bu da kıskanç öznenin, "yaşamda ve ölümde" ölü nesneyle kurduğu özdeşimi doğrular.

Bir tiyatro eseri olan Fernand Crommelynck'in tiyatro oyunundan[3] alınmış olması nedeniyle bu örnek kurmacadır; ancak yine de klinik açıdan son derece anlamlı bir kıskançlık paradigması sunar. Bir bakıma, Shakespeare trajedisinin, bir taşra güldürüsü biçiminde yeniden yazımıdır. Başlangıçta bir komedi çerçevesinde başlayan oyunda, dünya giderek delice bir kıskançlıkla birlikte karanlık ve rahatsız edici bir hale dönüşür. "Cocu" (aldatılan koca) sözcüğü, XVI. yüzyıldan beri kullanılan halk diline ait bir terimdir ve "coucou" (guguk kuşu) sözcüğüyle ilişkilendirilir. Bu ilişki, guguk kuşunun başkasının yuvasına yumurta bırakması ve dişi guguk kuşunun eş değiştirmesiyle ilgili yaygın inanışlara gönderme yapar. Böylece sözcük, aldatılmış kocayı ima eden simgesel bir anlam kazanır. Böylece anlatı, trajediden komik oyuna kayar; ancak bu geçiş, trajik olanın geri gelişini daha da belirgin kılar. Çünkü burada aldatılan koca, başına gelen talihsizliği yalnızca yaşamaz; onu adım adım kendisi hazırlar. Klinik açıdan dikkat çekici olan da budur. Küçük bir köyde aşk mektupları yazan Bruno, başlangıçta kıskanç bir kişi olarak görünmez. Henüz evlendiği adı gibi onun "yıldızı" olan Stella bakiredir ve Bruno'ya karşı tam bir sevgi,

bağlılık ve itaat duygusuyla yanıp tutuşmaktadır. Her şey yolunda görünmektedir ve Jeannot ile Jeannette'in* mutlu bir aşk yaşaması beklenir... Ta ki Jeannot'nun, çok sevilen Jeannette'e karşı sergilediği tuhaf davranış ortaya çıkana kadar. Aşklarını taçlandırması gereken eylemin zevklerine yönelmek yerine, Jeannot aşkını yüksek sesle haykırarak çevredeki kırları dolaşmaya koyulur... Böylece evliliği tamamlaması gereken eylem amacından sapar; gerdek gecesi anlamını yitirir. Görünen o ki bu karakter için aşk üzerine *yazma*kla aşkı *yaşamak* iki ayrı şeydir.

İkinci semptom, sevilen nesnenin başkalarının önünde abartılı biçimde övülmesiyle ortaya çıkan tuhaf bir davranıştır; buna "kandaulizm" adı verilir. Başka bir deyişle, sanki bu kişi, aşırı övgülerle erkeklerin dikkatini "kendi" karısına çekmeye çalışıyormuş gibidir. Bu tutum, sahip olduğu şeyi gizleyen ve koruyan klasik kıskançlık tavrıyla bütünüyle zıttır. Aynı davranış, daha da muğlak bir biçimde, "kardeş" olarak anılan kuzen Pétrus'un önünde de tekrarlanır. Pétrus, bu aşırı ve tuhaf sevgi gösterileri karşısında rahatsızlık duyar; çünkü bu garip âşık, sevdiği kadını anlatırken ölçüyü kaçırır ve onun bedenine ilişkin ayrıntıları giderek daha ileri taşıyarak dile getirir.

* Fransız halk edebiyatı ve şarkılarında masum, ideal aşık çifti simgeleyen kalıplaşmış (arketip) isimler.

Derken üçüncü semptom ortaya çıkar: Sevilen kadına yönelen ısrarlı bir baskı. Bu taşralı Desdemona, sadakatsizliğe dair en küçük bir eğilim bile göstermeyen, "gökyüzü kadar berrak" bir bağlılık içindedir. Ne var ki bu tuhaf âşık, onda olmayan bir leke görür ve zihninde kurduğu bu saflık yitimi, onu deliliğe sürükler. Bu aşamada kıskançlık tümüyle kontrolden çıkar. Adam, sadakati kusursuz olan bu genç kızı –onu "kendi" karısı olarak kabullenmekte zaten zorlanırken– hayali bir suçu itiraf ettirmek amacıyla, durmaksızın ahlaki bir baskıya maruz bırakır.

Ancak kadın o kadar masumdur ki, ondan bir itiraf alamaz. Bunun üzerine, her kıskançta görülen o tuhaf ve neredeyse saçma isteği dile getirir: "Bana yaptığın yasak bir şeyi söyle". Burada aslında zaman kazanmaya çalıştığı görülür. Yasak olanı kendisi söylemek yerine, karşısındakinden bunu itiraf etmesini ister. Bu isteğin ardında yatan çaresizlik giderek belirginleşir. Kuşkunun yarattığı işkenceden kurtulmak için, talihsiz kadından sadakatsizlik yapmasını talep eder. Sanki "Seni kirlenmiş görmek istiyorum" demektedir. Bir zamanlar en çok korkulan aldatılma, artık dilenilen, hatta dayatılan bir şeye dönüşür. Aynı zamanda "kardeş"le kurduğu ilişkiye de dikkat etmek gerekir. Sevdiği kadını ona sunar; göğsünü açtırarak bakışları üzerine çeker ve arzu uyandırır.

Böylece, başlangıçta idealize ettiği bu kadın artık gözünde kirlenmiştir. Sevdiği kadına yönelen "kardeş"in bakışı, onun kendi kıskançlığını ve acısını besler. Kapının önünde, "kardeş"le yaşanan birlikteliğe tanıklık ederken, kıskançlığını en uç noktaya kadar sürdürmenin "acısı"nı yaşar. Aldatılmayı yalnızca hayal etmekle kalmaz; onu bizzat kendi eliyle gerçekleştirir.

Bu trajedinin ardında ne vardır? Bu "görkemli" kıskanç için kadın, ne bütünüyle sahip olunabilir ne de bütünüyle erişilebilir bir varlıktır. Onun hazzı tükenmez, doyuma ulaşmaz gibidir. Bu durum, Yunan tarihçisi Herodot'un [4] aktardığı Lidya Kralı Kandaules'in tuhaf öyküsünü hatırlatır. Kandaules de son derece güzel bir kadına, bir kraliçeye sahiptir (tıpkı Stella'nın, köyde yaşayan mektup yazarı kocası için kendi dünyasında bir kraliçe olması gibi). Kraliçesinin güzelliği o denli eşsizdir ki, Kandaules, en azından bir başka erkeğin de onu görmesi gerektiği yönünde tuhaf bir düşünceye kapılır. Bu düşünce, mahremiyetin açık bir ihlaline yol açar. Kandaules, Gygès'i bu duruma zorlar; ancak sonunda iktidarı ele geçiren Gygès olur. Kraliçe, bu oyunda bir nesneye indirgendiğini fark ettiğinde, Kandaules'i cezalandırır. Böylece delirmiş kral hem tahtını hem de hayatını kaybeder. Anlatının verdiği ders açıktır:

Kraliçesini koruyamayan ve onunla kurduğu bağı *mahrem* alanda sürdüremeyen biri kral olamaz; bunun bedelini de en ağır biçimde öder!

Bruno, manik bir eğilime işaret eden abartılı bir söylemin içine girer[5] ve karanlık bir yıldız gibi parladığını düşündüğü kadına "Şafak Vaktindeki Kuzey Işığı Ruhunun Hanımefendisi" adını verir. Ancak çekici ve ışık saçan bu beden, aynı zamanda mutlak bir kapalılık taşır; dokunulmaz bir 'Şey' olarak kalır. Dil, övgüde ne kadar ileri giderse gitsin, bu kapalılığı aşamaz. Aksine, bu bitmeyen yüceltme, "kadını sürekli öne çıkaran, onu zorlayıcı bir harekete sürükleyen" bir işleyiş doğurur. Bruno'nun mektup yazma becerisi de bu noktada yetersiz kalır. İşte bu yüzden, onu herkes için görünür kılmaya karar verir.

Bu durum, "içindeki azaba" karşı bilinçdışının bulduğu, ürkütücü bir çıkış yoludur. Kıskanç öznenin dile getiremediği, hatta kendisine bile itiraf edemediği skandal boyut tam da burada ortaya çıkar. En değer verdiği kişiyi, kendi eliyle başkalarına sunar. Henüz aldatılmamışken bile en kötüsünü düşünmektedir. Buna karşılık, artık en kötüyü gözleriyle gördüğü halde, inkar ederek tepki verir; ona göre ortada olan biten hiçbir şey yoktur (Bu da kıskanç öznenin gerçeklikle kurduğu sorunlu ilişkinin bir kez daha doğrulanması anlamına gelir; bkz. yukarıda, *Yorumlayıcı Sanrı*).

Yazarın, satır aralarında, kıskanç nevrotiklere de seslendiği ve onlara soğuk terler döktürecek türden olan bu inanılmaz sanrısal sahnenin anlamı son sahnede açıkça ortaya çıkar. Bu sahnede, bu tuhaf koca, artık başkaları ile ulaşılabilir hale gelmiş olan "kendi" karısına geri döner. Ancak bunu koca olarak değil, gizlenerek, kılık değiştirerek, onun seçeceği "bir erkek" olmak için yapar. Böylece koca, koca olmaktan çıkarak kimliğini gizleyen bir erkek gibi davranmaya başlar. Dikkat çekici olan şudur ki, bu sahne kız çocuğunun Ödipal fantezisinin işleyişini neredeyse bire bir ortaya koyar: Baba figürünün ardında gizlenen bir adayın belirip, diğer adaylar arasından seçilen kişi haline gelmesi. Alfred de Musset'nin *À quoi rêvent les jeunes filles* (Genç Kızlar Neyin Hayalini Kuruyorlar) adlı komedisi[6] bu yapıyı açık biçimde sahneye taşır. Ne var ki, kıskanç deli tam da gerginliğinin yatıştığını hissettiği ve rahatladığı anda terk edilir; çünkü bu noktada, kadında gerçek bir korku yaratmayı başarmıştır. Kimliğini gizleyen, davranışlarıyla sınırları aşan bu adam, artık onun açısından tanınabilir bir özne olmaktan çıkar. Hiçbir zaman "kendi karısı" olmadığını hissettiği bu kadın, karşısındaki kişinin kim olduğunu ayırt edemez hale gelir; bu yüzden de ondan kesin ve geri dönüşü olmayan bir biçimde uzaklaşır. Başından

beri ortada olan, düşüncesizce davranan, yalnızca cinselliğiyle öne çıkan bir "çoban", giderek karmaşık ve huzursuz hale gelen bu kocaya tercih edilir. Koca ise kuşkularının yeniden ortaya çıktığını kendi ikizi Estrugo'ya anlatır. Bu durum, kadının onu kendi sanrısının içinde bırakmakla ne kadar doğru bir karar verdiğini gösterir. Bruno, bu süreci sonuna kadar zorlamıştır; ama sonunda yalnız kalır ve yaşlanır... Yanında yalnızca kendi ikizi vardır.

Muhteşem Aldatılan Koca, bir bakıma *Othello* trajedisinin güldürü formunda yeniden kurulmuş bir versiyonudur. Ancak bu güldürü, rahatlatıcı değil, tersine rahatsız edici ve tekinsiz bir nitelik taşır. İzleyicide yankı uyandırmasının nedeni de budur. Kıskançlığın nevrotik fantezilerini sahneye taşır. Bu yönüyle yapıt, nevrotik bir düzleme yaslanır; fakat tam da burada, psikotik bir gerçekliğe temas eder. Ne var ki, ulaştığı uç nokta, Shakespeare'in başyapıtındaki durumu bir bakıma aşar. Çünkü Othello, kıskançlığın dışsal bir etkenden kaynaklandığı izlenimini verebilir (bu etkenin adı Iago'dur). Oysa burada açıkça görüldüğü şekilde, kıskançlık, dışarıdan hiçbir kışkırtmaya ihtiyaç duymayan, kendi kendini besleyen bir tür hastalıktır. Crommelynck'in de söylediği gibi, "hiçbir dış mayaya gerek duymadan, kendinden beslenir".[1] Bu durumda kıskançlık,

kendine başka bir gerekçe bulamaz; özneyi kendi kendine konuşup durduğu bir iç döngünün içine hapseder. Okuru da içine alan bu durum, anlatının bütünü boyunca süren bir dilin içine hapsolma hali olarak kendini gösterir. Alain Robbe-Grillet'nin *Kıskançlık* (1957) adlı romanında da benzer bir deneyimle karşılaşılır. Bu noktada, kastrasyonun ağırlığının öznenin üzerinde belirginleştiği hissedilir. "Aşk, ne biçim bir oyun!" diye seslenir kaosun ortasında; çünkü anlatılan şey, baştan sona, kastrasyonun "karanlık yüzü"nü açığa vuran bu çarpıcı hikayeden ibarettir.

Benzer bir kıskançlık sanrısı örneği, Albert Cohen'in *Efendinin Güzeli*[7] adlı romanında görülür. Solal, sevdiği kadın Ariane'ın geçmişte yaşadığı bir ilişkiyi öğrendiği anda, kıskançlık sanrısına kapılır. Kıskançlık bu noktada denetimden çıkar ve ilişkiyi sürdürülemez hale getirir. Bu sahne, aşkın içinde yer alan ve uygun bir anda ortaya çıkan sanrısal ve yıkıcı yönü açıkça gösterir. Bu da Cohen'de aşk bağının anne figürüne yönelik idealize edilmiş bağ ile kadına duyulan sert ve çelişkili çekim arasında sıkışmış şekilde, belirli bir nevrotik işleyişe göre kurulduğunu ortaya koyar.

Roman kahramanının Fransız vatandaşlığı başvurusunun sert bir şekilde reddedildiği anın, öznenin hayatı açısından kritik bir eşik oluşturması

rastlantı değildir. Bu reddedilme, onun için aynı zamanda "tanınmama" ve "değersizleştirilme" anlamına gelir; bu da sanrılarının ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Bu noktada kahraman, sevdiği kadının başkasıyla haz yaşadığı düşüncesine kapılır. Kadının bu hazzını, zihninde, başka bir erkeğin varlığıyla açıklar; üstelik bu erkek hem baba figürünü hem de rakip bir aşığı "bir araya getiren" hayali bir baba-âşık olarak kurgulanır! Daha önce kendisine yol gösteren, adeta tutunduğu dal olan "Ariane", gitgide ona yabancılaşır; artık onu yönlendiren değil, yolunu kaybettiren biri haline gelir. Kendisini önceleri Don Juan olarak konumlandıran özne ise, kıskançlık sanrısının etkisiyle "Muhteşem Aldatılan Koca"ya dönüşür... Dönüşüm, sonunda, daha önce yücelttiği aşk nesnesini aşağılamasına ve ona eziyet etmesine yol açar. Çift, her şeyden vazgeçerek birlikte kaçmaya karar verir; ancak bu kaçış onları kurtarmaz ve ölümle sonuçlanır.

Albertine ya da Kıskançlık Sanatı

Kıskançlığın sanrılı ve aşırı biçimini bu noktada geride bırakıp, onun nevrotik biçimine dönebiliriz. Bu biçim de kendi içinde "çılgın" sayılabilecek özellikler taşır. Bu duruma iyi bir örnek, *Kayıp Zamanın İzinde*'nin yazarının Albertine'e duyduğu kiskançlıktır.

Özellikle *Albertine Kayıp*'ta[8] görülen bu kıskançlık, sanrılı boyutlara ulaşmaz; ancak kıskançlığın nevrotik düzlemdeki mazoşist yönünü son derece açık bir biçimde ortaya koyar. Italo Svevo, *Yaşlılık* (1897) adlı romanında, Emilio Brentani'nin genç ve çekici Angiolina'ya yönelik kıskançlığının nasıl ortaya çıktığını incelikle betimler. Marcel Proust ise kıskançlığı, kendisinin de adlandırdığı gibi, "kronik bir hastalık" olarak ele alır ve bu hastalığın "yeni bedenlerde yeniden ortaya çıktığını" gösterir[9]: "Albertine'e en ufak bir aşk duygusu beslemediğim halde, ... onun zamanını nasıl kullandığıyla meşgul olup duruyordum". Bu itirafın ne anlama geldiği, anneyle kurulan bağın rolü kavrandığında anlaşılır (bkz. yukarıda, *Annenin Zaman Çizelgesi*). Anlatıcı, zihnini meşgul eden şeyden emin olduğu sürece sakinleşir; ancak bu sakinlik kısa zamanda ilgisizliğe, hatta can sıkıntısına dönüşür. Buna karşılık, en küçük bir terk edilme işareti ortaya çıktığında, arzu yeniden alevlenir ve denetleme ile sorgulama yeniden başlar. Asıl odak noktası tam da budur: Acaba ben yokken, bu *nesne* hangi şeytanlık peşinde?"

Marcel, evinde bu çiçek açmış genç kızı yanında tutar; onun varlığı kendisi için önemlidir; özellikle de başka bir yerde meşgul olma ihtimali belirdiğinde. Nitekim kendisi de itiraf eder: "Albertine'e

duyduğum aşkı bende yeniden canlandıran şey kıskançlıktı".[10] Bu "hazine"nin değeri, ancak elinden alınma ihtimali ortaya çıktığında belirginleşir. Marcel bunu şöyle ifade eder: "Onu başkalarının arzuladığını öğrendiğimde yeniden acı çekmem ve onlardan geri almak istemem, onu gözümde bir anda yüceltirdi."[11] Daha açık söylemek gerekirse, bunu kendisi şöyle anlatır: "Onu yanımda tutmak istedim; çünkü onu, engel olamadığım biçimde, başka insanlara doğru çekiliyormuş gibi hissediyordum"[12]. Marcel'in erkeklere ve kadınlara karşı her gün verdiği bitmek bilmeyen mücadele tam olarak budur. Ve sonunda durumu son derece açık bir biçimde özetler: "Albertine'le yaşadığım hayat, kıskanç olmadığım zamanlarda yalnızca sıkıntıydı; kıskanç olduğum zamanlarda ise yalnızca acı".[13] Bu tablo, kıskanılan nesnenin arzuyu nasıl canlı tuttuğunu açıkça gösterir. Fakat tam bu noktada, bunun gerçekten bir arzu mu, yoksa insanın kendini kandırması mı olduğu sorusu ortaya çıkar.

Bu metnin Lacan tarafından yorumlanması rastlantı değildir. Lacan burada, öznenin "arzusunu ötekinin ne istediğine bakarak kurduğunu" ve "bu durumun aynı yanılsamayı durmadan yeniden ürettiğini" belirtir. Ona göre özne, "başkasının arzusunu kendi arzusu sanarak onun peşine düşer; fakat bu

arzuyu hiçbir zaman gerçekten sahiplenemez. Çünkü öznenin kendi arzusu, zaten başkasının arzusundan başka bir şey değildir". Bu nedenle söz konusu ilişki, Lacan'ın ifadesiyle, özünde "son derece homoseksüel" bir ilişki yapısı taşır; her ne kadar bu yapı, kadın bir figür aracılığıyla kurulmuş olsa da. Bu "kıskanç tutkunun dramı", Proust'un işaret ettiği gibi, öznenin aslında başkasına değil, kendi içinde kurduğu bir imgeye yönelmiş olmasıdır.[14] Bu durum, kıskançlığın temelinde yatan bir özelliği açığa çıkarır: Sevgiye ait işaretlerin anlamı sabit değildir; aynı işaretler kolaylıkla başka bir anlama kayabilir. Proust, bunu Swann'ın Odette karşısında yaşadıkları üzerinden çok açık biçimde gösterir. Swann'a yönelmiş bir gülümseme, bir baş hareketi ya da bir şefkat belirtisi, onun gözünde bir anda anlam değiştirir. Aynı jestler artık Swann'a ait olmaktan çıkar; başka birine yönelmiş, başka bir ilişkiye ait işaretler haline gelir. Swann, bir zamanlar kendisine yönelmiş bu yakınlık ifadelerini, şimdi başkasına yönelmiş olarak düşünür.[15] Sevgiye ait bu jestlerin aynı biçimde birden fazla erkeğe yöneltilebileceği düşüncesi, kıskançlığın yarattığı huzursuzluğu derinleştirir ve arzunun sağlam bir dayanak kazanmasını imkânsız kılar.

Bu sıra dışı davranış, yazarın anneyle kurduğu

ilişki dikkate alındığında daha anlaşılır hale gelir. "Albertine" adı, anlatıcı için, anneden ayrılma korkusunun başka bir kadın üzerinden yeniden yaşanmasına imkân verir. Anlatıcı, sevdiği kişinin gitme ihtimalini sürekli gündemde tutarak kendi kaygısını bilinçli biçimde canlı tutar. Bu durum onda güçlü bir bedensel ve duygusal tepki yaratır; kendisi bunu bir tür "ürperti" olarak tarif eder. Kıskanç bağın en yoğun hali, tam da ötekinin ayrılma ihtimali belirdiğinde ortaya çıkar. Bu yüzden yazar, Albertine'le kurduğu dilde çelişkili bir tutum sergiler: Bir yandan Albertine'i adeta bir "tutsak" gibi yanında tutar, öte yandan gitmesini adeta bu durum karşısında kayıtsızmışçasına teşvik eder. Albertine'i, pamuk ipliğine bağlı olarak yanında tutuyormuş gibi davranmaktan haz alır... ta ki bir sabah Albertine gerçekten gidene kadar. Bu tehlikeli oyun, bütün bu sürecin temelinde yatan mazoşist yönü açıkça ortaya koyar.

Kıskançlık, elbette, sevilen kişiyi denetleme isteğiyle iç içe geçen huzursuz bir ihtiyaçtır[16]; ama öncelikle, aşkın özüne yerleşmiş derin bir hüzün halidir. Albertine ortadan kaybolduğunda, onun yokluğu bu kez kaybedilmiş birinin ardından duyulan yas duygusunu besler. Oysa Albertine, yanındayken, kıskançlığı canlı tutan temel unsurdur ve onun varlığı, yazar için "yitirilmiş" (anne) nesne(si) metaforunu besler.

Gidişini haber veren "bavulları", anlatıcının gözünde birer tabut gibi belirir; nitekim kısa süre sonra Albertine gerçekten ölür ve yazar bu kez onu bütünüyle, geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybeder.

Bu eşsiz kıskançlık oyununu hakkıyla kavrayabilmek için, betimlemenin üslubunu cinsellikten çok, arzunun bağlanma biçimi üzerinden okumak gerekir. "Albertine" adı verilen figür, evin içinde sürekli olarak var olan bir nesne olarak konumlanır; Marcel için, eve döndüğünde onu orada bulacağını bilmek başlı başına bir haz kaynağıdır. Pencerede yanan ışık, içeride olduğunun işareti olarak bakışlarını yukarı kaldırmasına yeter. Onunla kurulan yakınlık neredeyse bütünüyle öpüşmeyle sınırlıdır; boşalma ise, bu sürtünmeye dayalı temasın sonunda beliren, sürecin kendisinden daha geri planda kalan bir sonuçtan ibarettir. Çiçek açan genç kız kolay kolay iç dünyasına nüfuz edilebilen biri değildir. Yanakları, tıpkı yeterince olgunlaşmamış bir çocuğun annesiyle temas ederken yaşadığı duygusal coşkuyu hissettirir.[17] Bu kıskançlığın bitmeyen sıkıntılarında yeniden ortaya çıkan şey, annenin varlığı ve yokluğu arasında yaşanan eski sarsıcı deneyimlerin yeniden yaşanmasından ibarettir; kıskançlığın tuhaf dolambaçlı yapısı da buradan kaynaklanır.

Erkek histerisinin "terkedilme kaygısına dayalı"

biçimi bunun karşıtı bir örnek olarak anılabilir: Louis Guilloux'un *Le Sang noir* (Siyah Kan) adlı kitabının kahramanı Cripure buna örnektir.[18] "Saf Akıl"a olduğu kadar karısı Toinette'e de umutsuzca âşık olan bu öğretmen, karısının yakışıklı bir subaya ilgi duyduğunu sezer sezmez, kendi deyişiyle hiçbir mücadeleye girişmeden geri çekilir ve ortadan kaybolur. Burada fedakar görünümlü bu davranışı harekete geçiren şey, kıskançlıkla yüzleşmekten kaçınmasına yol açan narsistik yaralanmadır ve bu kaçış, nihai intihara giden yolu da hazırlamış olur. Buna karşılık, Tolstoy'un *Kreutzer Sonat*'ında (1889) kıskançlık geri çekilme değil, öfke biçimini alır: Pozdnychev, karısının Troukhachevski ile birlikte icra ettikleri ve kendisi için artık yalnızca bir gürültü olan o uğursuz sonat sırasında gelişen yakınlığına katlanamaz ve onu bıçaklayarak öldürür.

Duygudan Arındırılmış Kıskançlık: Lol V. Stein Örneği

Kıskançlığın yazınsal anlatımı, aynı zamanda onun doruk noktasını oluşturan, neredeyse imkânsız bir kıskançlık biçimine ulaşır. Bu biçim, Marguerite Duras'ın *Lol V. Stein'in Kendinden Geçişi*'nde[19] ele aldığı "Lol V. Stein örneği"nde açıkça görülür.

Lol, Anne-Marie Stretter ile nişanlısı Michael

Richardson arasındaki ilişkinin doğuşuna bizzat tanık olur. Ancak bu sahne onda beklenen hiçbir duyguyu uyandırmaz. T. Beach Casino'sunda, ikilinin birlikte kaçtığı o gece yaşananlar, Lol için travmatik bir etki yaratmıştır. Bu yüzden ne kıskançlık hisseder ne de öfke duyar. Bunu, kendisini o manzaradan uzaklaştırmak için gelen annesine açıkça söyler. O sahnenin karşısında Lol, adeta donup kalmıştır; kendisini "saksı bitkileri"ne benzetir. "Lol olarak var olmanın ağırlığı"nın ötesinde, parlayan bir çiftin karşısında hareketsiz kalmış, yalnızca izleyen, tepki veremeyen bir figüre dönüşür. Bu noktada, aklın sınırlarını zorlayan bir ruh halinin içine girer ve gerçeklikten uzaklaşır.

Freud'un, kıskançlık duygusunun görünür olmamasının, bilinçdışında daha da yoğun bir kıskançlığı gizleyebileceği yönündeki düşüncesi burada hatırlanabilir. Bu durum, bu örnekte açık biçimde doğrulanır. Lol V. Stein'da kıskançlık, artık herhangi bir duygusal belirti olarak yer almaz. Bu, yalnızca kıskançlığın değil, acının da tuhaf bir biçimde yokluğudur. Rekabet düşüncesi ortadan kalkmıştır. Lol kendisini bir rakiple karşılaştırmaz; oysa bu histerik bir öznede görülür. Bunun nedeni, fantezinin Lol'de devreye girmemesidir. Lol, kendisini tümüyle kuşatan bir hazzın etkisi altındadır; bu haz, onu

sahneden uzaklaştırmaz, aksine sahnenin içinde tutar. Öznenin bütünüyle Öteki'nin alanına geçtiği bir an yaşanır. Lol, kelimenin tam anlamıyla bu *dansın içine çekilmiştir.* Yaşadığı şey, pistin kenarında duran bedeniyle sürdürdüğü bu hareketsiz dansla içsel çöküşüdür. Arzularının akışına teslim olan çift sahnenin merkezindeyken, Lol bu sahnenin kıyısında kalır. Bu bakımdan, edebiyatın kıskançlık üzerine olan söylemlerinin en uç noktasına gelinmiştir: Öznesi olmayan ve tam da bu nedenle yıkıcı bir kıskançlık... Sanki Lol, kendisini geçmişte anneyle yaşadığı o ayrılma deneyiminden kendisini kurtarması beklenen erkeğin, bu kez aynı deneyimi yeniden yaşatan bir figüre dönüştüğünü sezmiştir.[20] Bu düşman çiftin temsil ettiği ideal güce karşı koymak, onunla boy ölçüşmek artık mümkün değildir.

Kıskançlık üzerine kurulan bu tiyatro senaryolarında, görünenle inanılan arasındaki ilişki farklı türlerde farklı biçimler alır ve trajediden güldürüye kadar uzanır. Bunun açık bir örneği, *Commedia dell'Arte*'den Boccaccio'ya (*Decameron*, IV) uzanan "aldatılan koca" temasında görülür. Bu tema, Molière'in *La Jalousie du Barbouillé* (Barbouillé'nin Kıskançlığı) adlı güldürüsünün son sahnesinde özellikle belirginleşir. Aşırı kıskançlığıyla karısını sürekli denetleyen koca, bu tutumu yüzünden sonunda

kendini evinin kapısında bulur. Buna karşılık, sadakatsiz eşi Angélique, kocasını ikna ederek yeniden eve girebilmek için masum bir tavır takınarak yalvarır. Sahnenin sonunda eve giren kişi koca değil, Angélique olur. Güldürü tam da bu terslikten doğar: Ev sahibi olması gereken koca dışarıda kalırken, dışlanması beklenen kadın içeri girer. Kıskançlık, burada bu *tersliğin yarattığı* komik durum üzerinden sahneye taşınır. Güldürünün ironik üslubu Feydeau'da karşımıza çıkar. Zina halinde suçüstü yakalanan kadın, kocasına; "Yine ne uyduracaksın? ... Hayır, hayır, söylesene açık açık bir sevgilim olduğunu" diye karşılık verir.[21] Gerçekliğin kıskanç olanı haklı çıkardığı tam bu anda bile, suçlu taraf utanmazca inkar etmeyi sürdürür. Bu durum, kıskançlık yanılsamalarını yaşamış Molière karakterinin paradoksal öğüdünü anlaşılır kılar: Sorun, görülen şeyden kuşkulanmak değil, görülen şeye hemen inanma eğilimidir! Bir gözünü kapamak gerekir ki, yanılsamanın tuzağına düşülmesin... Aslında kıskanç kişi için "hakikat", gerçeğin kendisinden çok, gözünün önünde duran görüntüye takılıp kalmaktır. Bu yüzden önerilen "çare", gördüğünü "sandığı" şeyi hemen ve tartışmasız doğru kabul etmemektir...

DERS X

Kıskançlık, Toplumsal Bağ ve Simgesel Düzen

Kıskançlık, öznenin tek başına yaşadığı ve nesneyi dar bir çember içine hapsedip yalnızca kendine ait kılmak istediği bir duygudur. Bu açıdan bakıldığında açıkça toplumsal bağları zedeleyici olduğu görülür, zira başkalarıyla ilişki kurmaya kapalıdır. Gerçekten de nesnesini herkesten saklamak, herkesle arasına "mesafe koymak" isteyen biri varsa, bu kıskanç kişidir. Ne var ki dikkatle bakıldığında, bu sözde "asosyal" tutum, kıskanç kişinin bütünüyle içe kapandığını göstermez. Bilakis, çevresindeki insanları sürekli gözlemler; bakışları, sözleri ve davranışları izler, anlamlandırmaya çalışır. Bu yüzden baloda kenarda durup dansa katılmıyor gibi görünse bile, aslında olan biteni dikkatle takip eder. Nesneyle kurduğu ilişki, bu gözlemlerle sürekli yeniden şekillenir; kıskançlık da böylece, "kadının erkekler arasında el değiştiren bir ilişki nesnesi" haline geldiği düzenin belirsiz ve karanlık bir biçimini, farkında olmadan yeniden üretir.

Kıskançlığın toplumla kurduğu böylesi bir bağ önce açıkça görülebilen bir düzeyde ortaya çıkar.

Kıskançlık hiçbir zaman yalnızca iki kişi arasında yaşanmaz; her zaman üçüncü bir kişinin –gerçek ya da hayali bir rakibin– varlığıyla kurulur. Bu yüzden kıskanç kişi, çevresindeki insanları, ilişkileri ve durumları sürekli izler; kim kime yakın, kim kiminle ne yapıyor sorularına cevap arar. Daha önce de görüldüğü gibi (bkz. yukarıda, *İşaretlerin Deliliği*), bu durum, işaretleri okuma ve yorumlama çabasına dayanan sürekli bir dikkat hali yaratır. Ancak kıskançlığın asıl belirleyici yönü, bu görünür davranışların arkasında işler. Burada kıskançlık, başkasının; yani Öteki'nin ne yaşadığına, neyden haz duyduğuna dair doğrudan söylenmeyen, açıkça dile getirilmeyen bir ilişki kurar. Kıskanç kişi, bu ilişkiyi tam olarak bilmeden, başkasının hazzını anlamaya, çözmeye ve denetlemeye çalışır. Bu nedenle kıskançlık, yalnızca bireysel bir duygu olarak değil, insanların birbirini nasıl izlediğini, yorumladığını ve konumlandırdığını gösteren, "kitle psikolojisi"nin gizli bir boyutu olarak anlam kazanır.

Sınıfsal Çekim: Kıskançlıkta Ayrışma

Freud'a göre kıskançlık, toplumun baştan çıkarma davranışını "yumuşatmak için geliştirdiği hoşgörüyü" kabul etmemekle başlar. Toplum, evlilik içinde küçük ve zararsız flörtleri tolere eder; çünkü bunun

evliliği tehdit etmediğini, hatta bazı durumlarda ilişkiyi canlı tuttuğunu varsayar. Bu anlayışa göre, "evli bir kadının beğenilmek istemesi ya da bir erkeğin baştan çıkarma arzusunu hissetmesi bastırılmamalıdır". Aksine, bu arzuların sınırları belli, "oyun gibi" yaşanmasına izin verilirse, asıl ilişki zarar görmez. Freud bunu, gerilimi engelleyen ve tehlikeyi önleyen bir tür "akıllı çözüm" ve "olgunluk" olarak görür. "Toplumsal kurala göre sadakatsizliğe doğru atılan bu küçük adımlar çiftler arasında sorun edilmez, hesap konusu yapılmaz.[1] Hatta bu tür masum "flörtler"in yarattığı heyecan, çiftin cinsel hayatına olumlu katkı sağlayabilir ve evlilik bağını güçlendirebilir.

Lacan'ın ifadesiyle, sadakatsizliğe doğru atılan bu "küçük adımların" ardından çoğu zaman; "başka birine yönelen arzu, kısa süre sonra sönerek yeniden asıl ilişkiye döner ve kişi kendi eşinin yanında doyum bulur".[2] Ancak kıskanç kişi bu düşünceyi kabul etmez. Ona göre böyle bir "ateşle oynama", geri dönüşü olmayan bir noktaya varabilir. Bu yüzden görmezden gelmeyi seçemez. Dolayısıyla, ilişkiye yeniden dönmek onun için her zaman zordur. O halde kıskanç kişi gerçekten sevdiğini korumak mı ister, yoksa bu tehlikeli durumların yarattığı huzursuzluktan gizlice haz mı alır? Bu örnek, kıskanç kişinin

toplum içindeki duruşunu gösterir. Onun tahammülsüzlüğü, bireylerden çok, bu tür davranışları normalleştiren "toplumsal alışkanlıklar"a yöneliktir. Bu anlamda kıskançlık, küçük ama belirgin bir toplumsal karşı çıkış olarak ortaya çıkar.

"Frérocité"den Toplumsal Bağa

Kıskanç kişi ile toplumsal norm arasındaki bu karşıtlık, kökenine bakıldığında daha açık hale gelir. Daha önce görüldüğü gibi, kardeşler arasındaki kıskançlık, kitle duygusunun ve toplum bilincinin (*Gemeinschaft*) ortaya çıkmasında belirleyici bir rol oynar. İnsanları birbirine bağlayan toplumsal ilişki, başlangıçta bu kıskançlık deneyimiyle şekillenmiştir. Kardeşler, birbirlerini ölümcül biçimde kıskandıkları için, zamanla aralarında ortak kurallar, yasaklar ve bağlılıklar geliştirmiştir. Başka bir deyişle, *başlangıçtaki* bu sert ve yıkıcı kıskançlık, paradoksal olarak, ortak bir düzenin ve topluluk duygusunun doğmasına zemin hazırlamıştır...

Toplumsal bağın temelinde, daha köklü biçimde, nefret edilen rakiple kurulan bir özdeşlik yer alır. Bu özdeşlik, toplumsal ilişkilerde örtük bir homoseksüellik boyutunu da beraberinde getirir. Freud bunu açıkça dile getirir: "Toplumsal duygular, kardeşlere yönelik kıskanç rekabet dürtülerinin (*eifersüchtigen*

Rivalitätsregungen) üzerine kurulmuş bir üstyapı olarak ortaya çıkar".[3] Bu anlamda toplumsal bağ, ilkel kıskançlık duygusunu temel alan ve bir *Überbau* ("onun üstüne inşa edilen yapı") olarak düşünülebilir. Bu nedenle toplumsal ilişki, ilkel kıskançlık duygusunun üzerine inşa edilmiştir. Kıskançlık, burada bastırılmış ama hâlâ etkili olan temel bir katman olarak varlığını sürdürür. Bu durumu günlük hayattaki toplumsal ilişkilerde açıkça görmek mümkündür; özellikle de "meslektaş" dediğimiz ilişkilerde. Profesyonel rekabetin içinde, çoğu zaman doğrudan rekabetten çok, bir mesleki kıskançlık biçimiyle karşılaşırız. Nitekim bu düşünce, Lucien Leuwen'in kahramanı üzerinden Stendhal'da da karşımıza çıkar.[4] (Kahraman, bir başkanın çevresindeki kişilerden ve jüri üyelerinden yakınmasını dinlerken, bu hoşnutsuzluğu İngiliz jüri kurumunu hedef alarak dile getirdiğini fark eder).

"Kurum ruhu" (kitaptaki Fransızca kullanımıyla "*esprit de corps*") ya da "ortak ruh" ("*esprit commun*") (*Gemeingeist*), bu nedenle "ilkel kıskançlık"tan (*ursprüngliche Neid*) türemiştir.[5] Bu durum, "kıskançlığın, çocuk odasında ve sınıfta, bir kitle duygusuna (*Massengefühl*) dönüşmesi ve onun yerini alması"yla da uyumludur.[6] Nitekim okul ortamında görülen özendirme ve rekabetin, Ödipal dönemin

sonrasında gelişimde oynadığı rol göz ardı edilemez. Burada hedeflenen başarılar (ödüller, dereceler, "birincilikler") simgesel olarak anneye sunulan armağanlar gibidir. Bu da kimi zaman, annesine fazlasıyla bağlı oğulları "üstün başarı ödülleri"nin sahiplerine dönüştürür.

Dostluk ilişkilerinde, yüceltme, kıskançlığın ortaya çıkmasını engelleyen bir işlev görür. Bu nedenle iki arkadaş arasında kıskançlık duygusunun belirmesi, dostluk bağında ciddi bir bozulmanın işaretidir. Bu bozulma iki biçimde ortaya çıkar. Bir yandan, bir kadın etrafında ya da güç ve konumla ilgili bir meselede yaşanan rekabet, daha önce bastırılmış olan dürtüsel çatışmayı yeniden gündeme getirir. Öte yandan, daha örtük bir düzeyde, dostluğun temelinde bulunan homoseksüel zemin (yani aynı cinse yönelmiş, cinselleşmemiş bağ) bu kez doğrudan karşı karşıya gelme ve çatışma biçiminde ortaya çıkar. Bu noktadan sonra artık dostluktan *söz etmek* mümkün değildir!

Freud, kardeşler arası kıskançlığın zamanla paranoyak bir biçim alabileceğine de dikkat çeker; ona göre bu yapı, Yahudi düşmanlığının (*Judenhass*) önemli bileşenlerinden biridir. Freud bunu şu örnekle açıklar: "Eğer bir kişi, korkulan baba tarafından açıkça kayrılan evlat konumundaysa, kardeşler

arasında kıskançlığın ortaya çıkması ve bu kıskançlığın ağır sonuçlar doğurması şaşırtıcı değildir. Yahudi geleneğindeki Yusuf ile kardeşleri hikayesi, bunu son derece açık biçimde gösterir".[7] Burada kıskançlığın yöneldiği kişi, seçilmiş olduğu varsayılan kardeştir. En derin ve kalıcı kıskançlık, ayrıcalıklı kabul edilen bu figüre yönelir. Freud'a göre, Yahudi karşıtı nefretin yüzyıllar boyunca sürmesinin nedeni de bu tür kalıcı bir kıskançlıktır: "Kendisini Tanrı tarafından ilk doğan ve ayrıcalıklı oğul olarak kabul eden bir halka duyulan kıskançlık, sanki bu inanç gerçekmiş gibi, bugün bile aşılmış değildir".[8] Bu açıdan bakıldığında, Yahudi karşıtı nefret, Yahudilerin "seçilmiş bir halk" olduğu düşüncesine yönelik, kıskançlıkla beslenen düşmanca bir inanç olarak anlaşılabilir. Lacan, bu tanımı daha da ileri götürür ve bu kıskançlık temelli nefreti aşan bir düzey olarak buna "varlığa yönelik nefret" ("*haine de l'être*") adını verir (bkz. yukarıda, *İş Başındaki Haz*).

Kıskanç Özne ya da İlkel Baba

Toplumsal bağı kuran bu kıskançlık, aslında daha eski ve ilkel bir kıskançlığı gizler. Bu daha eski kıskançlık, bizim bildiğimiz anlamda; benzerler arasında yaşanan bir kıskançlık değildir. Freud'un "bilimsel mit"inde ortaya koyduğu ilkel baba (*Urvater*) figürü

bunu açıkça gösterir. Toplumsal bağın başlangıcı sayılan bu mitin asıl olayı kardeşlerin ilkel babayı öldürmesidir ve olayda kıskançlık belirleyici bir rol oynar.[9] Ancak burada söz konusu olan kıskançlık, temel psikolojide bilinen kıskançlıktan tamamen farklıdır. Bu kıskançlık tekil, eşi benzeri olmayan bir kıskançlıktır. Çünkü *Urvater*, başkalarıyla kıyaslanabilecek bir konumda değildir; "türünün tek örneği"dir. Metnin altını çizdiği asıl nokta da budur: Bu özellik, alışıldık psikoloji anlayışını altüst eder.

Cinsel nesnelerin hepsine baştan sahip olan biri için, sıradan insanların yaşadığı türden bir kıskançlık söz konusu değildir. Bu sahiplik, yasalarla belirlenmiş bir hak değildir; Hukuk'un henüz olmadığı ilkel bir döneme dayanır. Böyle biri için rakip yoktur, çünkü kendisiyle aynı konumda olabilecek kimsenin varlığını baştan reddeder. Bu durum, kıskançlığın gerçekten farklı olan arkaik anlamını açığa çıkarır ve her şeyi yalnızca kendine ait görmeye dayanan aşırı bir sahiplenme biçimini ifade eder. Freud'un sözünü ettiği bu "ilkel baba", sürüdeki bütün kadınları yalnızca kendine ait cinsel nesneler olarak görür, sadece kendisi için saklar ve oğulların bu kadınlara yaklaşmasını kesin biçimde yasaklar. Bu nedenle bu figür, bildiğimiz anlamda kıskanç değildir; çünkü paylaşım ihtimali yoktur. Ancak tam da bu

yüzden, başkalarını bütünüyle dışarıda bırakan, her şeyi kendine ayıran *ontolojik bir kıskançlık biçimi*ni temsil eder. Nesneleri kendine saklar, başkalarını ise onlardan tamamen uzak tutar.

Bu çerçeve Freud'un ifadesini daha iyi anlamamızı sağlar: "*Onun kıskançlığı* ve tahammülsüzlüğü, en nihayetinde kitleler psikolojisinin nedeni haline gelmiştir" (*Vurgu bize aittir*).[10] Freud'un kitleler psikolojisini ele aldığı metinde söylediği şey tam olarak budur. Yanlış okunmasın: "Tek"in; yani tek ve mutlak olan figürün kıskançlığı, "kitleler psikolojisi"nin basit bir unsuru değil, doğrudan "nedeni"dir. Babanın mutlak kıskançlığı, oğulları ayırmak yerine hepsini aynı konuma iter; onları bir araya getiren ve "kitle"yi oluşturan da tam olarak bu ortak dışlanmışlıktır. Başka bir deyişle, kitleyi birleştiren şey, bu kıskançlığa karşı kurulmuş ortak bir konumdur. Bu yüzden ilkel babanın oğullarının yazgısı, babanın kıskançlığına katlanmak olmuştur: "Oğulların kaderi zordur; *babanın kıskançlığını* körüklediklerinde, öldürülür, hadım edilir ya da sürgüne gönderilirlerdi" (*Vurgu bize aittir*).[11] Oğulları birbirine bağlayan şey, ilkel babanın kıskançlığına birlikte ve dayanışma içinde katlanmış olmalarıdır. Ama bağ yalnızca ortak acıdan doğmaz; onları asıl birleştiren, bu kıskançlığa karşı ortak bir öldürme arzusunu beslemeleridir. Bu

nedenle, bu mutlak kıskançlık, toplumsal *bağı* doğrudan bir "neden-sonuç" ilişkisiyle yaratır. Kitlelerin bir araya gelme gücü, ilkel babanın ölümünden sonra da etkisini sürdüren bu kıskanç otoritenin yarattığı baskıdan kaynaklanır.[12]

Bu durumu, kahraman figürünün ortaya çıkışıyla birlikte anlamak mümkündür. Kahraman figürü, babaya karşı kolektif olarak gerçekleştirilen eylemi bireysel bir başarıya dönüştüren oğuldur. Freud bunu şöyle ifade eder: "Kahramana düşen rol, annenin gözdesi olmaktır; onu *babanın kıskançlığı*ndan koruyan da annedir"[13] (*Vurgu bize aittir*). Bu nedenle kahraman, Tek'in kıskançlığına karşı korunduğunu ileri sürebilen tek figürdür. Başka bir deyişle, babanın mutlak kıskançlığından muaf olduğunu iddia edebilen yalnızca odur. Bu durum, söz konusu babanın konumunu da açıkça gösterir. Sigmund Freud'a göre bu baba, "tahammülsüzlüğüyle", "bütün oğulları cinsel yasaklara boyun eğmeye zorlar; buna karşılık, cinsel haz konusunda kendisi için hiçbir sınırlama tanımaz ve böylece kimseyle bağ kurmaz".

Bu durumda "Tek" olarak adlandırılan figürün, başkalarıyla bağ kuran bir özne olmadığı anlaşılır. O, toplumsal ilişkilere katılan biri değil, bu ilişkilerin dışında duran bir konumdadır. Bununla birlikte, onun sınırsız ve ölçüsüz kıskançlığı, *tersten bakıldığında*,

toplumsal bağın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir etki yaratır. Bu figür, kendi içine kapalı olan, kimseye tahammül etmeyen, ne kadınlara ne de diğer erkeklere hak tanıyan bir sahiplenme biçimi olan kıskançlığın en ilkel halini görünür kılar. Kitleleri bir araya getiren asıl etki ise, bu kıskançlığın kendisi değil, babanın öldürülmesinin yarattığı sarsıcı etkidir. Bu etki, adeta "Büyük Patlama"da olduğu gibi güçlü bir kopuş yaratarak insanların birbirine bağlanmasını mümkün kılar; toplumsal düzenin oluşmasını başlatan ortak bir temel yaratır.

Bu türden, ölçüyü aşan bir kıskançlığı, bizim gündelik hayatta bildiğimiz "küçük" kıskançlıklar üzerinden düşünmek elbette zordur. Yine de bu mitolojik tasvir, klinik açıdan son derece somut karşılıklar taşır. Çünkü kıskanç kişinin asıl rakibi, rastgele bir üçüncü kişi değildir. Gerçek rakip, bütün kadınlara *sahip olduğu varsayılan* figürdür; yani ilkel sürünün babasıdır. Bu figür, sevilen kadının –tıpkı diğer tüm kadınlar gibi– zaten baştan "başkası tarafından sahiplenilmiş" olduğu duygusunu uyandırır. Bu nedenle kıskançlık, burada, yalnızca bir rekabet duygusu olarak değil, kastrasyon kompleksiyle belirlenen bir tutku olarak belirir.

Bu toplumsal dramdan hareketle, yeniden kıskanç öznenin toplumdan kendini ayrıştırıcı konumuna dönelim. Freud, baştan var olan bir "sürü dürtüsü" ya da "toplumsal dürtü" fikrini reddederken, birey ile kitle arasındaki çatışmalı ilişkiye dikkat çeker: "Son derece güçlü kıskançlık duygulanımları, cinsel nesne seçimini, kitle ilişkilerinin yol açabileceği ön yargıya (*Beeinträchtigung*) karşı korumak için harekete geçirilir".[14] Başka bir deyişle, bu tahammülsüz âşık, sevdiği kişiyi "yalnızca kendisine ait" kılmak ister. Kıskançlık da bu noktada, toplumsal bağların etkisini zayıflatan, ilişkiyi kalabalığın dışına çekerek kapalı bir ikili çerçeveye yerleştiren bir karşı güç olarak devreye girer. Kıskanç kişi, sevdiği nesneyi başkalarından ayrı tutmak, onu toplumsal ilişkilerden koparmak ister. Bu yüzden, sevdiği nesneyi içine almak isteyen kitlelerle sürekli bir çatışma içindedir. Hatta kimi zaman, "Muhteşem Aldatılan Koca" örneğinde olduğu gibi neredeyse sanrılı bir davranışla, sevdiği nesneyi bizzat erkek kalabalıklarının ortasına sürükler (bkz. yukarıda, *"Muhteşem Aldatılan Koca" ve Paroksismal Kıskançlık*). Kıskanç özne, cinsel yakınlığa tahammül edemez. Buna rağmen, böyle bir yakınlığın toplumsal ilişkiler içinde başkalarıyla her an gerçekleşebileceğinden sürekli kuşkulanır.

Freud'un da belirttiği gibi, "kıskançlık hareketleri"ni "kitleleşme"ye karşı bir tür savunma mekanizması olarak düşünmek mümkündür. Kıskançlığın şiddeti, "birey"in –hem kendisini hem de nesnesini– kitlelerin müdahalesine karşı korumak için gösterdiği çabayla doğru orantılıdır. Freud'un işaret ettiği bu noktadan hareketle, Bernard Shaw'ın şu ironik sözü hatırlatılabilir: "Âşık olmak, bir kadınla bir başkası arasındaki farkı gereksiz yere abartmaktır." Ancak kıskanç özne, tam da bu "abartıyı" sahiplenir ve onun doğurduğu bedelleri üstlenir...

Buna karşıt bir örnek olarak "orji"lerden söz edilir. Bunlar, bir grup içinde aynı anda yaşanan cinsel ilişkiler olup, "yalnız birbirine ait olma" fikrini tamamen ortadan kaldırır. Oysa aşırı kıskanç biri için, sevdiği kişiyle arasındaki özel ilişkideki en ufak bir zayıflama bile büyük bir tehdit gibi algılanır. Örneğin karısının başka biriyle dans ettiğini görmek, onun gözünde masum bir durum değil kontrolün kaybedileceği bir sürecin başlangıcıdır... Buna karşılık, bazı ilişkilerde çiftler, karşılıklı anlaşarak tek eşlilik kuralından vazgeçer. Yani taraflar, "Yalnızca birbirimize ait olacağız" beklentisini bilinçli olarak askıya alır. Cinsel eş değiştirme uygulamalarına yakından bakıldığında, bu tür ilişkilerin sanıldığından çok daha karmaşık olduğu görülür. Bir yandan, "eş

değiştirme" çoğu zaman bir sınır ihlali olarak değil, hazla başa çıkmanın bir yolu olarak ortaya çıkar. Bu serbestliğin, paradoksal biçimde, çifti sürekli baş başa kalmanın yarattığı baskıdan koruduğu ve cinsel isteğin zamanla körelmesini geciktirdiği düşünülebilir. Öte yandan, bu tür ilişkilerde kıskançlığın bir nesne etrafında hiç oluşmaması, arzunun nasıl bir düzen içinde işlediği sorusunu yeniden gündeme getirir. Bu durum, bu çiftlerde arzuyu yönlendiren ve sınırlandıran bir yapının yeterince yerleşmemiş olabileceğini düşündürür. Burada, baba metaforunun eksikliğiyle bağlantılı olarak, arzunun belirli bir düzen içinde konumlanmaması söz konusu olabilir; bu da onları, Georges Bataille'ın ifadesiyle, "âşıkların gerçek dünyası"ndan uzaklaştırır.[15] Buna karşılık, "Muhteşem Aldatılan Koca" figüründe karşılaştığımız tutum çok daha sarsıcıdır. Burada özne, en değerli nesnesini bilinçli olarak "erkek kalabalıklarının" kullanımına sunar. Ardından, bu kaybı telafi etmeye yönelik gizli ve dolaylı bir geri alma çabasına girişir (bkz. yukarıda, *"Muhteşem Aldatılan Koca" ve Paroksismal Kıskançlık*).

Tüm bunlarda, paranoyak özneye benzer biçimde, kıskanç kişi haksız değildir: Toplumsal gerçekliğin perde arkasında işleyen cinsel boyutu fark eder. Toplumsal bağın cinsellikten bağımsız olmadığını

gözden kaçırmaz. Ne var ki, bu keskin sezgi, onu her şeyi aynı yerden okumaya zorlar; böylece kendi bakış açısının sınırlı olduğunu fark edemez.

Kurumsallaşmış Kıskançlık: Kadın Değiş Tokuşundan Evliliğe

"Akrabalığın temel yapıları"[16] üzerine yapılan çalışma, evlilik ve "ittifak düzeni"nin, "kadınların gruplar arasında değiş tokuş edilmesi"ne dayandığını açıkça ortaya koyar. Evlilik kuralları, bu bakımdan, değiş tokuş kurallarıyla birlikte düşünülmelidir. Bu düzen, ensest yasağının toplumsal düzeyde aldığı biçimdir. Daha açık bir ifadeyle, *kadınların* kendi grubu içinde evlilik yapması yasaklanır ve bu yasak sayesinde, başka bir gruptan *bir kadın* gruba dahil edilebilir. Evlilik sistemi, bu karşılıklı yasak ve bağ kurma mantığı üzerinden işler. Bu yasa, öznenin nesne seçiminde serbest olmadığını, daha baştan toplumsal kurallar tarafından belirlendiğini belirtir. Bu da "insan toplumu"na özgü temel bir ilkeyi ortaya koyar ve kıskanç öznenin –tabiri caizse– en duyarlı olduğu nokta da tam olarak budur: "Bir erkek, bir kadını ancak onu kendisine kız ya da kız kardeş olarak devreden başka bir erkek aracılığıyla elde edebilir".

Aşırı kıskanç kişi için, kadın-erkek ilişkilerini düzenleyen alışılmış kurallar artık güvenilir değildir.

Sanki işler tersine dönmüş, her şey kontrolden çıkmıştır; kıskançlık sanrısında görülen de tam olarak budur. Kadınların kimle, ne zaman ve nasıl ilişki kuracağına dair sınırlar bulanıklaşmış gibidir. Bu yüzden kadın, kıskanç kişinin gözünde artık tek bir ilişkiye bağlı olarak düşünülemez. Onu seçmiş olan kişi için kadın, geçmişte ya da gelecekte, sayısız başka erkekle birlikte olmuş ya da olacak biri gibi görünür; her an yeni rakipler ortaya çıkacakmış duygusu hiç kaybolmaz.

Maxime du Camp, *Mémoires d'un Suicidé*'de (İntihar Eden Bir Adamın Anıları), "kıskançlık" olarak adlandırılan bu "kötü tutku"nun hayatını kemirdiğini çarpıcı biçimde ifade eder: "Sevdiğim bir kadını kollarımda tuttuğum hiçbir an olmadı ki, onunla benim arama, onu benden önce sahiplenmiş olanların hayaleti dikilmesin. Zavallı kadın gözlerini kapadığında ise kendi kendime şöyle derdim: Beni görmemek ve geçmişte sevmiş olduğu kişileri dilediğince hatırlayabilmek için kapatıyor gözlerini".[17] Peki burada "hatırlayan" kimdir? Kadın mıdır, yoksa bu sahneyi kendi özdeşleşmeleri ve fantezileriyle kuran kıskanç öznenin kendisi mi?

Bu durum, tek eşli bir kurum olan *evliliğin*, kıskançlığın kurumsallaştığı bir odak noktası haline gelmesini de açıklar. Komedilerden bilindiği üzere, koca statüsü, kronik biçimde "aldatılma" rolünü

üstlenme riskini taşır. Patolojik kıskançlığın, bazı bireylerde, evlilik bağına girdikleri andan itibaren tetiklenmesi tesadüf değildir. Bu bakımdan kıskançlık, evlilikte kocanın kendiliğinden sahip olduğunu varsaydığı bir hakka eşlik eden duygudur. Bu hakkın en somut karşılığı, kadının sadakatsizliğiyle tehdit edilebilecek olan babalığın kesinliğini güvence altına alma isteğidir.

Burada Freud'un, "cinsel dürtünün evrimsel tarihinde" ortaya koyduğu üç aşamalı düzenlemeyi hatırlatmak gerekir. Başlangıçta, cinsellik herhangi bir "sınırlamaya tabi değil" dir. Daha sonra, yalnızca "üremeye hizmet eden biçimlerle" sınırlandırılır. Son aşamada ise, cinselliğe yalnızca evlilik içinde gerçekleşen "meşru üreme amacıyla" izin verilir. Freud, bu durumu "bugünkü uygarlaşmış cinsel ahlakımız" olarak tanımlar[18]; bu ahlak anlayışı da tek eşli evlilik kurumuna karşılık gelir. Kıskançlığın, yaygın bir serbestlik ve cinsel karmaşıklıkla tanımlanan ilk evreye de yasağın hâlâ geçerli olduğu ikinci evreye de yabancı olduğu açıktır. Kıskançlık, sınırlandırma evresiyle birlikte ortaya çıkar. Bu evre, evlilik kurumunda somutlaşır. Evlilik, eşe tek başına sahip olma hakkını ilan ederek cinsel serbestliği ortadan kaldırır; ancak bunu, evlilik bağının meyvesinin içine kıskançlık kurtunu sokma pahasına yapar... "*Amour*

courtois" (Saray aşkı) olarak adlandırılan aşk anlayışının, arzu ile evlilik arasındaki ilişkiyi nasıl yeniden düzenlediği de buradan görülür. Bu anlayışta arzu, önüne konulan engel sayesinde canlı tutulur; böylece evlilik kurumu içinde "duygusal yoğunluk" yeniden üretilir.[19] Kıskançlık, bu duygular bütününde merkezi bir yer tutar. Nitekim kıskançlıkla kurduğu çarpık ilişkide obsesif özne, cinselliğin toplum tarafından engel, yasak ve sahiplik ilkeleriyle düzenlenmiş bu biçimini kendi kişisel ilişkilerinde tekrarlar. Bu yüzden onun "nezaketi", başka bir deyişle "*courtois*" (saray) tarzı, arzuyu canlı tutan ama özü itibarıyla patolojik biçimidir...

Güç ve Kıskançlık

Kıskançlık doruk noktasına erotik boyutta ulaşsa da, aynı zamanda rekabetin asıl düzleminde, yani iktidar ve siyaset boyutunda da bir karşılığı vardır. Peki bu durumda, iktidarın antropolojisi içinde kıskançlığın bilinçdışı işlevi nasıl konumlandırılmalıdır?

Freud, "iktidar dürtülerini" benlik dürtülerine bağlar ve bunları nesneye yönelen dürtülerden ayırır.[20] Bu nedenle iktidar etrafında gelişen sert kıskançlık, her şeyden önce benliğin kendi içinde yaşadığı bir çatışmaya işaret eder; bu yönüyle nesneye yönelen "cinsel dürtüler"den ayrılır. Ancak bu rekabette

söz konusu olan aynı zamanda "asa"dır; yani iktidarı temsil eden ve fallik döneme, dolayısıyla fallusun merkezde olduğu gelişim evresine gönderme yapan bir göstergedir. Lacan'ın da hatırlattığı gibi, "iktidarın düzeni", asa ile fallusun (burada fallusun, psikiyatrik ve psikanalitik bağlamda, iktidar, sahip olma ve yoksunluk meselelerinin düzenlendiği fallik dönemle birlikte düşünülmesi gereken bir gösteren olarak) örtüştüğü gösterenler düzenine aittir.[21]

Kastrasyon boyutu, bu ikiliği bir bakıma aşar. Fallus, hem arzunun göstereni hem de iktidarın merkezinde yer alan bir öğe olarak ortaya çıkar. Kıskançlığın bu çift taraflı yüzü tam da bu noktada belirir. Kıskançlık yalnızca alaycı bir sahiplenme biçimi değildir; siyasal alandaki sert rekabetin de fallik döneme dayanan bir zemini vardır. Narsisizmin ortaya çıkışı ise, iktidar dürtüsünün bu biçimde tek başına belirleyici hale gelmesine karşı bir tepki olarak anlaşılmalıdır (Adler'de olduğu gibi). Narkissos, gücün başkasına yönelmeden, benliğin kendisi üzerinde kurulduğu bir anlayışı temsil eder. Narsisizm, libidonun benliğe yönelmesi anlamına gelir. Bu açıdan iktidar, başkasıyla ilişkiden çok, kişinin *kendi içinde yaşadığı bir haz ve güç duygusu* olarak ortaya çıkar. Geriye, "aşk" ile "siyaset" arasındaki kalıcı ayrım kalır. Egemen konumda olan kişi normalde kimseyi

kıskanmaz. Bu durum, siyasal düzlemde sürü babası figürünün simgeselleştirilmiş karşılığıdır (bkz. yukarıda, *Kıskanç Özne ya da İlkel Baba*).

Suça İten Kıskançlık

Bunun uç noktadaki (a)sosyal kaderi suçtur. Nitekim kıskançlığın kısa sürede kriminolojinin ilgi alanına girmesi şaşırtıcı değildir.[22] Nedenini anlamak kolaydır. Ceza hukuku, kıskançlığı çoğu zaman suçun açıkça saptanabilen, dolaysız bir nedeni olarak ele alır. İlk bakışta tablo nettir. Öznenin, kendisini terk eden kişiyi ve/veya rakibini, aşırı sahiplenici bağlanmasının yarattığı yoksunluğa dayanamadığı için öldürdüğü varsayılır. Bu durum, sahiplenmenin uç noktaya varmış ve ürkütücü ölçüde tutarlı sonucudur. Tam da bu nedenle "tutku suçu" kavramı[23], bireysel psişik süreçleri, toplumsal davranışı bozan bir etken olarak suçun açıklamasına dahil eder. Bu kavram, ceza hukukuna ait bir kategori ile psikopatolojik bir kavramı bir araya getiren bir bileşimdir; ancak en azından şunu gösterir: Kıskançlık, hafifletici bir neden olarak değerlendirilebilir. Daha açık bir ifadeyle, burada korunmaya değer "iyi" bir şeyin söz konusu olduğu varsayılır. Nitekim Melanie Klein'ın vurguladığı gibi, "rakibin öldürülmesi, sadakatsiz olana duyulan sevgiyi içerir". Bu nedenle kıskançlık,

bütünüyle yıkıcı ve bu yüzden gerekçelendirilemez olan haset ve saf açgözlülükten ayrılır.[24] Bu anlamda büyük kıskanç, toplumsal bir semptomdur. Yıkıcı bir davranışı, korunması gerektiği varsayılan bir "değer"i savunma gerekçesiyle anlamlandırır; öyle ki, bu gerekçeyle kimi durumlarda "hukuken beraat" etmesi dahi mümkün hale gelir...

Ancak bir yandan, kıskançlığın bilinçdışı boyutuna ilişkin önceki çözümlemelerin tümü, onun karmaşık ve bileşik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Öte yandan kıskançlık suçu, bilinçdışı diyalektiğin toplumsal düzlemde görünür hale gelmesidir. Görüldüğü gibi, kıskanç özne nesnesini "kitlelerden" ayırmak ister; bu nedenle onu ölüme sürükler ve böylece *ölümden sonra* da süreceğini varsaydığı o ikili ilişkiyi kalıcı kılmak ister. Ne var ki aynı anda, toplumsal iktidarın ve onun yargı merciilerinin karşısına çıkmak zorunda kalır; bu da bağdaşması mümkün olmayan iki farklı mantığın doğrudan karşı karşıya gelmesiyle sonuçlanır.

Sevilen nesnenin ve rakibin yok edilmesine yönelen bu eylem, bir semptom olarak, başta incelediğimiz kıskançlık bileşenlerini doğrular (bkz. yukarıda, *I. DERS: Normal Kıskançlık*).

—Kıskançlıktaki narsistik yaralanma boyutu, yaralayan varlığın ortadan kaldırılması yönünde bir

isteği ortaya çıkarır. Burada, Doğa ve Öteki tarafından kendilerine bir haksızlık ya da adaletsizlik (*Unrecht*) yapıldığına inanan ve bu nedenle kendilerini birer "istisna" olarak gören özneler söz konusudur.[25] Evrensel bir kıskançlık biçimi olarak hınç, Shakespeare'in III. Richard karakterinde görülür. Suç ise, aldatma yoluyla bozulduğu varsayılan bir hakikatin, sanrılı bir biçimde yeniden dayatma biçimidir.

—Bu noktada, esas belirleyici olan suçluluk duygusudur. Bu nedenle kıskançlık suçluları, "suçluluk bilinciyle suç işleyenler"in[26] bir türü olarak görülebilir; yani eylemden önce kendilerini zaten suçlu hisseden kişilerdir.

Kıskançlık Kaynaklı Nefret ile "Öteki Sevgisi": Dini Panzehir

Suç, uç noktaya varmış kıskançlığın simgesel bağlarını yitirdiğinin açık bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu noktada din, Yasa'yı, "öteki sevgisi"ni ve hayırseverliği öne sürerek kıskançlığın bu yıkıcı mantığını durdurmayı "hedefler". Bu, dinin devreye girişini ifade eder. Burada hedef, kıskançlığın yarattığı hayalî etkiyi zayıflatmaktır. Hayırseverlik, bu anlamda "kıskançlık kaynaklı nefret"e karşı bir panzehir olarak ortaya konur.

Eski Ahit'te Yakup'un melekle mücadelesi,

simgeleştirmenin belirleyici bir anını oluşturur.[27] Nitekim bu sahne, kardeşi Esav'la yaşanacak ölümcül yüzleşmenin hemen öncesine denk gelir.

Yeni Ahit'te amaç, kıskançlığın merkezine yerleşmiş olan Şey'in (mutlak nesnenin) yerine Öteki'ni koymaktır. Böylece kıskançlığı besleyen hayalî kurgu etkisini yitirir. Böylece kıskançlıkla acı çeken Augustinus'un betimlediği kıskanç çocuk figüründen hayırseverliğin ortaya çıkışına uzanan süreç tamamlanmış olur. Ancak Freud'un, "öteki sevgisi" adı verilen bu çözüme mesafeli yaklaştığı da bilinmektedir.[28]

René Girard'ın mimetik arzu kuramı, düşman kardeşler arasındaki kıskançlığın kökensel bir nitelik taşıdığını vurgular; bu kapalı döngünün, bir "günah keçisi"nin ortaya çıkarılmasıyla geçici olarak yatıştırıldığını; ancak kurban mantığının Hristiyanlıkla birlikte aşılması sayesinde bu döngüden çıkılabildiğini savunur.[29] Buna karşılık Freud'un yaklaşımı, kıskançlığı taklide dayalı özel bir eğilimle açıklamaz; onu, arzunun nesneye yönelişiyle birlikte ortaya çıkan, narsistik ve fallik döneme özgü bir dürtü olarak ele alır.

İlahi Öteki'ne yönelme, kıskançlığın yarattığı hayalî bağlanmayı zayıflatmayı amaçlar. Bu bağlamda kıskanç kişi, toplumdaki sıradan bir özne değildir; adalet ölçütlerini dikkate almaz, başkasını yalnızca

kendi beklenti ve taleplerine göre değerlendirir. Buna rağmen kıskançlık, bir tutku olarak, toplumsal yaşamda güçlü etkiler üretir ve kimi zaman suçla sonuçlanan eylemlere yol açar. Bu etki, kişinin "kendisine de zarar veren bu yıkıcı tutumu"ndan kaynaklanır ve toplumun dikkatini çeker. Kıskançlık, hayırseverliğin tam karşısında yer alır; ancak bu *karşıtlık* sayesinde, "başkası"nın iyiliğini gözetmeye dayanan ahlak anlayışı daha belirgin hale gelir...

Kıskanç Tanrı: Mutlak Tek'in Kıskanç Tutkusu

Kıskançlığın simgesel anlamının en belirgin şekilde ortaya koyan örnek, Tevrat'ta geçen "kıskanç Tanrı" tasviridir. Bu ifade, *Çıkış* ve *Tesniye* kitaplarında yer alan beş temel pasajda karşımıza çıkar.[30] Bu ifadeyi doğru anlamak için, kullanılan İbranice terimin (*qannā'*) yalnızca Tanrı için kullanıldığını belirtmek gerekir. Tanrı kimi zaman üçüncü tekil şahısla, yani O'ndan söz edilerek anılır: "Rab kıskanç adını taşır; O, kıskanç bir Tanrı'dır" (*Çık.* 34:14); "Çünkü Tanrın Rab, senin içinde yanan bir ateştir, kıskanç bir Tanrı'dır" (*Tesn.* 6:15). Ancak bu nitelik esas olarak Tanrı'nın kendi sözleriyle dile getirilir: "Ben kıskanç bir Tanrı'yım" (*Çık.* 20:5) ya da doğrudan muhataba hitap edilerek ifade edilir: "Ben RAB, senin Tanrın,

kıskanç bir Tanrı'yım" (*Tesn.* 5:9). Peki Tanrı kıskançlığını nasıl gösterebilir? Neye, kime karşı?

Bu terim, putperestliğin reddiyle doğrudan bağlantılı olarak kullanılır. Bu nedenle, ilk okumada, putlar gibi sahte tanrılara ya da rakip olması düşünülemez başka herhangi bir tanrıya yönelmeyi kabul etmeyen bir ilahın mutlak bağlılık talebi olarak anlaşılabilir. Tam da bu yüzden metinlerde Tanrı'nın "öfkesinden" söz edilir (*Tesn.* 6:15): Tanrı'ya ait olması gereken bu bağlılığın başka bir varlığa yöneltilmesi, bir "haksızlık" olarak değerlendirilir ve cezayı beraberinde getiren bir suç sayılır. Bu davranış, sıradan bir sadakatsizlik değil, Tanrı'ya yöneltilmiş bir tür "nefret" olarak yorumlanır. Bu nedenle de cezanın yalnızca bireyle sınırlı kalmayıp birkaç kuşağa kadar uzanabileceği ifade edilir.

Bu kıskançlığı, Tanrı'nın halkına duyduğu sevginin insani bir yansıması olarak okumak kaçınılmazdır; hatta dinin işleyişi açısından bu okuma yerindedir. Ancak mesele bununla sınırlı değildir. Bu yorumun ötesinde, burada dile gelen şey İlahi Tek'in "tek" oluşudur. Söz konusu olan, Tek'in bir başkasıyla yan yana duran bir varlık olmamasıdır. Bu kıskançlık, Tek'in başkaları arasından biri olmadığını, hatta en yüce tanrı olarak bile düşünülmediğini ortaya koyar. Tek burada, tek olma halini ifade

eder. Bu da "çoktanrıcılık"tan ya da bir tanrının diğerlerinden üstün sayıldığı anlayışlardan değil, tam anlamıyla "tektanrıcı" bir varlık anlayışından kaynaklanır. Bir ve Tek olanın kendini bu şekilde dile getirmesiyle, kıskançlık kavramı da yeni bir anlam kazanır. İşte bu anlam, Yasa'nın simgesel düzeyde koşulsuz oluşunu temellendirir. Burada söz konusu olan baba figürü, sürünün babası değildir (ki onun hoşgörüsüzlüğü ve kıskançlığı daha önce görülmüştür); Burada söz konusu olan figür, Freud'un tanımladığı anlamda *Urvater*'dir; ancak *Urvater*, hoşgörüsüzlüğü ve sahiplenici kıskançlığıyla sürünün babası olarak değil, Yasa'nın kendisi olarak düşünülmelidir. Başka bir deyişle Urvater, burada fiziksel bir iktidar figürü değil, simgesel şiddetiyle işleyen Yasa'dır. Teklik, söylenen sözün doğruluğunu zorunlu kılar. Bu nedenle söz ya doğrudur ya da değildir; ara bir durum yoktur. Bundan dolayı, (yalan tanıklık ya da iftira yoluyla) sözün çarpıtılması ya da bozulması kabul edilemez. Aynı şekilde, aynı durumlara farklı ölçütler uygulanması, yani "çifte standart", kesin olarak reddedilir. Yasa "şaka kaldırmaz"; Tanrı'nın tek, bölünmez ve başkasıyla paylaşılamaz olduğunu açıkça bildirir. Tanrısal bir kıskançlıkla *İlahi Öteki, kendisini bir özne olarak konumlandırır*. Başka herhangi bir tanrısal varlığa saygı göstermek, Tek olan

açısından kabul edilemez bir aldatmadır; çünkü bu durum, arzunun yönünü saptırır, hatta onu "kökten bir sadakatsizlik" haline dönüştürür. Dolayısıyla burada, başka tanrılar gibi haz talep eden bir Tanrı değil, arzusunu bizzat dile getiren bir Tanrı söz konusudur. Bu kıskançlık hakkında aslında bildiğimiz tek şey, ona verilen adın "qannā'" olduğu ve kendisini tek ve bir olarak bilen İlahi Tek'in duyduğu kıskançlık olduğudur. İlahi Tek, tek olduğunu "bildiği için", ilahi olanın bölünmesine ya da çoğaltılmasına hiçbir şekilde izin vermez. Burada söz konusu olan, başkalarına bir inanç ya da hakikat dayatma çabası değildir. Bu kıskançlık, Tek'in kendini bir özne olarak ifade edişinin bir sonucudur. Aynı şekilde bu bir hoşgörüsüzlük de değildir; Tek'in yanına başka bir ilahi varlık yerleştiren düşünce biçiminin kesin biçimde reddedilmesidir. Bu, Arzu'nun bütün sonuçlarının üstlenilerek dile getirilmesidir.

"Tanrı Tek'tir" demek, Lacan'ın kullandığı anlamda bir "gösteren" işlevi görür; bu gösteren, insani kıskançlığa benzemeyen, kendine özgü bir kıskançlığı varsayar. Bu kıskançlık korku uyandırır; çünkü kutsal metinlerde (*Mezmurlar*) de ifade edildiği gibi, korku "bilginin temelinde" yer alır. Nitekim Tek olan Tanrı'nın bilinemez oluşu, insanın neye inanacağını ve nasıl davranacağını

kendi keyfine göre belirleyemeyeceği anlamına gelir. İnsan, Tanrı'yı kavrayamadığı için, ona yönelir ve sınırlarını kabul eder. Hiçbir insan bu Kıskançlıkla özdeşleşemez; bu, insani bir kıskançlık değildir. Ancak insan arzusu, kendisini aşan bu ilahi kıskançlık karşısında biçimlenir. Bu nedenle kendini "seçilmiş" hisseden kişi, Tanrı'nın bu kıskanç ilgisinin yöneldiği biri olmayı ayrıcalık olarak görür; özne, arzusuna da bu Kıskançlık karşısında ve bu Kıskançlık *aracılığıyla* bir dayanak bulur. Arzuyu belirleyen "tekil çizgi", bilinçdışı düzeyde tektanrıcılığa anlamını veren öğedir. Bu çizgi, Tek olanın sürekli olarak çoğalma ve dağılma tehlikesiyle karşı karşıya olmasını da hatırlatır.[31] Bu nedenle, Tek olanın Adı'nı boş yere anmanın "günah" sayılması, yalnızca bir saygısızlık meselesi değildir; burada söz konusu olan, Tek'i Tek yapan bu tekil çizgiye yönelik bir ihlal riskidir. Tam bu noktada açık bir ayrım ortaya çıkar. İnsana özgü, gündelik ve rekabetçi "küçük kıskançlıklar" hayalî düzeyde kalır. Buna karşılık burada söz konusu olan Kıskançlık, kişisel bir duygu değildir; insan arzusuna sınır çizen ve onu yönlendiren simgesel düzenle ilgilidir. Kıskançlığın simgesel önemi de tam olarak burada yer alır.[32]

"Bir öznenin, ötekinde hiçbir yoldan kavrayamadığı bir şeye karşı kıskançlık beslediğini, bu kıskançlığın nefrete ve yıkım arzusuna kadar uzandığını kabul etmesi gerçekten şaşırtıcı ve tuhaf değil midir?"

Lacan'ın şaşkınlık içeren bu sorusu,[1] kıskançlığın en uç noktasında yer alan paradoksu işaret eder. Bu paradoks nedeniyle, kıskançlık yaşayan özne, nesneyi artık kendi başına bir şey değil, başkasının ona yönelmiş arzusuyla ve daha geniş anlamda Öteki'nin arzusuyla anlam kazanan bir şey olarak düşünmek zorunda kalır.

Kıskançlığın Metapsikolojik Değerlendirmesi

Bu inceleme boyunca ortaya çıkan metapsikolojik portre, kıskançlığın bilinçdışı anlamını, üç boyutun kesişimi olarak işleyen yapısal bir konumda ele almamıza olanak tanır:

—*Nesne* ekseninde: Kayıp ve buna eşlik eden acı söz konusudur.

—*Özne* ekseninde: Narsistik yaralanma ve suçluluk boyutu belirleyicidir.

—*Öteki* ekseninde: Arzu ile rekabetin iç içe geçmesi dikkat çeker.

Kıskançlığın kurduğu ilişkide, özne ile nesne arasındaki bağlantıyı üreten şey, ötekiyle *özdeşleşme*dir. Buna koşut olarak kıskançlık hem *duygulanım* hem de *fantezi* boyutunu birlikte içeren yapılara gönderme yapar. Bu iki boyut da bilinçli ve bilinçdışı olmak üzere iki sistemi aynı anda devreye sokar.

Duygulanım, hem bilinçli hem de bilinçdışı sistemin parçasıdır; bu iki sistem arasında geçiş sağlayan bir işlev üstlenir ve bastırma sürecine hizmet eder. Duygulanımın olağanüstü derecede etkileyici olmasının nedeni de budur. Bir yandan doğrudan hissedilen bir şey söz konusuyken, öte yandan öznenin farkında olmadığı biçimde işleyen bir süreç eşzamanlı olarak devrededir. İşte bu noktada fantezi ile uyarılmanın etkisi devreye girer. Bu etki sayesinde kıskançlığın nesnesi, mazoşistik yönü bakımından daha belirgin hale gelir. Kıskançlık deneyimi bu mazoşistik boyutu içerir; aynı zamanda, kendisi de mazoşistik nitelikte olan bilinçdışı fanteziye dayanır.

Son olarak, gerçeklik düzeyinde, bütün bu süreç *dışa yansıtma* yoluyla yeniden yaşanır. Kıskanç kişi, kendi sadakatsizlik isteğini ya da homoseksüel dürtüsünü bastırır; ancak bastırılan bu istek ya da dürtü, başkasına ait görünür ve kendisine yöneltilmiş olarak geri döner. Sanrı, işte bu noktada, kıskançlığın gerçeklikle kurduğu ilişkinin nasıl işlediğini açığa çıkarır.

Böylece kıskançlığın, basit bir psikolojik olgunun ötesinde, bilinçdışı dinamiğin ve ekonomik olguların stratejik süreçlerini, tekil bir olay içinde kavramaya imkân veren bir *modus cognoscendi* (bilme/kavrama tarzı) olduğu anlaşılır. Bu yaklaşım, çıkış noktamızı oluşturan Freudcu saptamaya anlam kazandırır: Kıskançlık, bilinçdışı süreçlerin –normal ya da patolojik biçimleriyle– işleyişine dair temel bir şeyi, "iç" ile "dış"ın birbirlerine temas ettikleri noktada görünür hale getirir.

Daniel Lagache, *La jalousie amoureuse*'e yazdığı önsözde, psikanalitik bir tür "indirgeci eğilimin", "duygunun gerçekliğini göz ardı etme, bilincin verilerini ve yaşantılanan deneyimin açık anlamını değersizleştirme riski taşıdığını ileri sürer".[2] Bu nedenle, "kıskançlık deneyimini" derinlemesine tanıyla ilişkilendirmek amacıyla yaşantılanan deneyimi merkeze alan bir klinik psikolojiye yönelmeyi gerekli görür.

Sanki psikanaliz, kıskançlığın bilinçdışı mekanizmalarını incelerken, kıskanç kişinin "yaşadığı deneyim"in taşıdığı anlamla bağını koparma riski barındırıyormuş gibidir. Oysa burada eleştirilen şey, Freud'un kendi yaklaşımından çok, bu tür bir "nedenselci" okumanın yerleşik ve indirgemeci biçimidir. Bu çalışma göstermiştir ki; yaşanan deneyim ile anlam,

kıskançlığın deneyimlenişi ile onun bilinçdışı anlamı arasında bir seçim yapmak gerekmez. Aksine, bilinçdışı işleyiş, kıskançlık en uç noktasına ulaştığında, özne açısından neyin devrede olduğunu doğrudan açığa çıkarır. Ortaya çıkan şey, *kıskançlığın bilinçdışı tarafından belirlenen dünyası*dır.

Aldatmanın Hazzı

Kıskançlığın bilinçdışı, öznenin aldatılıyor olmaktan gizlice bir haz aldığını gösterir. Üstelik bu durum, acı çektiği gerçeğiyle açık bir karşıtlık içindedir. Başka bir deyişle, özne itiraf edemediği hazzını, nesnenin kendisinden esirgenmesini arzuladığı bu acının içinde bulur. Nesnenin kendisine verilmemesi onda bir eksiklik, boşluk duygusu yaratır. Özne de bu eksiklik üzerinden kendi arzusunu büyütür ve onu şekillendirir. Bu, Bergler'in[3] saptadığı "reddedilme gereksinimi"nin bir görünümüdür; "aldatılma gereksinimi" de bunun bir tür türevi sayılabilir. Altta işleyen bu "oral mazoşizm", kıskançlığa kendine özgü özelliğini verir. Kıskanç kişi, bilinçdışı düzeyde, ilişkisine duyduğu güvenin boşa çıkmasından ve "tercih edilmediğini" hissetmekten acı verici bir haz alan kişidir. Bunu bir bakıma kendi üzerinde sınar: aşkın tuzağına yakalanmış gibidir; fakat bu yakalanma, aynı zamanda, Öteki'nin arzusunda merkezde olmama olasılığıyla, yani

kastrasyon karmaşasıyla yüzleştiği andır. Kıskanç kişinin mutluluğunu gölgeleyen şey, "boynuzlanmak" değil; kendisinin artık Öteki için ayrıcalıklı bir konumda olmadığına dair bu sezgidir.

Nesneyle ve ötekiyle kurulan ilişkide yaşanan tüm karmaşıklıklar ile eril ve dişil konumlar arasındaki oyunların ötesinde, şu olgu açıkça görülür: Arzulayan özne, nesnesine yönelttiği arzuyu, ötekinin arzusu olarak deneyimler. Kıskançlık, tam da bu noktada, özneyi kendi arzusunu kendisine yabancı bir arzu gibi yaşamasından ve kendi arzusuna yabancılaşmasından koruyan bir tepki olarak ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle, arzulayan özne, nesnesini ancak bir başkası *üzerinden* arzuladığını ve arzuladığı nesnesine yabancı olduğunu hissetmektedir. İşte bu nedenle, öznenin rakiple kurduğu ilişki karmaşıktır: Bir yandan, ondan kendi arzusunu tutarlı hale getirmesini bekler; çünkü arzusunu, rakibin arzusu üzerinden yaratır ya da canlandırır. Öte yandan, arzulamanın yarattığı bu acıdan kurtulmak için, rakibi "devreye sokar"; böylece arzulamayı tek başına üstlenmek zorunda kalmaz.

Kıskanç kişi, kendini ısrarla "kimseye kanmayan" biri olarak görür. Başkaları tarafından "aldatılan, kandırılan" konumuna düşmemek ister. Ancak bunu yapmaya çalışırken "yönünü kaybeder"... Kıskançlık, işte

bu nedenle, en görünür sapma biçimlerinden biridir. Kişi, her şeyin açığa çıkmasını isteyen bu hakikat takıntısı içinde, dünyadan sürekli kanıt ve itiraf talep eder. Bu süreç giderek paranoyak bir hale sokar onu ve sonunda acının eşlik ettiği bir tatmin duygusuna ulaşır.

Bunu, aldatılan adamın yaşadığı çile çok iyi gösterir. En değerli varlığını kendi isteğiyle başkalarına sunar, sonra da ona yabancı biriymiş gibi geri dönerek onu yeniden kazanmaya çalışır. Kıskançlığın bu "çarpık" yanı, erkek arzusuna dair acı ve trajik bir boyutu gösterir. Özne, burada, akıl yürütmesini sonuna kadar, deliliğe vardırıncaya kadar sürdürür. Sanki verdiği mücadele yalnızca rakiplerle değil, aynı zamanda ilk Sahip ile ilgilidir. Onun deliliği tam da buradadır: Her şeye sahip olan "Tek"e; yani *Urvater*'e, karşı çıkmaya kalkışır. Bu noktada, aşırı kıskanç kişinin, kendi arzusuna yöneldiği anda, *İlkel Baba tarafından engellendiğini ve kıskanıldığını hissettiği* anlaşılır. Bir yandan kendini "yüceltirken" öte yandan kendini "düşüren" bu özne, daha baştan kaybetmeye mahkumdur. Buna karşın, *sevdiği nesneyi* feda ederek tatmin olur. Bu fedakarlık, "karanlık bir tanrıya" yönelmiş gibidir ve ölüm dürtüsünün gücünü gösterir. Burada söz konusu olan şey, Thanatos'u doyurmak uğruna en değerli nesnesini gözden çıkaran, yönünü kaybeden Eros'tur.

Aşırı kıskançlık, herkesin bildiği ama çoğu zaman açıkça söylemediği bir gerçeği açığa çıkarır: Arzulayan özne, kendi arzusunun içinde bölünmüş durumdadır. Yani kişi, bir yandan arzularken, öte yandan bu arzuyu öteki üzerinden yaratır ve kendini dışarıdan izleyen biri gibidir. Bu ikilenme, *fallik öğe*nin de devreye girmesiyle ilişkiyi kendiliğinden üçlü bir düzene taşır (ben-öteki-rakip/üçüncü). Bu, Freudcu anlamda öznenin arzusunu yasak, ayrıcalık ve dışlama üzerinden yapılandıran fallik dönemin kurduğu yapıdır. Lacan bunu mizahla anlatır: iki dişi aslanın bir erkek aslanla sorunsuz biçimde bir arada yaşadığını gözlemler ve hayvanlar dünyasında kıskançlık olmadığını söyler. Nedeni şudur: "Aslan üçe kadar sayamaz".[4] İnsan ise sayabilir; talihsizliği de buradan gelir.

Kıskançlığın Çıkmazı: Arzu ve Haz

Lacan'ın hatırlattığı gibi, "haz ancak aşk devreye girdiğinde arzuya alan bırakır".[5] Bu durum, hazza belirleyici bir üstünlük kazandırır; çünkü haz, kontrolden çıktığında, arzunun varlığını mümkün kılan eksiklik duygusunu ortadan kaldırır ve aşkın arzuya bir anlam kazandırmasını engeller. Kıskançlığın çıkmazı da buradan kaynaklanır: Özne, arzusundan emin ve aşkından güven duysa bile, haz uğruna ödemesi gereken bedelin büyüklüğünü çoğu zaman

göremez. Crommelynck'in oyununda Bruno'nun Stella karşısında yaşadığı derin kaygı tam olarak buradan doğar. Çünkü Stella, hazzı denetimsiz biçimde alevlendirebilecek bir gücü içinde barındırır ve bunun sonuçlarını yalnızca Bruno sezer.

Bunu en iyi gösteren örnek, Molière'in *Kadınlar Mektebi* oyununda Arnolphe'ün durumudur. Arnolphe, masum Agnès'in aldatılmasını önlemek ister; bunun için de Agnès'in henüz adlandıramadığı, arzunun ortaya çıkmaya başlayan semptomlarını ondan öğrenmeye çalışır. Agnès, hiçbir art niyet taşımadan, kendisini baştan çıkaran erkeğin onda uyandırdığı duyguyu şöyle anlatır: "İçimde tatlı bir şey kıpırdıyor, beni hafifçe titretiyor/ Ne olduğunu bilmiyorum ama bütünüyle etkileniyorum". Bu sözler, kıskanç adamın acısını açığa vuran itirafı doğurur: "Ne dayanılmaz bir sorgu bu çözülemez gizem üzerine / bu sorguda bütün acıyı tek başına çeken, soruları soran kişidir!"[6] Agnès o kadar saf ve açıktır ki, onu baştan çıkaran kişiyle yaşadıklarını hiçbir ayrıntıyı saklamadan anlatır. Arnolphe ise sürekli daha fazla ayrıntı ister. Böylece garip bir durum ortaya çıkar. Kıskanç adam, kendi acısını artıracak bilgileri bizzat kendisi toplar. İşte kıskanç kişinin asıl azabı budur: "Yalnız başına", karşısındaki kişinin kendisi henüz bunun farkında bile değilken yaşadığı hazza tanıklık etmek zorunda kalması...

Ancak gördüğümüz gibi, kadında kıskançlığı daha yoğun, adeta iki katmanlı bir biçimde düşünmek gerekir. Şöyle denebilir ki, her iki cinsiyetten kıskanç özne, aşırı kıskançlıkta dişil konuma yaklaşır; çünkü kıskançlığın deliliğe varan hali, arzunun kastrasyon dönemi tarafından nasıl belirlendiğini açıkça ortaya koyar. Lacan'a göre, kıskançlık kadına özgü bir eğilimdir. Ancak bu, kadının doğasına değil, onun "sevme biçiminin yapısına" aittir.[7]

Bunun mitolojik ve trajik simgesi Medea'dır.[8] Aşkla bağlı olduğu halde, Jason'ın sadakatsizliğiyle ihanetin onda açtığı, katlanılması imkânsız yarayı, Medea bir büyücü olarak eyleme döker. Jason, onu iktidar uğruna sıradan bir prenses için terk etmiştir. Medea'nın korkunç intikamı, onların çocuklarını öldürmek olmuştur ve rastlantısal bir vahşet değildir. Bu eylem, anneliğe karşı kadınlığın üstün tutulduğunu simgeler. Jason'ın yeni eşi olan öteki kadın ise, giysisi zehirlenerek öldürülür. Bu, son derece acımasız bir hesaplaşmadır. Ancak dikkatle bakıldığında, bu kadın gerçek bir rakip olarak bile görülmez. Medea'nın kıskançlığı, ahlaki ya da romantik değil, en temel anlamıyla, kendi kadınlık onurunu korumaya yöneliktir. Onun aşırı eylemi, kendisini yok sayan erkeğe karşı, aşağılanmayı

kabul etmeyi reddedişin kanlı bir ilanıdır. Bu nedenle, Lacan'ın ifadesiyle, Medea "gerçek kadın"dır!

Yas Kaynaklı Kıskançlık: Hamlet Örneği

Lacan, Hamlet örneği üzerinden "yas kaynaklı kıskançlık" olarak adlandırdığı kıskançlığı anlatır. Hamlet, Ophelia'nın kardeşi Laertes tarafından Ophelia'nın yasının tutulduğunu gördüğü anda, aniden Laertes'in boğazına sarılır. Bu sahne gariptir; çünkü yas tutan birinin kıskanılması ilk bakışta anlamsızdır. Hamlet'in tuhaflığı Ophelia hayattayken ona kötü davranmış, onu itmiş, aşağılamış olmasıdır; ama Ophelia ölür ölmez, onu yalnızca kendisine aitmiş gibi görmeye başlar. Kardeşinin yasını görünce, Ophelia'yı sahiplenir ve arzusunun nesnesi olarak ilan eder. Oysa tam da bu anda Ophelia, artık geri gelmesi mümkün olmayan, yani ulaşılamaz bir nesnedir. Normalde suskun olan Hamlet, bu noktada yüksek sesle konuşur ve kendi aşkının, "otuz bin kardeşin sevgisinden bile büyük" olduğunu söyler!

Burada asıl önemli olan, kıskançlıkta arzulanan nesne ile yasta kaybedilen nesnenin aslında aynı olmasıdır. Bu da Freud'un konuya dair en baştaki görüşünü doğrular (bkz. yukarıda, *Yas Olarak Kıskançlık*). Bir nesne, ancak öldüğünde, arzu açısından tam

anlamıyla ulaşılamaz hale gelir. İnsan arzusunun neden bu kadar inatçı ve obsesif olduğunu da bu durum açıklar. Hamlet, tam bu noktada arzunun yakıcılığını hisseder; çünkü karşısında ölmüş olan sevilen kişi ve onun için açıkça yas tutan bir kardeş bir aradadır. Bu tuhaf birleşim, Hamlet'te arzuyu harekete geçirir. Hamlet figüründe, kıskançlıkla iç içe geçmiş *huzursuz bir yas biçimi* tek bir örnekte toplanmış gibidir.

Nesneye Yönelmiş Aşktan Mutlak Sahiplenme Deliliğine

Kıskançlık, nesnenin nasıl merkezî hale geldiğini açıkça gösterir. Kişi için arzulanan şey, kıskançlık içinde belirli bir nesneye bağlanır. Bu süreçte, imgesel düzeyde kıskançlık daha çok haset biçiminde yaşanırken, simgesel düzeyde aynı nesne arzuya bağlanır. Bu durum, Freud'un modern aşk anlayışını tanımlarken söz ettiği "nesneye yönelmiş aşk" fikriyle doğrudan ilişkilidir. Freud, *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'de, antik dünyadaki aşk anlayışıyla modern aşk anlayışı arasında temel bir fark olduğunu belirtir. Antik dünyada vurgu dürtünün kendisindeyken, modern dünyada vurgu bu dürtünün yöneldiği nesneye kaymıştır. Freud'un ifadesiyle, "antik dünyanın aşk yaşamı ile bizimkisi arasındaki en belirleyici fark, onların dürtüyü öne çıkarması, bizim

ise dürtüyü nesnesi üzerinden yaşamamızdır".[9] Bu nedenle, nesnenin "öne çıkan özellikleri" özellikle vurgulanır; böylece dürtüsel yaşam, adeta "mazur gösterilmiş" olur. Ancak nesneyi bu kadar merkeze koymanın sonucu "yalnız bana ait olmalı" düşüncesi; yani "ayrıcalık beklentisi"dir. İşte bu noktada kıskançlık, "nesneyi merkeze alan"... "modern" aşk anlayışının duygusudur. Dürtünün öne çıktığı bir anlayışta kıskançlık ortaya çıkmaz. Buna karşılık, nesne yüceltildiğinde, kıskançlık kaçınılmaz olur. Bu yüzden kıskançlık, Proust'un söylediği gibi, "aşkın arkasına düşen bir gölge" gibidir.[10]

Don Juan ise farklıdır. O, her seferinde tek bir kadını ister ve onu baştan çıkarmaya çalışır; fakat bunu sırayla yapar. Dürtüsünün işleyişinde, "yalnız bana ait olmalı" kuralını daha en baştan bozar; çünkü kazandığı her kadını hemen terk eder. Bu yüzden Don Juan, kocalarda kıskançlık uyandırır, ama kendisi kıskançlık duymaz. Onun için rakip yoktur. Tek istisna, simgesel baba figürü olan Don Juan'ın meydan okuduğu, ölü ama hâlâ hüküm süren bir figür olan Komutan'dır.[11]

Buna paralel olarak kıskançlık, öznenin kastrasyon karmaşası içinde nasıl konumlandığını en çarpıcı biçimde gösteren duygudur. Arzu için nesne, bu karmaşa bağlamında son derece tehlikeli ve çelişkili bir konumdadır. Bir yandan kastrasyon karmaşasının

işaretidir; yani kayıp, yasak ve eksiklik duygusunu temsil eder. Öte yandan ise, aynı nesne, bu eksikliği telafi edebilecekmiş gibi görünen bir çözüm işlevi görür. Bu nedenle arzu nesnesi hem vazgeçilmezdir hem de yerine bir başkası geçebilir.

Kıskançlığın Etik Boyutu: Aktarım Kıskançlığı

Kıskançlık, kendi isteğini dayattığı anda, hem adaleti bozar hem de merhameti reddeder. Kıskanç kişi, bunu yaparken bilerek haksız davranır. Yaşadığı yoğun duyguyu artık herkes tarafından kabul edilecek düzeyin ötesinde yaşar. Kendi yaşadığı incinmeyi benzersiz sayar ve bunun intikamını almak için en yakınındakilere bile zarar verir. Daha önce gördüğümüz gibi, merhamet, kıskanç kişinin içine kapandığı bu durumdan çıkması için Öteki'ne yöneltir ve bu yönelim ilahi aşk fikrine dayanır. Bu anlamda merhamet, kıskançlığa karşı insana özgü bir karşılık olarak ortaya çıkar.

Psikanalizde, ilk kıskançlığın yeniden yaşanması ve bu deneyimin nasıl bir sonuca bağlanacağı, aktarım yoluyla ortaya çıkar. Aktarım aşkı, yapısı gereği, dışlayıcı olma eğilimine sahiptir. Bu dışlayıcılık, daha en başta, ilişkiye eşlik eden "bu bana ait", "bu ilişki yalnızca benim için" duygusunda kendini gösterir. Kişi, duygularını yalnızca dile getirmekle yetinmeyip onları fiilen yaşamak istediğinde,[12] kıskançlık da

bu duyguların doğal bir parçası olarak sahneye çıkar. Hatta bu süreçte kişi, *Anspruch*'u (talebi, hak iddiasını), yani *Wunsch*'un (talep edilmeyen arzunun) talep eden, hak iddia eden en ilk biçimini, yeniden yaşar.

Kişi, bu tutkuyu aktarım ilişkisi içinde yeniden yaşayarak bir çıkış bulur. Bu çıkış, Öteki'ne yöneltilmiş ilahi bir sevgiyle değil; kendi içindeki bölünmüşlüğün hakikatiyle doğrudan karşı karşıya gelme şeklinde gerçekleşir. Burada söz konusu olan şey, arzulayan benliğe özgü kıskançlığın, "aktarım kıskançlığı"na dönüştürülmesidir. Bu dönüşüm, özü itibarıyla, kıskançlığı hayalî düzlemden çıkarıp simgesel düzleme taşır.

Kendini Kıskanan Özne: Kıskançlığın Karanlık Nesnesi

Kıskançlığın zor kabul edilen gizli yönü şudur ki; insan âşık olduğu anda, kendi arzusunun kontrolünü kaybettiğini hisseder. Artık neyi istediğini, neden istediğini bilmiyor gibidir. Aynı anda, arzu nesnesi üzerindeki "bu benim" duygusu da sarsılır. Bu durumda kişi, *kendisine karşı bir kıskançlık* geliştirmeye başlar; ama bu "kendisi", artık ona *yabancılaşmış* bir kendidir. Freud'un "kötü göz" inancında gösterdiği şey tam olarak budur (bkz. yukarıda, *Haset Boyutu Taşıyan Kıskançlığın Yansıtmalı Doğası*). Bunun ardından kişi, hayalî bir rakip kurgular. Bu

rakip, aslında kişinin kendi içindeki hasedin dışarıya yansıtılmış biçimidir. Böylece kişi, kendi hasedinden korkar, bu haset ona yabancılaşmış, tehdit edici bir nesne gibi görünür. Lacan'a göre burada söz konusu olan, bakışın ele geçirici etkisidir; bakışı ele geçirip durduran bu etkiye *fascinum* adı verilir.[13] Haset ve kıskançlığın temelinde, kişinin kendi bakışının kendisine geri dönmesi yatar. Kişi, *kendi haset yüklü bakışını, kendi arzu nesnesine* yöneltir. Sonra da bu bakış, nesneyi kaybetme korkusu içinde, ona dışarıdan geliyormuş gibi geri döner. Yani kişi, aslında başkasının bakışından değil, kendi haset dolu bakışının kendisine geri dönmesinden korkmaktadır.

En uç noktada özne, kendisine ait olduğunu sandığı hazların içinde bile, kendisine karşı kıskançlık hisseder. Kendi arzu nesnesi onu rahatsız etmeye başlar. Bu yüzden, bir rakip hayal etmek, aslında ona geçici bir rahatlama sağlar! Kısaca söylemek gerekirse, arka planda bir melankoli vardır ve bu, ani bir paranoyak krizle geçici olarak bastırılır! Başka birinin onun arzu nesnesini kıskanması, özneye acı verirken aynı zamanda onda gizli bir rahatlama sağlar. Eğer kaygı, "insanı aldatmayan duygu" ise, kıskançlık insanı her seferinde aldatan duygudur. Ama tam da bu yüzden, kıskançlık insan arzusuna dair bir gerçeği açığa çıkarır: Arzu, görünenle gerçek arasında eşikte kalır...

Notlar

Aksi belirtilmedikçe, alıntılanan metinler Freud'a aittir. Referanslar ve cilt numarası Romen rakamlarıyla, sayfa numarası ise Arap rakamlarıyla gösterilmek üzere Fischer Verlag tarafından yayımlanan *Gesammelte Werke*'ye (G.W.) dayanmaktadır. Alıntılanan bölümler tarafımızca çevrilmiştir.

Giriş

1 Sigmund Freud – Ludwig Binswanger, *Correspondance 1908–1938*, Ludwig Binswanger'a 7 Ocak 1920 tarihli mektup, Calmann–Lévy, 1995, s. 223.
2 Sigmund Freud, *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 195.
3 Margot Grzywacz, "Jalousie dans langues romanes", Daniel Lagache tarafından aktaran: *La jalousie amoureuse*, Presses Universitaires de France, 1947; yeniden basım, "Quadrige", 1997, s. 369.
4 "Jalousie" maddesi, *Trésor de la langue française.*
5 Sigmund Freud, Wilhelm Fliess'e 22 Aralık 1897 tarihli mektup, *Lettres à Wilhelm Fliess 1887–1901*, Presses Universitaires de France, s. 365. P.–L. Assoun, "Psychanalyse et addiction", Eric–Pierre Toubiana (ed.), *Addictologie clinique*, Presses Universitaires de France, 2011, s. 27.
6 P.–L. Assoun, "La folie de l'idéal ou l'inconscient fanatique. Figures de la Schwärmerei", *Pourquoi le fanatisme, Penser rêver*, sayı 8, Éditions de l'Olivier, 2005, s. 169–188.
7 Marcel Proust, *Albertine disparue*, Grasset, 1987.
8 Paul Bourget, *Physiologie de l'amour moderne*, s. 162.
9 Daniel Lagache, *La jalousie amoureuse*, a.g.e.
10 *Revue française de psychanalyse*, Cilt V, sayı 3, 1932, s. 391.
11 P.–L. Assoun, *L'excitation et ses destins inconscients*, Presses Universitaires de France, 2013.

12 P.–L. Assoun, *Frères et sœurs. Leçons de psychanalyse*, 2. baskı, Economica, 2003.
13 P.–L. Assoun, *Le couple inconscient. Amour freudien et passion postcourtoise*, Anthropos/Economica, 1992.
14 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur le fantasme*, Economica, 2007.
15 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur Masculin et féminin*, Economica, 2005.
16 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur le transfert*, Economica, 2007.

Ders I

1 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 195.
2 P.–L. Assoun, *Introduction à la métapsychologie freudienne*, Presses Universitaires de France, "Quadrige", 1993.
3 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 195.
4 *Deuil et mélancolie.*
5 Ovide, *Les Métamorphoses*, Kitap III.
6 P.–L. Assoun, *Le préjudice et l'idéal. Pour une clinique sociale du trauma*, Anthropos/Economica, 1999; 2. baskı, 2011.
7 P.–L. Assoun, "Portrait métapsychologique de la haine :du symptôme au lien social", Paul–Laurent Assoun, Markos Zafiropoulos (ed.), *La haine, la jouissance, la loi*, Anthropos/Economica, 1995, s. 129–163.
8 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 195.
9 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur le masochisme*, 2. baskı, Economica, 2007, s. 44 vd.
10 *Trois essais sur la théorie sexuelle*, III, *(G.W.)*, Cilt V, s. 130.
11 *Sur l'éclaircissement sexuel des enfants, (G.W.)*, Cilt VII, s. 22.
12 *Les premiers psychanalystes. Minutes de la société psychanalytique de Vienne*, 1 Mayıs 1912 oturumu, Cilt IV, Gallimard, s. 123.

13 Sigmund Freud, Wilhelm Fliess'e 1 Ağustos 1899 tarihli mektup, *Lettres à Wilhelm Fliess*, a.g.e., s. 460.

Ders II

1 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, l'homosexualité et la paranoïa, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 195.
2 a.g.e., *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 196.
3 *Revue française de psychanalyse*, a.g.e.
4 Anna Freud, *Les mécanismes de défense*, 1936.
5 *Remarques sur un cas de paranoïa décrit autobiographiquement*, III, *(G.W.)*, Cilt VIII, s. 302–303.
6 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité*, *Gesammelte Werke*, Cilt XIII, s. 196.
7 M. Klein, *Notes sur quelques mécanismes paranoïdes*, 1946.
8 *Psychopathologie de la vie quotidienne*, Bölüm XII, *(G.W.)*, Cilt IV, s. 306.
9 *Psychopathologie de la vie quotidienne*, *(G.W.)*, Cilt IV, s. 287–288.
10 *L'inquiétante étrangeté, (G.W.)*, Cilt XII, s. 253.
11 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 197.
12 J. Lacan, *Le Séminaire III. Les psychoses*, 7 Aralık 1955, Seuil, s. 57.
13 J. Lacan, *Le Séminaire III. Les psychoses*, 11 Ocak 1956, Seuil, s. 89.

Ders III

1 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 197.
2 Sigmund Freud – Ernest Jones, 28 Ocak 1921 tarihli mektup, *Correspondance complète 1908–1939*, Presses Universitaires de France, 1998.
3 Sigmund Freud – Max Eitingon, 23 Ocak 1921 tarihli mektup, *Correspondance 1906–1939*, Hachette, s. 247.
4 Sigmund Freud – Max Eitingon, 4 Şubat 1921 tarihli mektup, *Correspondance*, a.g.e., s. 253.

5 Marcel Proust, *Albertine disparue*, Bernard Grasset, 1987.
6 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 196.
7 *Constructions dans l'analyse.*
8 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 198.
9 Victor Margueritte, *La Garçonne*, 1922.
10 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 200.
11 a.g.e., *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 201.
12 "Grande est la Diane des Ephésiens", *(G.W.)*, Cilt VIII, s. 361.
13 *Abrégé de psychanalyse*, Bölüm 8, *(G.W.)*, Cilt XVII, s. 132.
14 *Leçons d'introduction à la psychanalyse*, XXVI, *(G.W.)*, Cilt XI, s. 440–441.
15 a.g.e., *(G.W.)*, Cilt XI, s. 441.
16 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 202.
17 a.g.e., *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 199.
18 *Le délire et les rêves dans la "Gradiva" de Jensen*, Bölüm II, *(G.W.)*, Cilt VII, s. 71.

Ders IV

1 J. Lacan, *Les complexes familiaux*, *Encyclopédie française*, Cilt 8, 2. bölüm, A bölümü "La famille", 1938; Navarrin, 1984; *Autres Écrits*, Seuil, 2000.
2 S. Freud, *Inhibition, symptôme et angoisse*, Bölüm XII, Ek C, *(G.W.)*, Cilt XIV, s. 202–203.
3 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur l'angoisse*, 4. baskı.
4 Erik Porge, "Un écran à l'envie", "La frérocité", *Revue du Littoral*, sayı 30, E.P.E.L., s. 11–21.
5 Saint Augustin, *Confessions*, Kitap I, Bölüm 7, Desclée de Brouwer, s. 293.
6 J. Lacan, *Les complexes familiaux*, s. 8; *L'agressivité en psychanalyse*, *Écrits*, s. 114–115; *Le Séminaire VI. Le*

désir et son interprétation, 11 Şubat 1959.

7 J. Lacan, *Quelques réflexions sur l'ego (Some Reflections on the Ego)*, *Petits écrits et conférences 1945–1981*.

8 J. Lacan, *Le Séminaire XX. Encore*, 1975, s. 91.

9 J. Lacan, *Les complexes familiaux*.

10 P.–L. Assoun, *Corps et symptôme. Leçons de psychanalyse*, Economica, 1997; 2004.

11 J. Lacan, *Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, 1964, Seuil, s. 106.

12 P.–L. Assoun, *Le regard et la voix*, a.g.e., Ders X, "L'objet de supplément : le regard et la voix de Freud à Lacan", s. 83 vd.

13 Saint Augustin, *Confessions*, a.g.e.

14 J. Lacan, *Le Séminaire I. Les écrits techniques de Freud*, 5 Mayıs 1954, Seuil, s. 193.

15 J. Lacan, *Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Seuil, s. 106.

16 a.g.e., s. 105.

17 J. Lacan, *Les complexes familiaux*, a.g.e.

18 J. Lacan, *Le Séminaire XI. Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, Seuil, s. 105.

19 M. Klein, *Envie et gratitude*, Bölüm I, Gallimard, s. 18.

20 P.–L. Assoun, "Inconscient du mal, mal inconscient. Figures freudiennes du Bien et du Mal", *Le Mal*, Cilt 1, *Topique*, L'Esprit du Temps, 2005, s. 23–33.

21 J. Lacan, *Quelques réflexions sur l'ego*.

22 J. Lacan, *Les complexes familiaux*.

23 J. Lacan, *Le Séminaire IX. L'identification*, 14 Mart 1962.

24 J. Lacan, *Le Séminaire XX. Encore*, 20 Mart 1973, Seuil, s. 91.

25 P.–L. Assoun, "La prédiction freudienne. Pour une métapsychologie de la haine pure", *Freud à l'aube du XXIe siècle*, A. Willy Szafran ve Adolphe Nysenholc (ed.), L'Esprit du Temps, 2004, s. 13–27.

26 J. Lacan, *Le Séminaire VI. Le désir et son interprétation*, 11 Şubat 1959.

Ders V

1 Sigmund Freud, Wilhelm Fliess'e 3 Ekim 1897 tarihli mektup, *Lettres à Wilhelm Fliess (1887–1904)*, s. 340.
2 *Psychopathologie de la vie quotidienne*, *(G.W.)*, Cilt IV.
3 P.–L. Assoun, *Frères et sœurs. Leçons de psychanalyse*, a.g.e.
4 S. Freud, *Un souvenir d'enfance de "Poésie et vérité"*, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 24.
5 S. Freud, *L'interprétation du rêve*, *(G.W.)*, Cilt II–III.
6 S. Freud, *Psychologie des masses et analyse du moi*, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 133.
7 *Un souvenir d'enfance de "Poésie et vérité"*, *(G.W.)*, Cilt XII.
8 *L'interprétation du rêve*, *(G.W.)*, Cilt II–III, s. 251.
9 *L'interprétation du rêve*, *(G.W.)*, Cilt II–III, s. 258, dipnot 2.
10 *Analyse de la phobie d'un enfant de cinq ans*, Bölüm I, *(G.W.)*, Cilt VII, s. 248.
11 *Un souvenir d'enfance de "Poésie et vérité"*, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 18.
12 *Nouvelle suite des conférences d'introduction à la psychanalyse*, XXXIII, *(G.W.)*, Cilt XV, s. 131.
13 a.g.e., s. 132.
14 "Un enfant est battu", Bölüm IV, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 206.
15 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité*, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 203.
16 P.–L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur Masculin et féminin*, a.g.e., s. 48–50.
17 *İncil*, *Yaratılış*, 4:3–15.

Ders VI

1 Sigmund Freud, Wilhelm Fliess'e 15 Ekim 1897 tarihli mektup, *Lettres à Wilhelm Fliess 1887–1904*, s. 344.
2 a.g.e.
3 *Au-delà du principe de plaisir*, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 12.
4 P.–L. Assoun, *Freud et Nietzsche*, Presses Universitaires de France, "Quadrige", 1998.
5 P.–L. Assoun, *L'excitation et ses destins inconscients*,

Presses Universitaires de France, 2013.

6 J. Lacan, *Le Séminaire XXI. Les non dupes errent*, 9 Nisan 1974.
7 *Le moi et le ça*, Bölüm III, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 261.
8 *À partir de l'histoire d'une névrose infantile*, Bölüm VII, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 114.
9 P.-L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur Masculin et féminin*, Anthropos.
10 *Sur quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité*, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 196.
11 *L'organisation génitale infantile.*
12 *Quelques conséquences psychiques de la différence sexuelle anatomique*, *(G.W.)*, Cilt XIV, s. 25.
13 *Abrégé de psychanalyse*, Bölüm 7, *(G.W.)*, Cilt XVII, s. 120–121.
14 P.-L. Assoun, *Freud et la femme*, Payot, 2003.
15 P.-L. Assoun, *Frères et sœurs*, a.g.e., s. 176–178.
16 J. Lacan, *Le Séminaire V. Les formations de l'inconscient*, 23 Nisan 1958, Seuil, s. 349.

Ders VII

1 P.-L. Assoun, *Freud et la femme*, Payot, 2003.
2 *Abrégé de psychanalyse*, Bölüm 3, *(G.W.)*, Cilt XVII, s. 75.
3 *Psychologie des masses et analyse du moi*, Bölüm VII, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 117.
4 P.-L. Assoun, *Introduction à la métapsychologie freudienne*, Presses Universitaires de France, 1993.
5 *L'interprétation du rêve*, Bölüm IV, *(G.W.)*, Cilt I–III, s. 156.
6 P.-L. Assoun, "Figures du féminin et inconscient de l'œuvre :"la femme pauvre" à l'épreuve de la psychanalyse", *La littérature et le divan*, Hermann, 2011.
7 *Sur un type de choix d'objet particulier chez l'homme*, *(G.W.)*, Cilt VIII, s. 68.
8 *Un souvenir d'enfance à partir de "Poésie et vérité"*, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 20.
9 *Minutes de la Société psychanalytique de Vienne*, Cilt IV,

Gallimard, s. 271, 25 Şubat 1914 oturumu.

10 *Le roman familial des névrosés.*

11 *À partir de l'histoire d'une névrose infantile*, Bölüm VII, *(G.W.)*, Cilt XII, s. 115.

12 *Le Séminaire IV. La relation d'objet*, 5 Haziran 1957.

13 D. Lagache, "Deuil pathologique" (1956), *La Psychanalyse*, sayı 2, *Œuvres*, Cilt IV, Paris, PAF.

14 *Le Séminaire VI. Le désir et son interprétation*, 22.04.1959.

15 *Le délire et les rêves dans la "Gradiva" de Jensen, (G.W.)*, Cilt VII, s. 49.

16 a.g.e., Bölüm III, *(G.W.)*, Cilt VII, s. 107.

17 *Sur la psychogenèse d'un cas d'homosexualité féminine.*

18 P.-L. Assoun, "Masculin et féminin à l'épreuve de la psychanalyse : le genre impossible", "Guerre et paix des sexes", Julia Kristeva ve diğerleri (ed.), Hachette, 2009, s. 121–127.

19 P.-L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur le masochisme*, Economica, 2007.

20 *Remémoration, répétition, perlaboration.*

21 P.-L. Assoun, *Leçons psychanalytiques sur le transfert*, Economica, s. 46.

22 *Remarques sur l'amour de transfert.*

23 *L'analyse finie et l'analyse sans fin*, Bölüm IV, *(G.W.)*, Cilt XVI, s. 78.

Ders VIII

1 D. Lagache, *La jalousie amoureuse*, a.g.e., s. 349.

2 *Manuscrit H*, 24 Ocak 1895, *Lettres à Wilhelm Fliess*, a.g.e., s. 144.

3 *Remarques sur un cas de paranoïa décrit autobiographiquement*, Bölüm III, *(G.W.)*, Cilt VIII, s. 300.

4 P.-L. Assoun, "Au risque du toxique. Pour une lecture psychanalytique d'*Au-dessous du volcan* ", *Topique*, sayı 63, 2009, s. 31–45.

5 *Leçons d'introduction à la psychanalyse*, XVI, "Psychanalyse et psychiatrie", *(G.W.)*, Cilt XI, s. 254–260.

6 Ruth Mack Brunswick, *L'analyse d'un délire de jalousie*, 1928, *Féminité mascarade*, Éditions du Seuil, s. 133–195.
7 *Sur la sexualité féminine*, Bölüm III, *(G.W.)*, Cilt XIV, s. 519.
8 Marie Bonaparte, "Le cas de Madame Lefebvre", *Revue française de psychanalyse*, 1927; ayrıca *Psychanalyse et anthropologie*, Presses Universitaires de France, 1952, s. 5–45. Bkz. P.-L. Assoun, *Dictionnaire des œuvres psychanaly-tiques*, Presses Universitaires de France, 2009, s. 253–256.
9 J. Lacan, *De la psychose paranoïaque dans ses rapports avec la personnalité*, 1932; Éditions du Seuil, 1975, II. "Le cas "Aimée" ou la paranoïa d'autopunition".
10 a.g.e., s. 150.
11 a.g.e., s. 164.
12 a.g.e., s. 224.
13 P.-L. Assoun, "La passion érotomane ou l'amour délirant", *Le couple inconscient. Amour freudien et passion postcourtoise*, Anthropos/Economica, 2. baskı, 2004, s. 103–124.
14 *Quelques types de caractères à partir du travail psychanalytique*, *(G.W.)*, Cilt X, s. 382–387. P.-L. Assoun, *Littérature et psychanalyse. Freud et la création littéraire*, Ellipses/Marketing, 1995, s. 94.
15 J. Lacan, *Le Séminaire III. Les psychoses*, 30 Kasım 1955, Seuil, s. 53.
16 J. Lacan, *Le Séminaire III. Les psychoses*, 15 Şubat 1956, Seuil, s. 166.
17 J. Lacan, *Le Séminaire V. Les formations de l'inconscient*, 25 Haziran 1958, Seuil, s. 481–482.
18 *La perte de la réalité dans la névrose et la psychose*, *(G.W.)*, Cilt XIV.

Ders IX

1 Molière, *Sganarelle ou le Cocu imaginaire*, 1660.
2 Shakespeare, *Othello ou Le Maure de Venise*, 1604.
3 Fernand Crommelynck, *Le Cocu magnifique*, 1921; Gallimard, 1967; Éditions Labor, Bruxelles, 1987.

4 Hérodote, *Histoires.*
5 P.-L. Assoun, *L'énigme de la manie. La passion du facteur Cheval*, Éditions Arkhè, 2010.
6 Alfred de Musset, *À quoi rêvent les jeunes filles*, 1832.
7 Albert Cohen, *Belle du Seigneur.*
8 Marcel Proust, *Albertine disparue, À la recherche du temps perdu*, Cilt VI, 1927; Grasset, 1987.
9 a.g.e., s. 22.
10 a.g.e., s. 418.
11 a.g.e., s. 30.
12 a.g.e., s. 424.
13 a.g.e., s. 474.
14 J. Lacan, *Le Séminaire I. Les écrits techniques de Freud*, 9 Haziran 1954, Seuil, s. 246–247.
15 M. Proust, *Du côté de chez Swann.*
16 M. Proust, *Albertine disparue*, a.g.e., s. 106.
17 P.-L. Assoun, "Les délices du deuil : l'objet de l'idéal chez Proust", *Analyses et réflexions sur Proust. À l'ombre des jeunes filles en fleurs* (ikinci bölüm), Ellipses / Éditions Marketing, 1993, s. 46–55.
18 Louis Guilloux, *Le sang noir*, Gallimard, 1935.
19 Marguerite Duras, *Le ravissement de Lol V. Stein*, 1964; Gallimard Folio, 1981.
20 J. Lacan, *Le Séminaire XXIII. Le sinthome*, Seuil, 2005, s. 101.
21 Feydeau, *La Main passe !*, 1904, I. Perde, 2. sahne.

Ders X

1 *Quelques mécanismes névrotiques dans la jalousie, la paranoïa et l'homosexualité, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 197.
2 *Revue française de psychanalyse*, 1932, Cilt V, sayı 3, s. 393.
3 *Le Moi et le ça*, Bölüm III, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 266.
4 Stendhal, *Lucien Leuwen*, 1834.
5 *Psychologie des masses et analyse du moi*, Bölüm XII, *(G.W.)*, Cilt XIII, s. 134.
6 *Psychologie des masses et analyse du moi, (G.W.)*, Cilt XIII, s. 133.

7 *L'homme Moïse et la religion monothéiste*, III, 2. bölüm, *(G.W.)*, Cilt XVI, s. 213.
8 *L'homme Moïse et la religion monothéiste*, III, 1. bölüm, D, *(G.W.)*, Cilt XVI, s. 197–198.
9 P.–L. Assoun, *Freud et les sciences sociales. Psychanalyse et théorie de la culture*, Armand Colin, "U" dizisi, 2. baskı, 2008, s. 74–77.
10 *Psychologie des masses et analyse du moi.*
11 a.g.e., III, 1. bölüm, D, *(G.W.)*, Cilt XVI, s. 187.
12 P.–L. Assoun, *Freud et les sciences sociales*, a.g.e., s. 117.
13 *Psychologie des masses et analyse du moi*, Bölüm XII, *(G.W.)*, Cilt XIII.
14 a.g.e.
15 P.–L. Assoun, *Le couple inconscient*, a.g.e.
16 Claude Lévi–Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté*, 1949.
17 Maxime Du Camp, *Mémoires d'un suicidé*, C. Marpon et E. Flammarion, 1853, s. 299.
18 *La "morale sexuelle civilisée" et la nervosité moderne, (G.W.)*, Cilt VII, s. 152.
19 *Sur le plus général des rabaissements de la vie amoureuse.*
20 P.–L. Assoun, "L'inconscient du pouvoir. L'objet du politique de Freud à Lacan", *Les figures cliniques du pouvoir*, Paul–Laurent Assoun ve Markos Zafiropoulos (ed.), Anthropos/Economica, 2009, s. 21–37.
21 J. Lacan, *Le Séminaire IV. La relation d'objet*, 27 Şubat 1957, Seuil, s. 191.
22 P.–L. Assoun, *Freud et les sciences sociales*, a.g.e., Bölüm 9, "Psychanalyse, science du droit et criminologie", s. 133.
23 Étienne De Greet, *Amour et crimes d'amour*, Charles Dessart, Brüksel, 1942.
24 Melanie Klein, *Envie et gratitude*, Bölüm I, Gallimard, s. 19.
25 "Les exceptions", *Quelques types de caractères à partir du travail psychanalytique*; P.–L. Assoun, *Le préjudice et l'idéal*, Economica, 2. baskı, 2011.
26 "Les criminels par conscience de culpabilité", *Quelques*

types de caractères à partir du travail psychanalytique.

27 *İncil, Yaratılış*, 32.
28 *Malaise dans la culture, (G.W.)*, Cilt XIV.
29 René Girard, *Mensonge romantique et vérité romanesque*, 1961; *La violence et le sacré*, 1972; *Le Bouc émissaire*, 1982.
30 *Çıkış*, 20:5; 34:14; *Tesniye*, 4:24; 5:9; 6:15.
31 P.-L. Assoun, "L'Un inconscient. Monothéisme et psychanalyse", *Déclinaisons du monothéisme, Cliniques méditerranéennes*, Erès, 2006, s. 25–37.
32 P.-L. Assoun, "La Voix jalouse ou le "feu dévorant". L'inconscient monothéiste", *Voix-Psychanalyse 2012*, Solipsy, 2013, s. 67–77.

Sonuç

1 J. Lacan, *Le Séminaire VII. L'éthique de la psychanalyse*, 18 Mayıs 1960, Seuil, s. 278.
2 D. Lagache, *La jalousie amoureuse*, a.g.e.
3 E. Bergler, *La névrose de base*, 1949; Payot, 1963.
4 J. Lacan, *Le Séminaire IV. La relation d'objet*, 20 Mart 1957.
5 J. Lacan, *Le Séminaire X. L'angoisse*, 13 Mart 1963, Seuil, s. 209.
6 Molière, *L'École des femmes*, Perde II, Sahne 5.
7 J. Lacan, *Le Séminaire XXI. Les non-dupes errent*, 11 Mayıs 1974.
8 P.-L. Assoun, "Médée ou le crime mélancolique. Féminin, inconscient, inhumain", *Analyses et réflexions sur Sénèque, Médée, l'humain et l'inhumain*, Ellipses/ Marketing, 1997, s. 73–82.
9 *Trois essais sur la théorie sexuelle, (G.W.)*, Cilt V, s. 48, dipnot 1.
10 Marcel Proust, *Un amour de Swann*.
11 P.-L. Assoun, *Le Pervers et la Femme*, Anthropos/ Economica, 2. baskı, 1996, Bölüm I.
12 *La dynamique du transfert*.
13 J. Lacan, *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*, 11 Mart 1964, Seuil, s. 107.

ENCORE

Ruhun çocuğu kıskançlıktır; ancak o, psikanalizin raflarında bir kavramdan ziyade soluduğumuz hava kadar tanıdık bir duygu olarak saklanır.

Paul-Laurent Assoun, *Kıskançlık: Psikanalitik Dersler*'de bizi gündelik hayatın en yakıcı, en mahrem ve en çalkantılı deneyimlerinden birini araştırmaya davet ediyor. Bir bebekten bir azize, bir katilden bir Tanrı figürüne kadar herkesin paylaştığı bu evrensel sancı sadece bir rakibe duyulan öfke midir, yoksa arzunun ta kendisini mi doğurur?

Lacan'ın tarif ettiği o kıskanç-hazdan Proust'un saplantılı araştırmalarına, Freud'un ilkel babasından edebiyatın kanlı sahnelerine uzanan bu dersler, kıskançlığı bir hastalık değil ama öznelliğin kurucu bir parçası olarak yeniden tanımlıyor. Assoun, jaluzi perdelerin arkasından bakan o meraklı gözü, mazoşistçe bir hazla beslenen o sessiz sitemi ve yalnızca bana ait olsun diyen o ilkel haykırışı psikanaliz merceğiyle inceliyor.

KISKANÇLIK, ARZUNUN BİTTİĞİ SINIR MIDIR, YOKSA BAŞLADIĞI TEKİNSİZ BİR EŞİK MİDİR?

Hem kendi kıskançlığıyla yüzleşmekten korkmayan hem de aşkın ve nefretin bilinçdışı kimyasını çözmek isteyenler için bir başvuru kaynağı. Kendinizi acının ve hazzın arasında, tehlikeli ama büyüleyici salıncakta sallanırken bulmaya hazır olun.

Paris VII Üniversitesi profesörü ve psikanalist olan **PAUL-LAURENT ASSOUN**, psikanalizin teorik ve klinik boyutları üzerine otuz kadar eser kaleme almıştır.

www.encorekitap.com
ISBN: 978-605-5239-19-0